

ƏDALƏT MÜHAKİMƏSİNİN SƏMƏRƏLİLİYİ ÜZRƏ AVROPA KOMİSSİYASI (CEPEJ)

Süni intellektin məhkəmə sistemləri
və onlarla bağlı münasibətlərdə
istifadəsinə dair Avropa Etik Xartiyası

Məcəllə hökumət nümayəndələri, qanunverici orqanın təmsilçiləri və hüquq sahəsində çalışan mütəxəssisləri süni intellektin milli məhkəmə sistemlərində istifadəsinə dair başlıca prinsipləri ilə əlaqədar ümumi məlumatla təmin edir.

CEPEJ-in rəyinə əsasən, süni intellektin məhkəmə praktikasında istifadəsi ədalət mühakiməsinin səmərəliliyi və keyfiyyətini artırır. Süni intellekt "İnsan Hüquqları haqqında Avropa Konvensiyası" və Avropa Şurasının "Fərdi məlumatı müdafiəsi haqqında Konvensiya" ilə təmin edilmiş fundamental hüquqlara riayət etməklə istifadə olunmalıdır. Süni intellektin ümumi maraqlara xidmət etməsinin və hər bir vətəndaşın hüquqlarını nəzərə almasının təmin edilməsi vacibdir.

Məcəllə süni intellekt və məhkəmə işi sahəsində nəzərə alınmalı beş əsas prinsipi müəyyən etmişdir: fundamental hüquqlara hörmət; ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi; keyfiyyət və təhlükəsizlik; şəffaflıq, qərəzsizlik və ədalətlik; "istifadəçi nəzarəti altında". Məcəlləyə məhkəmə sistemlərində süni intellektin istifadəsinə həsr edilmiş müfəssəl hesabat əlavə olunmuşdur.

www.coe.int/cepej

AZE

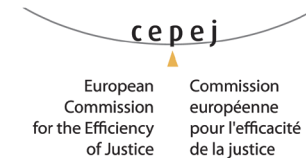
ƏDALƏT MÜHAKİMƏSİNİN SƏMƏRƏLİLİYİ ÜZRƏ AVROPA KOMİSSİYASI (CEPEJ)

CEPEJ-in 31-ci plenar iclasında qəbul edilmişdir
(Strasburq, 3–4 dekabr 2018-ci il).

www.coe.int

Avropa Şurası qitənin aparıcı insan hüquqları təşkilatıdır. Avropa Şurası 47 üzv dövlətdən ibarətdir və Avropa İttifaqının bütün üzvləri Avropa Şurasına da daxildir. Avropa Şurasının bütün üzv dövlətləri insan hüquqları, demokratiya və qanunun aliliyini təmin etməyə xidmət etməli olan "İnsan Hüquqları haqqında Avropa Konvensiyası"nı imzalamışdır. Avropa İnsan Haqları Məhkəməsi üzv dövlətlər tərəfindən konvensiyanın tətbiqinə nəzarət edir.

ƏDALƏT MÜHAKİMƏSİNİN SƏMƏRƏLİLİYİ ÜZRƏ AVROPA KOMİSSİYASI (CEPEJ)

Süni İntellektin məhkəmə sistemləri
və onlarla bağlı münasibətlərdə
istifadəsinə dair Avropa Etik Xartiyası

CEPEJ-in 31-ci plenar iclasında qəbul edilmişdir
(Strasburq, 3–4 dekabr 2018-ci il).

*Hazırkı sənədin Azərbaycan dilində nəşri
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Hüquq və
İnsan Haqları İnstitutunun "Beynəlxalq hüquq"
şöbəsi tərəfindən hazırlanmışdır.*

*Fransız dilində olan başlıq:
Commission européenne pour l'efficacité
de la justice (CEPEJ) – Charte éthique
européenne d'utilisation de l'intelligence
artificielle dans les systèmes judiciaires et leur
environnement.*

*Bu sənədin mətnində əksini tapmış rəylər
üçün məsuliyyəti müəlliflər daşıyır və qeyd
edilən rəylər mütləq qaydada Avropa
Şurasının rəsmi siyasətini əks etdirmir.*

Bu sənədin bütöv mətni, yaxud hər hansı
hissəsinin nüsxələrinin çıxarılması və ya
tərcüməsi ilə əlaqədar bütün
müraciətlər İctimaiyyətlə Əlaqələr
Departamentinə ünvanlanmalıdır
(F-67075 Strasbourg Cedex or
publishing@coe.int). Bu sənədlə
bağlı hər hansı digər yazışma
Ədalət Mühakiməsinin Səmərəliliyi
üzrə Avropa Komissiyasına (CEPEJ)
ünvanlanmalıdır:
cepej@coe.int

Üz səhifə və dizayn:
Sənədlər və Nəşrlər
İstehsalı Departamenti (SPDP),
Avropa Şurası.
Foto: Şatterstok

Bu sənədin mətni tipografik və
qrammatik səhvlərin düzəldilməsi
məqsədilə SPDP Redaktə Bölməsi
tərəfindən redaktə edilməyib.

© Avropa Şurası, fevral 2019-cu il,
Avropa Şurasının mətbəəsində çap
edilmişdir.

Qeyri-rəsmi tərcümə.

Mündəricat

Giriş	7
SÜNI İNTELLEKTİN MƏHKƏMƏ SİSTEMLƏRİ VƏ ONLARLA BAĞLI MÜNASİBƏTLƏRDƏ İSTİFADƏSİNƏ DAİR AVROPA ETİK XARTİYASININ BEŞ PRİNSİPİ	9
1. Fundamental hüquqlara hörmət prinsipi: süni intellektlə əlaqədar metod və xidmətlərin hazırlanması və tətbiqi işi fundamental hüquqlara uyğun gəlməlidir	10
2. Ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi prinsipi: ayrı-ayrı şəxslər, yaxud şəxslər qrupları arasında hər hansı ayrı-seçkiliyin yaranması və ya fəallaşması hallarının qarşısı birbaşa alınmalıdır	11
3. Keyfiyyət və təhlükəsizlik prinsipi: məhkəmə qərarları və məlumatın işlənməsinə gəldikdə, rəsmi mənbələr və qeyri-maddi məlumat t əhlükəsiz texnoloji mühitdə, çoxşaxəli araşdırmalara istinadən istifadə edilməlidir	12
4. Şəffaflıq, qərəzsizlik və ədalət prinsipi: məlumatın işlənməsi metodlarının əlçatan və anlaşıqlı olması, kənar yoxlamalara icazə verilməsi	13
5. “İstifadəçi nəzarəti altında” prinsipi: göstərişlərə əsaslanan münasibətlərin qarşısının alınması, istifadəçilərin məlumatlandırılması və seçimlərinə nəzarət edə bilmələrinin təmin edilməsi	14
I ƏLAVƏ – MƏHKƏMƏ SİSTEMLƏRİNDƏ SÜNI İNTELLEKTDƏN İSTİFADƏNİN MÜFƏSSƏL TƏHLİLİ, XÜSUSƏN ONUN MƏHKƏMƏ QƏRARLARI VƏ MƏHKƏMƏ MƏLUMATININ İŞLƏNMƏSİNDƏ İSTİFADƏSİ	15
1. Avropa Şurasının üzv dövlətlərinin məhkəmə sistemlərində süni intellekt alqoritmlərinin istifadə vəziyyəti	18
2. Avropa Şurasının üzv dövlətlərinin məhkəmə sistemlərində məhkəmə qərarlarına aid açıq məlumat siyasətlərinin təhlili	20
3. Məhkəmə qərarlarına tətbiq edilən süni intellektin (avtomatlaşdırılmış təhlil) fəaliyyət xüsusiyyətləri	31
4. Süni İntellekt hüquqi əsaslandırmanı qabaqcadan modelləşdirə bilərmi?	38
5. Süni İntellekt hakimlərin davranışını sonradan izah etmək üçün istifadə oluna bilərmi?	41
6. Süni İntellekt mülki, kommersiya və inzibati işlər üzrə proseslərdə necə istifadə edilir?	43
7. Cinayət işləri üzrə proseslərə aid xüsusi məqamlar: cinayət əməllərinin qarşısının alınması, residivizm riski və təhlükə səviyyəsinin qiymətləndirilməsi	50
8. Fərdi məlumatın mühafizəsinə aid olan xüsusi suallar	58
9. Məhkəmə sistemi üçün proqnozlaşdırma üsullarının potensialı və məhdudluqları	59

10. Bu üsulların inkişafına dair dövlət siyasətinin icrasına qədər cəmiyyət arasında geniş müzakirələrə ehtiyac. Kiberetika fundamental hüquqlara hörmət ilə yanaşmaqla bərabər, süni intellekt alqoritmlərinin inkişafı üçün çərçivə yaradacaq	62
---	----

II ƏLAVƏ – AVROPANIN MƏHKƏMƏ SİSTEMLƏRİNDƏ SÜNİ INTELEKTİN İSTİFADƏ NÖVLƏRİ	65
--	-----------

Təşviq edilməli olan istifadə növləri;	66
Əhəmiyyətli metodoloji tədbirlər tələb edən potensial istifadə istiqamətləri;	66
Əlavə elmi araşdırmalar aparıldıqdan sonra tətbiq edilə bilən istifadə növləri;	68
Ehtiyatla nəzərdən keçirilməli olan istifadə növləri.	69

III ƏLAVƏ – İSTİFADƏ EDİLƏN İFADƏLƏRİN MƏNASI	71
--	-----------

IV ƏLAVƏ – XARTİYANIN PRİNSİPLƏRİNİN SİZİN İŞLƏNMƏ METODLARINIZA DAXİL EDİLMƏSİNƏ DAİR YOXLAMA SİYAHISI	78
--	-----------

MƏLUMATIN İŞLƏNMƏSİ ÜÇÜN İSTİFADƏ EDİLƏN METODLARA DAİR YOXLAMA SİYAHISI	79
---	-----------

Hörmətli həmkarlar və hüquq ictimaiyyətinin üzvləri !

Hörmətli hakimlər, vəkillər, ədliyyə və prokurorluq orqanlarının əməkdaşları !

Avropa Şurası Ədalət Mühakiməsinin Səmərəliliyi üzrə Avropa Komissiyası (SEPEJ – CEPEJ) 15 ildən çoxdur ki, Avropada məhkəmə sisteminin, ədliyyə və prokurorluq orqanları, vəkillik institutunun fəaliyyətinin səmərəliliyi və keyfiyyətinin artırılmasının təşviqi və dəstəklənməsi ilə fəal məşğul olur. Bu gərgin fəaliyyət illərində biz vaxtımızı məhkəmə sədrləri, hakimlər, vəkillər, prokurorlar və başqa maraqlı tərəflərin istifadəsi üçün məhkəmə sistemlərinin qiymətləndirilməsi, ədalətin mühakiməsinin keyfiyyəti və məhkəmə işlərinə baxılma müddətləri, habelə mediasiya və məhkəmə qərarlarının icrası sahəsində bir sıra rəhbər qaydalar, metodlar və vasitələrin hazırlanmasına həsr etmişik.

Əvvəlki rəhbərlərin dövründə, bütün üzvlərin və ekspertlərin sədaqət və səyləri nəticəsində CEPEJ-in bu sahədəki təcrübəsi və biliyi təkcə Avropa ədliyyə birliyi, idarəçiləri və qurumları arasında deyil, həm də dünyanın digər yerlərində geniş hörmət qazandı. Nüfuzumuzun sübutu olaraq, Avropa Şurası hüdudlarından kənarda olan digər ölkələr və beynəlxalq təşkilatlar bizimlə ədliyyə sahəsində gələcək əməkdaşlıq məqsədilə CEPEJ-də müşahidəçi statusu almağa maraqlı göstərir.

Hazırda Avropanın məhkəmə sistemlərinin qiymətləndirilməsi ilə yanaşı, CEPEJ məhkəmələri üçün məhkəmə işi ağırlığının müəyyənləşdirilməsi üzrə indikator və mediasiya alətləri, habelə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququna əsaslanaraq Avropa dövlətlərində məhkəmə işinə baxılma müddətinin təhlili və bu sahədə standartların müəyyənləşdirilməsi üzərində işlərini davam etdirir.

Müasir cəmiyyətin sürətlə dəyişdiyini və bunun məhkəmə sistemlərinə sonradan təsir etdiyini qəbul etməliyik. Hazırda, informasiya texnologiyaları tərəfindən təklif olunan imkanlar və proqnozlaşdırılan ədalət mühakiməsinin və Süni İntellektin (Süni İntellekt) tətbiqi məhkəmə sistemlərimiz üçün yeni problemlər yaradır və bu sahələrdəki yenilikləri diqqətlə araşdırıb qiymətləndirməyimizi tələb edir. Cəmiyyətlərimizdə rəqəmsal transformasiya dalğası məhkəmələrimizdə də yayılır. Bu böyük rəqəmsal transformasiyada ən qabaqcıl texnologiyalar arasında Süni İntellekt ən çox mübahisəyə səbəb olan və ən çox yeni imkanlar vəd edən inkişafdır.

Bu mülahizələri nəzərə alaraq, CEPEJ “Süni İntellektin məhkəmə sistemləri və onlarla bağlı münasibətlərdə istifadəsinə dair Avropa Etik Xartiyası”nı qəbul etdi, bu da Avropada ilk dəfə olaraq siyasətçilərə, qanunvericilərə və ədliyyə sahəsində rəhbər şəxslərə milli məhkəmə proseslərində Süni İntellektin sürətli inkişafı məsələsində istiqamət verə biləcək normativ prinsiplər çərçivəsini təmin edir. Unutmamalıyıq ki, Süni İntellekt qanunun alliliyinin təminatlarını, həmçinin ədliyyəyə əlçatımlığı və ədalət mühakiməsinin keyfiyyətini azaltmaq deyil, əslində gücləndirməlidir. Bu Xartiyayı qəbul edərkən CEPEJ-nin məqsədi, bir tərəfdən hüquq sahəsində çalışan mütəxəssislərin xidmətində olan və ehtiyaclarına uyğunlaşdırıla bilən, digər tərəfdən isə İnsan Hüquqları üzrə Avropa Konvensiyası və Avropa Şurasının standartları tərəfindən təmin edilən şəxsi hüquq və əsas azadlıqlara hörmət edən Süni İntellektdən müsbət istifadəni təşviq etməkdir.

Son illərdə Ədalət Mühakiməsinin Səmərəliliyi üzrə Avropa Komissiyası məhkəmə sektorunda həll yollarının hazırlanması və paylaşılması üçün ekspert mənbəyinə çevrilmişdir. Bu son təşəbbüs, CEPEJ-in bu sahədə ən müsbət təcrübə və ideyaları olan qurum kimi aparıcı rolumuzu bir daha təsbit edir və biz üzv dövlətlərə Avropa Şurası tərəfindən müəyyən edilmiş standartlara cavab vermək üçün dəstək olmağa həmişə hazırıq.

Hörmətlə,

Ramin Qurbanov,
Avropa Şurası Ədalət Mühakiməsinin Səmərəliliyi üzrə
Avropa Komissiyasının (SEPEJ – CEPEJ) Prezidenti
hüquq üzrə elmlər doktoru

Giriş

Süni İntellektin¹ müasir cəmiyyətlərdəki artan əhəmiyyətini, habelə Süni İntellekt ədalət mühakiməsinin keyfiyyəti və səmərəliliyi üçün tam istifadə edildikdə bundan əldə edilə bilən üstünlükləri nəzərə alaraq, CEPEJ tərəfindən¹ “Süni İntellektin ədalət mühakiməsi sistemləri və onlara aid münasibətlərdə istifadəsinə dair Avropa Etik Xartiya”nin beş prinsipi qəbul edilmişdir.

Xartiya ədalət mühakiməsi sistemində aidiyyəti olan, məhkəmə qərarları və məlumatının işlənməsi üçün istifadə edilən süni intellekt metod və xidmətlərinin (avtomatlaşdırılmış təhlil və ya məlumat elmindən irəli gələn hər hansı digər üsullar) tərtib və tətbiq edilməsi üçün məsul olan dövlət orqanları və özəl şəxslər üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Qeyd edilənlərə əlavə olaraq, Xartiya bu kimi metod və xidmətlərin hazırlanması, təftişi və istifadəsi ilə əlaqədar qanunverici və ya tənzimləmə çərçivəsinin hazırlanmasında məsul olan dövlət nümayəndələri üçün də gərəqli olacaq.

Bu kimi metod və xidmətlərin məhkəmə sistemində istifadəsinin məqsədi ədalət mühakiməsinin keyfiyyət və səmərəlilik səviyyəsini qaldırmaqdan ibarətdir və təşviq edilməlidir. Lakin bu tədbirlər məsuliyyət hissi ilə, “İnsan Hüquqları haqqında Avropa Konvensiyası” və “Fərdi Məlumatın Mühafizəsi haqqında Konvensiya”ya, aşağıda istinad edilən digər fundamental prinsiplərə uyğun olmaqla həyata keçirilməlidir və qeyd edilən müddəalar bu sahədə dövlət siyasətinin formalaşması üçün istifadə edilməlidir.

Hakimlərin rəyinə əsasən, Süni İntellekt məhkəmə qərarının hazırlanması, mülki, kommersiya və inzibati məhkəmə işlərində qanunun tətbiqi və məhkəmə qərarlarını ardıcılığa və aşağıda göstərilən prinsiplərə uyğunlaşdırmaq ehtimalı yüksəkdir. Hüquqi xidmət göstərilməsi işinə kömək etmək, məhkəmə qərarlarının yazılması, yaxud çıxarılması işinə yardım göstərmək və ya istifadəçilərə məsləhət vermək məqsədilə yaradılmasından asılı olmayaraq, kənar və müstəqil ekspert qiymətləndirilməsi ilə təsdiq edilən məlumatın şəffaf, qərəzsiz və ədalətli tərzdə işlənməsi vacibdir.

¹ “Süni İntellekt” ifadəsinin tərfi üçün əlavə edilən “İstifadə edilən ifadələrin mənası” Qoşmasına müraciət edin.

Xartiyanın tətbiqi

Bu Xartiyada əksini tapmış prinsiplər təcrübənin davamlı olaraq təkmilləşdirilməsi məqsədilə dövlət və özəl sektorun nümayəndələri tərəfindən mütəmadi olaraq tətbiq edilməli, monitorinq altında olmalı və qiymətləndirilməlidir.

Bununla əlaqədar qeyd edilən şəxslərin Xartiyanın prinsiplərinin tətbiqinin mütəmadi təhlili məqsədemüvafiqdir və mümkün olduqda, bu şəxslər hansısa prinsiplərin tətbiq edilməməsi və ya qismən tətbiq edilməsi üçün səbəbləri izah etməli, zəruri tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün tədbirlər planına təklif verməlidir.

Bu Xartiyada qeyd edilən müstəqil qurumlar bütün şəxslər tərəfindən bu Xartiyanın prinsiplərinin tətbiqi səviyyəsini vaxtaşırı olaraq təhlil etməli və istifadə üsullarının texnologiyalarda baş verən dəyişikliklərə və bu kimi yeni texnologiyaların istifadəsinə uyğunlaşdırılması üçün təkmilləşdirmələrə dair təkliflər verməlidirlər.

Süni İntellektin məhkəmə sistemləri və onlarla bağlı münasibətlərdə istifadəsinə dair Avropa Etik Xartiyasının beş prinsipi

1

Fundamental hüquqlara hörmət prinsipi: süni intellektlə əlaqədar metod və xidmətlərin hazırlanması və tətbiqi işi fundamental hüquqlara uyğun gəlməlidir.

2

Ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi prinsipi: ayrı-ayrı şəxslər, yaxud şəxslər qrupları arasında hər hansı ayrı-seçkiliyin yaranması və ya fəallaşması hallarının qarşısı birbaşa alınmalıdır.

3

Keyfiyyət və təhlükəsizlik prinsipi: məhkəmə qərarları və məlumatının işlənməsinə gəldikdə, rəsmi mənbələr və qeyri-maddi məlumat təhlükəsiz texnoloji mühitdə, çoxşaxəli araşdırmalara istinadən istifadə edilməlidir.

4

Şəffaflıq, qərəzsizlik və ədalət prinsipi: məlumatın işlənməsi metodlarının ölçətan və anlaşıqlı olması, kənar yoxlamalara icazə verilməsi.

5

“İstifadəçi nəzarəti altında” prinsipi: göstərişlərə əsaslanan münasibətlərin qarşısının alınması, istifadəçilərin məlumatlandırılması və seçimlərinə nəzarət edə bilmələrinin təmin edilməsi.

1

Fundamental hüquqlara hörmət prinsipi: süni intellektlə əlaqədar metod və xidmətlərin hazırlanması və tətbiqi işi fundamental hüquqlara uyğun gəlməlidir

■ Məhkəmə qərarları və məhkəmə məlumatının işlənməsi “İnsan Hüquqları haqqında Avropa Konvensiyası” və “Fərdi Məlumatın Mühafizəsi haqqında Konvensiya” ilə (“Fərdi Məlumatın Avtomatlaşdırılmış İşlənməsi ilə əlaqədar Vətəndaşların Müdafiəsi haqqında Konvensiya”, ETS No. 108, əlavə və dəyişikliklər edilməsi haqqında 223 sayılı protokola uyğun olaraq CETS tərəfindən edilmiş dəyişikliklər nəzərə alınmaqla) təmin edilən fundamental hüquqlara tam riayət etməklə həyata keçirilməlidir.

■ Süni İntellekt alətlərindən mübahisənin həlli üçün, məhkəmə qərarının çıxarılmasına yardım etmək və ya vətəndaşlara köməklik göstərmək məqsədilə istifadə edildikdə mütləq qaydada təmin olunmalıdır ki, həmin alətlərin istifadəsi hakimlərin əlçatanlığı və ədalətli məhkəmə baxışı hüquqlarına xələl gətirməsin (tərəflərin bərabərliyi və çəkişmə prosesinə hörmət).

■ Bu kimi alətlərdən istifadə edərkən qanunun aliliyi və qərarların qəbul olunması zamanı hakimlərin müstəqilliyi prinsipləri də müvafiq qaydada nəzərə alınmalıdır.

■ Qeyd edilənləri nəzərə alaraq, “etik struktur”² və ya “insan hüquqlarını əks etdirən struktur” yanaşmalarına üstünlük verilməlidir. Bunun nəticəsi olaraq, artıq müvafiq strukturun hazırlanması və tədqiq edilməsi mərhələlərindən başlayaraq fundamental hüquqların birbaşa və ya dolayısı ilə pozulmasının qarşısını alan qaydalar tam olaraq konvensiyalara daxil edilir.

² Etik seçim işlərin başlanğıcında artıq programçılar tərəfindən edilir və istifadəçilərin mülahizəsinə buraxılır.

2

Ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi prinsipi: ayrı-ayrı şəxslər, yaxud şəxslər qrupları arasında hər hansı ayrı-seçkiliyin yaranması və ya fəallaşması hallarının qarşısı birbaşa alınmalıdır

■ Nəzərə alaraq ki, vətəndaşlara və ya vətəndaşlar qruplarına aid məlumatın qruplaşdırılması və ya təsnifatlaşdırılması nəticəsində məlumatın işlənməsi üçün bu metodlar mövcud ayrı-seçkilik hallarını aşkara çıxara bilər, bu proseslərə aidiyyəti olan dövlət və özəl qurumlar istifadə edilən metodların belə ayrı-seçkilik hallarını təkrarlamamasını, daha da ağırlaşdırılmamasını, kiməsə münasibətdə qəti qərar və rəy verilməsinə gətirib çıxarmamasını təmin etməlidir.

■ Müvafiq metodların hazırlanması və tətbiqi işinə xüsusi diqqət yetirilməlidir, ələlxüsus da məlumat işləndikdə birbaşa, yaxud dolayısı ilə “həssas” məlumat əsasında aparıldıqda. Bu, etnik və ya irqi mənşə, sosial-iqtisadi vəziyyət, siyasi fikirlər, dini və ya fəlsəfi etiqad, həmkarlar ittifaqı təşkilatında üzvlük, genetik, biometrik, səhhətə, cinsi həyat və ya cinsi oriyentasiyaya aid məlumatları əhatə edə bilər. Bu kimi ayrı-seçkilik halları müəyyən edilərsə, bu risklərin qarşısını almaq və ya mümkün olduqda, neytrallaşdırmaq məqsədilə korrektiv tədbirləri həyata keçirilməsi, habelə aidiyyəti şəxslər arasında məlumatlandırma səviyyəsinin yüksəldilməsinə diqqət yetirilməlidir.

■ Lakin bu kimi ayrı-seçkilik hallarının qarşısını almaq üçün avtomatlaşdırılmış və çoxşaxəli elmi təhlillər təşviq edilməlidir.

3

Keyfiyyət və təhlükəsizlik prinsipi: məhkəmə qərarları və məlumatın işlənməsinə gəldikdə, rəsmi mənbələr və qeyri-maddi məlumat təhlükəsiz texnoloji mühitdə, çoxşaxəli araşdırmalara istinadən istifadə edilməlidir

■ Avtomatlaşdırılmış tədris modellərinin tərtibatçıları ədalət mühakiməsi sistemini təmsil edən peşəkarlar (hakim, prokuror, vəkillər və d.) və hüquq və sosial elmlər sahəsindən tədqiqatçıların (misal üçün, iqtisadçı, sosioloq və filosofların) təcrübəsindən geniş miqyasda istifadə etmək imkanına malik olmalıdır.

■ Funksional modellərin hazırlanması üçün qısamüddətli layihələndirmə mərhələsində qarışıq layihə qruplarının yaradılması bu çoxşaxəli yanaşmadan faydalanmağı mümkün edən təşkilati metodlardan biridir.

■ Mövcud etik qaydalar barədə məlumat daimi olaraq bu layihə qruplarına təqdim edilməli və onların rəyindən istifadə edilməklə təkmilləşdirilməlidir.

■ Avtomatlaşdırılmış təhlil alqoritmini tətbiq edən program təminatına daxil edilən məhkəmə qərarlarına əsaslanan məlumat rəsmi mənbələrdən gəlməli və təhlil mexanizmləri tərəfindən faktiki olaraq istifadə edilənə qədər hər hansı dəyişikliyə məruz qalmamalıdır. Bu səbəbdən həyata keçirilən qərarın məzmunu və ya mənasında dəyişiklik törədə bilən hər hansı düzəlişin məlumata daxil edilmədiyini təmin etmək üçün bütövlükdə bu prosesin uçotu aparılmalıdır.

■ Tərtib edilən model və alqoritmləri təhlükəsiz mühitdə saxlamaq və istifadə etmək mümkün olmalıdır ki, sistemin toxunulmazlığı və mühafizəsi təmin oluna bilsin.

4

Şəffaflıq, qərəzsizlik və ədalət prinsipi: məlumatın işlənməsi metodlarının əlçatan və anlaşıqlı olması, kənar yoxlamalara icazə verilməsi

■ Hansısa metodların istifadəsi hüquqi nəticələrə səbəb ola bilərsə və ya insanların həyatına böyük təsir göstərə bilərsə, bir tərəfdən müəyyən işləmə metodlarına aid əqli mülkiyyət, digər tərəfdən isə şəffaflığın təmin edilməsi zərurəti (layihələndirmə prosesinin əlçatanlığı)³, bitərəflik (qərəzsizlik), ədalət və intellektual bütövlük (ədalət mühakiməsinin maraqlarının prioritetləşdirilməsi) arasında tarazlıq təmin edilməlidir.⁴

■ Birinci variant kimi tam texniki şəffaflıq çıxış edir (misal üçün, açıq mənbə kodları və sənədləşdirmə), lakin bəzi hallarda buna ticari sirlərin mühafizəsinə aid qaydalar maneə yarada bilər. Sistemin dəqiq və tanış dildə izah edilməsi üçün (nəticələrin hansı qaydada alınması məqsədilə) təklif edilən xidmətlərin mahiyyəti, işlənilib hazırlanmış metodlar, fəaliyyət və xəta riskləri kimi məlumatdan istifadə oluna bilər. Müstəqil qurum və ya ekspertlərə işləmə metodlarının təsdiqi və auditi, yaxud qabaqcıdan məsləhətlərin təqdim olunması tapşırıla bilər. Sertifikatlar dövlət qurumları tərəfindən də verilə bilər və vaxtaşırı olaraq yoxlanılmalıdır.

3 Burada Avropa Şurasının “Alqoritmlər və insan hüquqları” adlı MSI-NET hesabatının 38-ci səhifəsində verilmiş təklifə nəzər yetirmək lazımdır: “Alqoritmlərin və ya əsas proqram təminatı kodlarının bütövlükdə cəmiyyətə açıqlanması bu kontekstdə məqbul bir çıxış yolu kimi qəbul oluna bilməz – özəl şirkətlər alqoritmlərinə mühafizə edilən əsas xüsusi proqram təminatı kimi yanaşırlar. Lakin ola bilər ki, alqoritmlər barədə əsas məlumatın cəmiyyətə açıqlanmasını tələb etmək mümkün olsun. Məsəl üçün: hansı meyarlardan istifadə olunur, alqoritmlər hansı məqsədlər üçün optimallaşdırılır, təlim üçün məlumat və ortalama dəyərlər, əldə edilən nəticələr üzrə standart kənarçıxımlar, yaxud da ki, alqoritmin köməyi ilə emal olunan məlumatın həcmi və növü”. Və ya Fransa Milli Assambleyasının üzvü cənab Sedrik Villani tərəfindən Fransa Respublikası Baş Nazirinin tapşırığına əsasən hazırlanmış “Süni İntellekt insanın xidmətində” hesabatının 117-ci səhifəsində qeyd edilən fikrə istinad etmək olar: “Auditorları qane etmək üçün proqramların ədalətli və qərəzsiz olmasını yəqin etmək (yəni onlara verilən tapşırıqda uyğun hərəkət etmək) kifayət edə bilər və bu məqsədlə müxtəlif qeyri-dəqiq məlumatlardan istifadə edilə, yaxud da ki, konkret təlimatlara uyğun olaraq, sistem istifadəçilərinin böyük sayda profilləri yaradıla bilər”. Bunlara əlavə olaraq Lordlar Palatası tərəfindən hazırlanmış “Süni İntellekt Birləşmiş Krallıqda: hazırıq, arzulayıq və qadırıq?” hesabatını da qeyd etmək lazımdır, 92, 96-99 sayılı paraqraflar.

4 Burada Lordlar Palatasının aşağıda istinad edilmiş hesabatındakı alqoritmlərin neytrallığının təmin edilməsi üçün bir qayda olaraq, istifadə edilən tədbirləri qeyd etmək olar (114, 115, 116, 119, 120 sayılı paraqraflar): daha geniş səpkili məlumat topluları, daha böyük müxtəliflik və çoxsahəli yanaşmalar, müxtəlif məqamların, misal üçün, məlumatın işlənməsi və mexanizmlərin quruluşunun daha çox yoxlanılması.

5

“İstifadəçi nəzarəti altında” prinsipi: göstərişlərə əsaslanan münasibətlərin qarşısının alınması, istifadəçilərin məlumatlandırılması və seçimlərinə nəzarət edə bilmələrinin təmin edilməsi

■ Süni İntellekt metod və xidmətlərinin istifadəsi nəticəsində istifadəçilərin sərbəstliyi məhdudlaşdırılmamalı, əksinə, genişlənməlidir.

■ Ədalət mühakiməsi sistemindəki peşəkarlar hər hansı məqamda məhkəmə qərarları və məhkəmə məlumatı ilə tanış olaraq nəticə əldə etmək iqtidarında olmalı, müvafiq işin hallarına istinadən mütləq qaydada alınan nəticəyə riayət etmək üçün öhdəlik daşımalıdır.

■ Süni İntellektin təqdim etdiyi metodların nəticələrinin məcburi olub-olmaması, müxtəlif variantlar və istifadəçinin hüquqi məsləhətlər almaq və məhkəməyə müraciət etmək hüququ barəsində hər bir istifadəçiyə dəqiq və başadüşülən dildə məlumat verilməlidir. Qeyd edilənlərə əlavə olaraq, məhkəmə prosesi başlanana qədər və ya proses ərzində işə münasibətdə süni intellektin istifadə olunması haqqında istifadəçiyə dəqiq məlumat verilməlidir və istifadəçinin süni intellektin istifadəsinə etiraz etmək hüququ olmalıdır ki, nəticə etibarilə onun işinə birbaşa məhkəmə tərəfindən İHAK-ın 6-cı maddəsinə müvafiq qaydada baxılsın.

■ Ümumilikdə götürdükdə, süni intellektə əsaslanan hər hansı məlumat sistemindən istifadə edildikdə istifadəçilər üçün kompüter təlimi proqramları təşkil edilməli, ədalət mühakiməsi sistemini təmsil edən peşəkarlar arasında müzakirələr aparılmalıdır.

I Əlavə

Məhkəmə sistemlərində Süni İntellektdən istifadəsinin Müfəssəl təhlili, xüsusən onun məhkəmə qərarları və məhkəmə məlumatının işlənməsində istifadəsi

Renn Apelyasiya Məhkəməsi sədrinin birinci müavini, elmi ekspert cənab Ksavye Ronsin (Fransa)

və

London Kolleç Universitetinin Kompüter elmləri fakültəsinin aparıcı elmi işçisi, elmi ekspert cənab Vaselios Lampos (Birləşmiş Krallıq) tərəfindən,

Hakim, Avropa Şurasının “Fərdi Məlumatın Avtomatlaşdırılmış İşlənməsi ilə əlaqədar Vətəndaşların Müdafiəsi haqqında Konvensiya”sı üzrə Məşvərətçi Komitənin üzvü xanım An Maytrepyerin (Fransa) təşəbbüsü ilə tərtib edilmişdir.

Sənədin təkmilləşdirilməsi işində adları aşağıda qeyd edilən ekspertlər iştirak etmişdir:

Cənab Françesko Kontini, Ədalət Mühakiməsi Sistemləri üzrə Tədqiqat İnstitutunda baş tədqiqatçı – Milli Tədqiqat Şurası (IRSIG-CNR), Boloniya (İtaliya);

Cənab Françesko De Santis, insan hüquqlarına dair prosessual qaydalar üzrə professor, Neapol Universiteti (İtaliya);

Cənab Jan Lasseq, filosof və epistemoloq, Milli Elmi Tədqiqatlar Mərkəzində (CNRS) elmi işçi və Baş Elmi Tədqiqatlar İnstitutunda (IHEJ) elmi tədqiqatçı (Fransa);

Xanım Dori Reylinq, fəxri baş hakim, informasiya texnologiyaları və məhkəmə islahatı üzrə müstəqil ekspert (Hollandiya);

Cənab Ales Zavrishnik, Kriminologiya İnstitutunda baş tədqiqatçı, Lyublyana Universiteti (Sloveniya) Hüquq fakültəsinin dosenti və 2017–2018-ci illər arası Zürihin (İsveçrə) Helvetikum Kollecinə EURIAS tədqiqatçısı.

GİRİŞ

1. Cəmiyyətlərimizdə müşahidə olunan rəqəmsal transformasiya dalğasının Avropa Şurasının üzv dövlətlərindəki məhkəmə sistemlərinə təsiri müxtəlif olmuşdur. Bir çox Avropa ölkəsində artıq praktiki tətbiqlərin istifadəsinə dair həddindən artıq böyük nailiyyətlər əldə edilmişdir (həm texnologiya, həm də hüquqi dəstək baxımından), digər ölkələrdə isə bu sahə hələ də yeni yaranmış hesab olunur və diqqət müstəsna olaraq səmərəli İT idarəçiliyinə yönəldilir.

2. Bu böyük rəqəmsal transformasiya mühitində istifadə edilən texnologiyalar arasında süni intellekt həm ən cəlbedici, həm də ən çox sual yaradandır. Birləşmiş Ştatlarda artıq “robot hüquqşünaslar”dan istifadə olunur və hətta onlar insanlarla ünsiyyət qurmaq qabiliyyətinə də malikdir. Yeni hüquqi xidmətlərin işlənib hazırlanmasında ixtisaslaşan yeni hüquq texnologiya şirkətləri hüquq sahəsinin nümayəndələrinə, əsasən də hüquqşünaslara, hüquq şirkətləri və sığorta şirkətlərinə yeni tətbiqlər təklif edir və hüquqi məlumat və məhkəmə qərarlarından istifadədə geniş imkanlar yaradır. Bu özəl şirkətlər “preduktiv hüquq” metodlarına əsasən hətta hakimlərin hansı qərar verəcəyini təxmin etməyə də cəhd edirlər – lakin biz görəcəyik ki, bu, onların məşğul ola biləcəyi ən yaxşı bir iş hesab edilə bilməz⁵.

3. Lakin bu fenomenin ilkin təhlili bu kimi kommərasiya məhsulu və bu texnologiyaların istifadəsi və tətbiqindəki realıq arasında sərhəd çəkmək üçün bizə əsas verir. Hal-hazırda, Avropa Şurasının üzv dövlətlərindəki hakimlər preduktiv proqram təminatından təcrübədə və gündəlik işlərində istifadə etmirlər. Bu tətbiqlərin potensialını araşdırmaq məqsədilə lokal sınaqlar⁶ və akademik iş⁷ aparılmışdır, lakin həmin tətbiqlər hələ də geniş miqyasda istifadə edilmir. Bu kimi üsulların işlənib hazırlanması üçün təşəbbüs özəl sektordan gəlir və onların əsas müştəriləri olan sığorta şirkətləri, hüquqşünaslar və hüquq şirkətləri qarşısında duran məqsəd hüquqi qeyri-müəyyənliyi və məhkəmə qərarlarının proqnozlaşdırıla bilinməməsi kimi halların sayını azaltmaqdan ibarət olmuşdur. Qeyd edilənlərə baxmayaraq, hökumət nümayəndələri bu alətlərin istifadəsi və rəsmi siyasətlərə daxil edilməsi ilə bağlı get-gedə özəl sektordan daha çox təzyiqlə qarşılaşırlar (Baxmayaraq ki, qeyd edilən tətbiqlər bəzən “beta” versiyada olur, yeni hələ də hazırlanmaqdadır).

5 Xüsusən bax: 9-cu fəslin başlanğıcı.

6 Misal üçün, Fransada Duaye və Ren Apelyasiya məhkəmələri 2017-ci ildə üç ay çəkən prosesi hakimlər kollegiyası və preduktiv proqram vasitəsilə aparmışlar.

7 Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin 584 qərarı üzrə araşdırmalar: Nikolaos Aletras, Dimitrios Tsarapatsanis, Daniel Preotjuc-Pietro, Vasileios Lampos, “Predicting judicial decisions of the European Court of Human Rights: a Natural Language Processing perspective”, 24 oktyabr 2016-cı ildə dərc edilmişdir, [Online], <https://peerj.com/articles/cs-93/>

4. “Kiberədəlet Mühakiməsi”ne doğru tədbirlərə dair Təlimat”da əksini tapan düşünülmüş prosesə uyğun olaraq⁸, “preduktiv məhkəmə” fenomenini daha yaxşı başa düşmək üçün CEPEJ hökumət nümayəndələrini və hüquq sahəsini təmsil edən peşəkarları zəruri məlumat və biliklərlə təmin etməyi təklif etmişdir.

5. İlk vəzifə məhkəmə qərarlarının işlənməsi üçün istifadə edilən bu genişmiqyaslı sistemlərin mahiyyətinə, habelə onlara aid texniki və nəzəri məhdudiyətlərə dair sualları cavablandırmaqdan ibarətdir. Bu məqamlar hüquqşünaslar arasında bu mövzu ilə bağlı aparılan müzakirələrdə bir o qədər də tez-tez qeyd edilmir, lakin qeyd edilən məsələlər bu texnologiyalar üzrə mütəxəssislərə (riyaziyyatçılar, statistika və kompüter elmləri sahələrinin nümayəndələri) yaxşı məlumdur, müzakirə edilir və diqqətəlayiqdir.

6. İkincisi, bu sənəd qeyd edilən alətlərin üstünlüklərini və risklərini müzakirə edəcək. Baxmayaraq ki, bu alətlərin əleyhdarları onların şəffaflıq, proqnozlaşdırıla bilmək və məhkəmə təcrübəsinin standartlaşdırılması nöqtəyi-nəzərindən faydasını vurğulayırlar, bu alətləri tənqid edənlər məhdudiyətlərə və hazırda bazarda olan proqram təminatındakı əsaslandırılmaların qərəzli olmasına işarə edirlər. Bu texnologiyalara xas olan risklər mühakimə prosesinə, Avropa Şurasının xüsusi önəm verdiyi qanunun aliliyi və məhkəmə sistemlərinin əsas fəaliyyət elementlərinə mənfi təsir göstərə bilər.

7. Bura müəyyən prinsiplər, misal üçün, qanunun aliliyi prinsipi daxildir. Bu alətlərin istifadəsi nəticəsində yalnız imtiyazlar əldə olunmur, onlar hətta istiqamətverici ola, hüquqi normaların müəyyən edilməsi üçün yeni forma müəyyən etməklə hakimin müstəqil mülahizəsini tənzimləyərək qanunların tətbiqində yardımçı ola, uzunmüddətli perspektivdə isə məhkəmə qərarlarının standartlaşdırılmasını məhkəmələr tərəfindən ayrı-ayrı işlərin təhlili əsasında deyil, digər məhkəmələr tərəfindən əvvəlki zamanda qət edilən ortalama kompensasiya məbləğlərinə istinadən xalis statistik hesablamalar əsasında apara bilər.

8. Bu metodların “İnsan Hüquqları haqqında Avropa Konvensiyası”nda müəyyən edilmiş insan hüquqlarına uyğun gəlib-gəlməməsini müəyyən etmək də lazımdır. Bu hüquqlar sırasına ədalətli məhkəmə mühakiməsi hüququ (xüsusən, qanun əsasında təyin edilən hakim – insan tərəfindən məhkəmə baxışı, müstəqil və qərəzsiz məhkəmə tərkibi, məhkəmə prosesində bərabərlik) və açıqlanmış sənədlərdəki məlumatın mühafizəsi üçün kifayət qədər diqqət göstərilmədiyini halda özəl və ailə həyatına hörmət hüququ daxildir.

9. Bu məqamları nəzərə alarkən sənəd Süni İntellekt hüquqşünaslarının işinə böyük köməklik göstərmək potensialına toxunur. Şübhəsiz ki, hazırlanmaqda və ya sınaqda olan müəyyən Süni İntellekt tətbiqləri, misal üçün, hüquqi araşdırmaları asanlaşdırmaq üçün istifadə ediləcək tətbiqlər işlərin daha tez və daha səmərəli tərzdə baxılması üçün faydalı ola bilər. Sənəddə bu müsbət nümunələr

8 Bax: sənəd № CEPEJ (2016) 13, “Kiberədəlet Mühakiməsi”ne doğru tədbirlərə dair Təlimat”, paraqraf 51.

vurğulanır və İHAK və Avropa Şurasının standartları ilə insan hüquqlarına, əsasən də cinayət işləri ilə bağlı proseslərdə insan hüquqlarına, lazımi zəmanətlərin verilməsi şərti ilə, Süni İntellekt hüquq sahəsinin peşəkarları tərəfindən istifadəsi ümumilikdə alqışlanır. Sadəcə olaraq, ədalət mühakiməsi sistemlərinin səmərəliliyini yüksəltmək üçün bir alət olmaqdan əlavə Süni İntellekt qanunun aliliyinə zəmanətləri möhkəmləndirməli, habelə ədalət mühakiməsi sisteminin fəaliyyətinin keyfiyyətini yüksəltməlidir.

10. Nəhayət, sənəddə Etik Xartiyasına istinad edilir və bu Xartiya qeyd edilən fenomen üzərində monitorinq aparılması üçün bir alət olaraq təklif edilir və vurğulanır ki, qeyd edilən alətlərin dövlətin siyasətlərinə daxil edilməsi işi ehtiyat və diqqətlə aparılmalıdır. Vacibdir ki, cəmiyyətdə aparılan hər hansı müzakirələrə bütün aidiyyəti şəxslər, hüquqşünaslar, hüquq texnologiya şirkətləri və ya alimlər qatılsın ki, süni intellekt tətbiqlərinin ədalət mühakiməsi sistemlərinə daxil edilməsinin tam miqyası və mümkün təsiri barədə tam məlumat əldə olunsun və qeyd edilən tətbiqlərin istifadəsi üçün etik çərçivə müəyyən olunsun. Nəticə etibarilə bu müzakirə adi bir “biznes” çərçivəsindən kənara çıxa, vətəndaşları əhatə edə və bunun vasitəsilə Kanadada nail olunduğu kimi, ümumilikdə kompüter savadının artmasına xidmət edə bilər.⁹

1. Avropa Şurasının üzv dövlətlərinin məhkəmə sistemlərində süni intellekt alqoritmlərinin istifadə vəziyyəti

2018-ci il üçün olan vəziyyətə əsasən, Avropa ölkələrinin məhkəmə sistemlərində süni intellekt alqoritmləri əsas etibarilə özəl sektora aid təşəbbüs olaraq qalmaqdadır və sığorta şirkətləri, hüquq departamentləri, hüquqşünas və vətəndaşlara ünvanlanmışdır.

11. Amerika Birləşmiş Ştatlarında məhkəmə sisteminə Süni İntellektdən kifayət qədər geniş istifadə edilir, həm mülki, həm də cinayət işləri ilə bağlı proseslər üçün dövlət bu sahələrə nisbətən sadə üsulla investisiya qoyuluşlarını aparmışdır.¹⁰

12. Əsas təşəbbüslərin özəl sektordan gəldiyini və çox zaman rəsmi qaydalara daxil edilmədiyini nəzərə alaraq, Avropa Şurasına daxil olan dövlətlərin məhkəmə sistemlərində Süni İntellekt alqoritmlərinə dair təşəbbüslərin müəyyən edilməsi daha mürəkkəb bir işdir.

13. Məhkəmə sistemlərində Süni İntellektdən istifadə məsələsi CEPEJ-in üzv dövlətləri və vətəndaş cəmiyyəti üçün təşkil edilmiş xüsusi “onlayn” sorğuda

9 Monreal Bəyannaməsi, <https://www.declarationmontreal-iaresponsable.com/demarche>, mənbdən 16 iyul 2018-ci il tarixdə istifadə edilmişdir.

10 Bax: COMPAS alqoritmləri və ya RAVEL LAW, yaxud ROSS chatbot kimi tətbiqlər

əksini tapmışdır. Cavabların sayı nisbətən az olmuş və konkret tendensiyaları aşkara çıxarmağa imkan verməmişdir. Bəzi özəl şirkətlər bu sorğuya maraq göstərmişlər və əsas Ədliyyə nazirlikləri və ya Ali Məhkəmə şuralarının nümayəndələri olan CEPEJ üzvləri yalnız hazırda dövlət sektoru tərəfindən istifadə edilən üsullara istinad edə bilməmişlər.

14. Nəticədə aşağıda verilən məlumat vəziyyəti qismən əks etdirir və yalnız ümumi istifadə üçün açıq olan mənbələrə əsasən ekspertlər və katiblik tərəfindən aparılmış tədqiqatlara əsaslanır.¹¹

15. Təsnifat təklif edilən xidmətlərin növlərinə istinadən aparıla bilər. Tətbiqdən asılı olaraq, Süni İntellekdən istifadə fərqlənə bilər. Nümunə kimi, aşağıdakı əsas kateqoriyalı qeyd etmək olar:

- Məhkəmə qərarları üzrə qabaqcıl axtarış proqramı
- Mübahisələrin həlli üçün onlayn vasitələr
- Rəsmi sənədlərin hazırlanmasında köməklik
- Təhlil (proqnoz, miqyasla)
- Müqavilələrin müxtəlif meyarlara uyğun olaraq kateqoriyalara bölünməsi və qeyri-standart, yaxud uyğun gəlməyən müqavilə bəndlərinin müəyyən olunması
- Məhkəmə işi üzrə tərəflərə məlumat vermək və ya proses zamanı onlara yardım göstərmək məqsədilə “müzakirə robotları”.

16. Latviya qeyd etmişdir ki, o, ədalət mühakiməsinin təhlili üçün avtomatlaşdırılmış təhlil imkanlarının öyrənilməsinə başlamışdır. Əsas məqsəd məhkəmə işlərinə dair statistik məlumatları emal etməklə tələb edilən kadr və maliyyə resurslarına dair ilkin rəqəmləri müəyyən etmək olacaqdır.

17. Hüquq texnologiyaya şirkətləri tərəfindən həyata keçirilən digər işlər təsnifata daxil edilməyib – burada çox az miqyasda süni intellekt işlənmədən istifadə edilir və ya bu, ümumiyyətlə müşahidə olunmur: bəzi saytlar hüquqi məlumat əldə etmək, “bulud” arxiv, elektron imzanın istifadəsinə və s. vasitələrə dair imkanlar təmin edir.

18. Süni İntellekdən istifadə edən hüquqi xidmətlərin siyahısı aşağıda verilmişdir, lakin bu siyahı tam və qəti hesab edilməməlidir:

11 Bax: IV Qoşmada verilmiş bibliografiya siyahısı – əsas töhfə Benua Şarpente, Cuzeppa Kontissa və Covanni Sartoriden (https://media.wix.com/ugd/c21db1_14b-04c49ba7f46bf9a5d88581cbda172.pdf) və Emmanuel Bartdan (<http://www.precisement.org/blog/Intelligence-artificielle-en-droit-derriere-la-hype-la-realite.html#nb14>) gəlmişdir (yalnız fransız dilində)

Proqram təminatı	Dövlət	Xidmətin növü
Doctrine.fr	Fransa	Axtarış proqramı
Prédictece	Fransa	Təhlil (cinayət işlərindən başqa)
Case Law Analytics	Fransa	Təhlil (cinayət işlərindən başqa)
JurisData Analytics (LexisNexis)	Fransa	Axtarış proqramı, təhlil (cinayət işlərindən başqa)
Luminance	Birləşmiş Krallıq	Təhlil
Watson/Ross (IBM)	ABŞ	Təhlil
HART	Birləşmiş Krallıq	Təhlil (cinayət işləri, residivlik riski)
Lex Machina (LexisNexis)	ABŞ	Təhlil

2. Avropa Şurasının üzv dövlətlərinin məhkəmə sistemlərində məhkəmə qərarlarına aid açıq məlumat siyasətlərinin təhlili

Məlumatın mövcud olması Süni İntellektin inkişafı üçün mühüm amildir və Süni İntellekt əvvəlki məqamda insanlar tərəfindən qeyri-avtomatik tərzdə həyata keçirilən işlərin avtomatlaşdırılmasına imkan yaradır. Nə qədər çox məlumat olarsa, Süni İntellekt modelləri bir o qədər çox təkmilləşdirir və onların proqnozlaşdırma imkanlarını yüksəldə bilər. Bu səbəbdən məhkəmə qərarlarına münasibətdə açıq məlumat yanaşması axtarış proqramları və ya tendensiyaların təhlili ("proqnozlaşdırılan ədalət mühakiməsi") sahəsində çalışan hüquq texnologiya şirkətlərinin işi üçün başlıca amildir.

Bu kimi məlumatın işlənməsi bir neçə sual irəli sürür: məhkəmə qərarları bazasının yaradılmasındakı dəyişikliklər və fərdi məlumatın (o cümlədən, hüquq sahəsini təmsil edən peşəkarların adlarının) mühafizəsi.

19. Hesab edilir ki, kompüter proqramları vasitəsilə alınan məlumat XX əsrin "nefti"dir – bu məlumatın istifadəsi və qarşılıqlı istinadlar üçün tətbiqi tamamilə yeni bir dəyərə malik olan aktiv yaratmış olur. Baxmayaraq ki, bəzi aidiyyəti şəxslər və müəlliflər bu fikirlə razı deyillər, son onilliklər ərzində rəqəmsal sənayenin global miqyasda qazandığı uğurlar bu fəaliyyət sahəsinin nə qədər böyük miqyasda inkişaf etdiyini nümayiş etdirir.

20. İnsan fəaliyyətinin rəqəmsal formaya salınması hazırda artıq global miqyasda baş verir və təbiidir ki, bunun dövlət sektoruna aid məlumata təsirsiz qaldığını düşünmək düzgün deyil. Bunun nəticəsi olaraq dövlət sektoruna aid məlumatın açıqlanması prosesi başlanmışdır və bu proses bizim konstitusional dövlətlərimizin təməl prinsipləri hesab edilən daha köhnə şərtlərə arxalanmışdır.

21. Son illər ərzində baş vermiş əsas dəyişikliyə səbəb ictimaiyyət üçün açıq olan və kənar qurğuda yaddaşda saxlanıla bilən böyük həcmdə məlumatın, xüsusilə də “Açıq Hökumət Ortaqlığı” (OGP) çərçivəsində açıqlanan məlumatın mövcudluğu olmuşdur (açıq məlumat). OGP qeyri-hökumət təşkilatı olaraq, təxminən, 70 üzv dövləti (o cümlədən, Avropa Şurasının bir çox üzv dövlətini), vətəndaş cəmiyyəti və nəhəng rəqəmsal şirkətlərin nümayəndələrini bir araya gətirən qurumdur. Bu açıqlığın məqsədi dövlət qurumlarının fəaliyyətinin şəffaflığını artırmaq, dövlət siyasətlərinin işlənilib hazırlanması və qiymətləndirilməsi işində vətəndaşların iştirakını təşviq etdirmək və məlumat bazaları daxilində böyük həcmdə məlumatların işlənməsi ilə məşğul olan dövlət orqanları və ayrı-ayrı şəxslərin müdafiəsini təmin etməkdən ibarətdir (big data).

2.1. Məhkəmə qərarlarına münasibətdə açıq məlumat ifadəsinin tərifi

22. Birincisi, açıq məlumatın məhkəmələrin fəaliyyətinə təsirini qiymətləndirməzdən öncə “açıq məlumat” ifadəsinin tərifinə nəzər yetirmək lazımdır. İlk növbədə qeyd etmək lazımdır ki, informasiyanın istifadəsi və məlumatın istifadəsi (daha dəqiq desək, məlumat bazaları formasında informasiyanın istifadəsi) məfhumları çaşqınlıq yaradır.¹²

23. Dövlət orqanlarının fəaliyyəti ilə əlaqədar olan, geniş ictimaiyyətə açıqlanmalı olan, müəyyən məlumat informasiya texnologiyalarının köməkliliyi ilə artıq açılmaqda və yayılmaqdadır. Fransada hökumətə məxsus internet saytı – *Légifrance.fr* dövlət orqanlarına aid təsdiqlənmiş məlumatın əsas onlayn mənbəyidir və burada yalnız qanunvericilik aktları və normativ hüquqi aktların mətnləri deyil, məhkəmə qərarları və dövlət vəzifələrinə təyinat barədə müxtəlif məlumat yerləşdirilir. Bu kimi ümumi məlumat internetdə olsa belə məlumat bazası tərkibinə daxil edilmiş və təşkil olunmuş, kənar qurğunun yaddaşında saxlanıla və kompüter vasitəsilə yüklənə bilən, birbaşa işlənən məlumat mənbələrindən tamamilə fərqlidir.

24. Bu səbəbdən açıq məlumat, sadəcə olaraq, “xam” məlumatın strukturlaşdırılmış kompüter məlumat bazalarında yayılmasını əhatə edir. Bu məlumat digər strukturlaşdırılmış mənbələrlə bütövlükdə və ya qismən birlikdə istifadə edildikdə bizim “big data” deyər müraciət etdiyimiz məlumat məcmusunu əhatə edir. Avropa Şurasının 108-ci Konvensiyasının Məşvərət Komitəsi “big data” məfhumuna belə bir tərif vermişdir: “Böyük həcmdə, müxtəlif kateqoriyalara və növlərə aid olan məlumatın toplanması, işlənməsi və bunlardan yeni və prediktiv bilgilərin əldə olunması

¹² Özlüyündə məlumat mənə kəsb etməyən hərf və rəqəmlərdən ibarətdir. İnformasiya dedikdə müəyyən bir kontekstə salınmış məlumat nəzərdə tutulur. Məlumat mənə verən həmin mətnidir. Fərz etmək olar ki, 2005-ci ilə işarə edir, lakin mətndən kənar bunu dəqiq bilmək mümkün deyil. Digər tərəfdən, “2005-ci ildə biz 3 layihəni başa çatdırmışıq” dedikdə mətn rəqəmlərə mənə vermiş olur. Bu səbəbdən “açıq məlumat” tərif mənasında məlumat deyil, informasiyadır. Eynilə, “large data” böyük həcmdə informasiyadır, məlumat deyil.

üçün inkişaf etməkdə olan texnoloji imkanlardır. Məlumatım mühafizəsinə gəldikdə əsas məsələ yalnız məlumatın böyük həcmdə, müxtəlif kateqoriyalara və növlərə aid olması deyil, həmçinin proqram təminatından istifadə etməklə vətəndaşlara, yaxud vətəndaşlar qruplarına münasibətdə qərarların qəbul olunması prosesində istifadə üçün yeni və prediktiv bilgilərin əldə olunması məqsədi ilə məlumatın təhlilidir. Bu qaydaların məqsədi üçün, “big data” ifadəsi həm “big data” məfhumunu, həm də “big data” üzrə analitik hərəkətləri əhatə edir”.¹³

25. **Bu tərifdən aydın olduğu kimi, açıq məlumatı məlumatın emalı üçün metodlarla səhv salmaq olmaz.** Bu məsələ ilə əlaqədar bəzi çaşğınlıq, əslində, məlumat elmi deyərək istinad olunan müxtəlif mükəmməl metodlar vasitəsilə aparılan məlumatın işlənməsindən irəli gəlir. Süni İntellektədən istifadə edən proqnozlaşdırılan ədalət mühakiməsi sistemi, çox dəqiq meyarlardan və qanuni robotlardan istifadə edən müasir axtarış proqramları bütün alqoritmik tətbiqlər olan məlumat daşıyıcılarıdır, lakin onların bilavasitə açıq məlumata aid siyasətə heç bir aidiyyəti yoxdur.

26. Lakin məlumatın, onun mahiyyətindən asılı olmayaraq, növbəti mərhələlərdə emalı üçün təqdim etdiyi imkanları nəzərə alaraq bu siyasətə diqqətlə yanaşmaq lazımdır. Müəyyən məlumat həcmi hansısa başqa səviyyələrdə filtrasiya edildikdə, misal üçün, məxfiliyin qorunması və özəl həyatın müdafiəsi şərtləri nöqtəy-nəzərindən, gələcəkdə sui-istifadə riski azalmış olur.

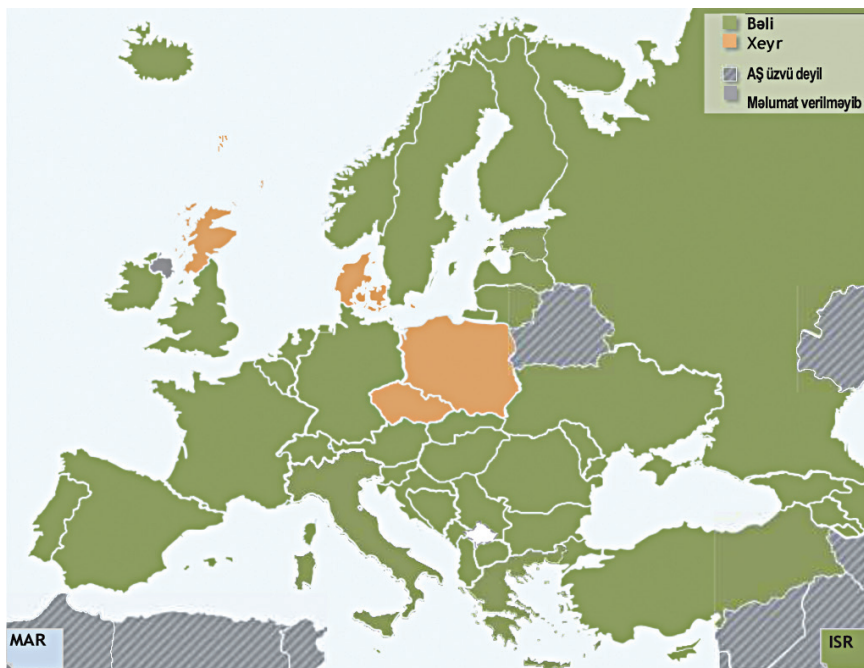
2.2. Avropa Şurasının üzv dövlətlərində məhkəmə qərarlarına aid açıq məlumat mühitinin inkişafı vəziyyəti və bunun məhkəmə praktikasının inkişafına təsiri

27. Avropa Şurasının üzv dövlətlərində məhkəmə qərarlarına aid açıq məlumat mühiti hansı vəziyyətdədir? CEPEJ tərəfindən aparılan və 2016–2018-ci illəri əhatə edən qiymətləndirmə təhlili ilk dəfə olaraq açıq məlumat formasında təqdim edilən və işlənməsi üçün müəyyən dərəcədə Süni İntellektə istifadə olunan məhkəmə qərarlarına diqqət yetirmişdir. “Fərdi Məlumatın Müdafiəsi haqqında Ümumi Qaydalar” (GDPR, 2016/679 sayılı Aİ Qaydaları) və Avropa Şurasının 108 sayılı Konvensiyasından ibarət Avropa məkanına şamil edilən fərdi məlumatların müdafiəsi üzrə çərçivə əsasında məlumatın anonimləşdirilməsi və ya təxəllüsləşdirilməsi məsələləri ayrıca sual kimi qoyulmuşdur və məqsəd bu xüsusilə həssas sahədə üzv dövlətlər və müşahidəçilər tərəfindən həyata keçirilən tədbirləri aşkara çıxarmaq olmuşdur.¹⁴

13 T-PD(2017)1, “Məlumat dəryası” mühitində fərdi məlumatın işlənməsinə münasibətdə vətəndaşların hüquqlarının müdafiəsinə dair Qaydalar”.

14 “Fərdi Məlumatın Müdafiəsi haqqında Ümumi Qaydalar” (GDPR, 2016/679 sayılı Aİ Qaydaları) və Avropa Şurasının “Fərdi Məlumatın Avtomatlaşdırılmış İşlənməsinə dair Vətəndaşların Hüquqlarının Müdafiəsi haqqında” 108 sayılı Konvensiya)

Rəsm № 1. 2016-cı il üçün olan məlumata əsasən, məhkəmə qərarları üzrə açıq məlumatdan istifadə edən Avropa Şurası üzv dövlətləri barədə məlumat (qiymətləndirmə suallar toplusu, Q62-4)

28. Sorğuda iştirak etmiş bütün dövlət və müşahidəçilərin yalnız 5-i bildirmişdir ki, onlar 2016-cı ilə olan vəziyyətə istinadən məhkəmə qərarları üçün açıq məlumatın istifadəsinə başlamayıblar. Bu cavabı nəzərə almaqla bərabər, yadda saxlamaq lazımdır ki, bezi cavablarda açıq məlumatla məhkəmə qərarları ilə ictimaiyyətin tanış olmaq imkanları səhv salınmışdır (**Ermənistan, Belçika, Bosniya və Herseqovina, Lüksemburq, Rusiya Federasiyası, İspaniya, Türkiyə**), məlum olmuşdur ki, bir tərəfdən Avropa dövlətlərindəki məhkəmə orqanları şəffaflıq istəyindədir, digər tərəfdən isə bir çox dövlət məhkəmə qərarlarının açıqlığını təmin etmək və gələcəkdə onların işlənməsi üçün Süni İntellektdən istifadə olunması arzusunda. Bunun üçün müxtəlif dövlət qurumlarının səyləri də tələb olunur – bu məqsədə nail olmaqdan ötrü bir çox texniki tədbirləri həyata keçirməyə ehtiyac var. Məsələn, Fransada bezi inzibati işlər üzrə qərarlar artıq data.gouv.fr ünvanında yerləşən saytdan yüklənə bilər (bax: aşağıdakı məlumat).

29. Fərdi məlumatın müdafiəsinə gəldikdə, 23 ölkə qeyd etmişdir ki, onlar, azından, mübahisələrin bəzi növlərinə aid məlumatı təxəllüsleşdirirlər¹⁵ (adlar, ünvanlar, telefon nömrələri, eyniləşdirmə nömrələri, bank hesabı nömrələri, vergi ödəyicisinin eyniləşdirmə nömrələri, səhhet durumu və s.). Bu iş üçün məsuliyyəti ya məhkəmə işçiləri (misal üçün, **İsrail, Moldova Respublikası**) və ya ayrı-ayrı dövlət qurumlarının nümayəndələri (məsələn, **Bosniya və Herseqovina, İspaniya**) daşıyır. Digər tərəfdən, **Bosniya və Herseqovində** və **Macarıstanda** hakim, prokuror, hüquqşünas və vəkillərin adları dərc edilir.

30. Lakin açıq məlumatın ədalət mühakiməsinin səmərəliliyi və keyfiyyətinə təsirini qiymətləndirmə işini çətinləşdirən real bir amil mövcuddur. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, bu məlumatın təkrar istifadəsinə dair təşəbbüs, əsasən, özəl sektordan gəlir, peşəkar müştərilər dairəsinə (hüquqşünaslar, hüquq idarələri) ünvanlanmışdır və müstəsna olaraq hökumət orqanları tərəfindən aparılan bu kimi işlər belə müsbət nəticələrə tam olaraq yetişmək üçün, çox güman, ən mükəmməl vasitə hesab edilə bilməz.

31. Bu yanaşmanın doğurduğu sualları əks etdirmək üçün Fransada olan vəziyyətə müraciət etmək olar və qeyd etmək lazımdır ki, bu ölkədəki durum bir sıra mühüm məsələni qabartmış olur. Birincisi, qeyd etmək lazımdır ki, 2016-cı ildə qəbul edilmiş qanunvericiliklə Fransa məhkəmələrin qərarlarına aid açıq məlumatın paylaşılması üçün məcburi çərçivəni müəyyən edən şərtləri qəbul etmişdir.

32. “Rəqəmsal respublikası haqqında” qanunun¹⁶ 20 və 21-ci maddələri əvvəlki qayda, yəni “xüsusi maraq kəsb edən” mülki və inzibati işlər üzrə məhkəmələrin qərarlarının seçilib açıqlanmasına¹⁷ dair şərti qüvvədən salmışdır. Fransada yeni qanuna əsasən isə, bütün qərarların dərc edilməsinə dair qayda qəbul edilmişdir, lakin qanunla xüsusən müəyyən edilmiş məhkəmə qərarları istisna olmaqla və müvafiq şəxslərin fərdi məlumatı qorunmaq şərti ilə. Nəzərdə tutulub ki, mülki və inzibati mübahisələr üzrə məhkəmə qərarları yalnız müvafiq şəxslərin eyniləşdirilməsi riskinə dair təhlil aparıldıqdan sonra dərc oluna bilər.

15 T-PD tərəfindən “Məlumat dəryası” mühitində fərdi məlumatın işlənməsinə münasibətdə vətəndaşların hüquqlarının müdafiəsinə dair Qaydalar”da (T-PD(2017)1) müəyyən edilmişdir ki, “təxəllüsleşdirmə” dedikdə fərdi məlumatı belə qaydada işlənməsi başa düşülür ki, fərdi məlumatı, hansısa əlavə məlumatdan istifadə etmədən, konkret bir şəxsə aid etmək mümkün olmasın, bu şərtlə ki, belə əlavə məlumat ayrıca saxlanılsın və həmin əlavə məlumata fərdi məlumatın müəyyən edilmiş, yaxud müəyyən edilə bilən fiziki şəxsə aid edilməsini mümkünsüz edən texniki və təşkilati şərtlər şamil olunsun.

16 Bu qanunu qəbul etməkdə məqsəd Fransa qanunvericiliyini dövlət sektorundakı fərdi məlumatın təkrar istifadəsi məsələlərinə aid olan Avropa Parlamentinin 2013/37/EU sayılı Direktivinə və Avropa Şurasının 17 noyabr 2003-cü il tarixli Direktivinə əlavə və dəyişikliklər etmiş 26 iyun 2013-cü il tarixli Direktivinə (“PSİ Direktivi”, uyğunlaşdırmaq olmuşdur.

17 Məhkəmələrin təşkilı haqqında Məcəllə, maddə R433-3.

33. Məlumatın geniş miqyasda açıqlanmasının bir sıra üstünlükləri var və bunlar, misal üçün, 2016-cı ilin oktyabr ayında və 2018-ci ilin fevral ayında Kassasiya Məhkəməsi tərəfindən keçirilmiş iki konfrans ərzində vurğulanmışdır. Bu sıraya məhkəmələrin fəaliyyəti və qəbul edilən qərarların tendensiyaları barədə cəmiyyət arasında daha yüksək məlumatlandırma səviyyəsi, müşahidə altında olan məhkəmə sisteminin işinin daha keyfiyyətli olması və faktlara münasibətdə tamamilə yeni istinadlar toplusunun yaradılması daxildir.

34. Lakin rəqəmsal üsullar vasitəsilə məhkəmə praktikasını tənzimləmək üçün nəzəri istək bu kimi oxşar yanaşmanı nəzərdən keçirən bütün ölkələrdə müşahidə olunmaqdadır. Birincisi, bu tədbirlər ölkədaxili məhkəmə praktikasında fərqlər müəyyən edildikdə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi tərəfindən müəyyən edilmiş prinsiplər kontekstində həyata keçirilməlidir. Məhkəmə birmənalı olaraq hüquqi yəqinliyi tarazlaşdırmaq zərurətini qeyd etmişdir ki, bunun nəticəsi olaraq hüquqi təfsirdə mövcud olan müxtəlif fikirlərə varmadan, məhkəmə qərarları daha dəqiq proqnozlaşdırıla bilər.¹⁸

35. Bu kimi niyyətə ilk növbədə bir sıra texniki məqamlar aid edilir:

- a. **Dərc edilməsi mümkün ola bilən bütün məhkəmə qərarları toplusunun yaradılması işi heç də həmişə bütün məhkəmələr arasında mütəmadi şəkildə əlaqələndirilmir:** Avropa məhkəmələrində, əsasən də birinci instansiya məhkəmələrində istifadə edilən çalışma təbiiqləri bu məqsədə uyğun deyil və bəzi ölkələr məhkəmə qərarları toplusunun müfəssəl və tam olmasını istəyirlərsə, qərarların toplanması üçün prosesləri tətbiq etməli olacaqlar;
- b. Bəzi nailiyyətlərə baxmayaraq, **eyniləşdirmə, yaxud təkrar eyniləşdirmə riskini aradan qaldıra biləcək tam səmərəli avtomatlaşdırılmış sonradan eyniləşdirmə mexanizmi hələ ki hazır deyil;**

Habelə məsələnin mahiyyətinə aid bir sıra digər məqamlar da təsirini göstərir:

- c. **Məhkəmə presedent hüququ məlumatın hazırlanma məntiqinin özünün dəyişməsinə diqqət yetirmək lazımdır.** Hansısa bir mübahisə növü üzrə çıxarılan bir sıra məhkəmə qərarından əldə edilən “standart” nəticələrin dəyəri nədən ibarətdir? Bu “standart” qanuna əlavə edilirmi? Edilirsə bu qanunda yeni bir norma mənbəyi kimi qəbul olunurmu?
- d. **Hakimlər bu normadan kənara çıxan qərarlarını əsaslandırmağa borcludur?**¹⁹ Bu məqam az məna kəsb etmir və müxtəlif məhkəmə sistemlərinin bu suala cavabı eyni deyil. Fransanın mülki hüququnda,²⁰ “hakimlər mübahisələri həmin mübahisələrə şamil olunan hüquq normalarına uyğun olaraq

18 *Greek Catholic parish Lupeni and Others v. Romania* [GC]. No. 76943/11, 29/11/2016, § 116.

19 Eloi Buat-Menard and Paolo Giambiasi, “La mémoire numérique des décisions judiciaires”, Dalloz Reports, 2017, p. 1483. (yalnız fransız dilində).

20 Fransanın Mülki Prosessual Məcəlləsi, maddə 12.

həll edirlər”. Fransa kontekstində, hakimlərdən həlli yolunu istiqamətləndirən əksər məhkəmə qərarlarından kənara çıxan (eyni zamanda, müvafiq hüquq normalarına uyğun olan) müvafiq bir qərarı əsaslandırmaq tələb edilərsə, bu onları vəzifələrindən kənarlaşdırmaq kimi qəbul edilə bilərmi? Hakimlər mübahisələri yalnız hüquq normalarına riayət etməklə deyil, rəqəmsal metod vasitəsilə toplanmış və əksəriyyət təşkil edən məhkəmə presedentinə aid statistik məlumatla istinad etməklə həll edəcəklər (və hətta həmin məlumat qərəzli ola və ya kənardan nəzarət olmadan özəl operator tərəfindən toplana bilər. Bax: aşağıda 6.1 və 9 sayılı bəndlər). Bu sual, sadəcə olaraq, hansısa bir ölkənin hüquq sisteminin xüsusiyyətlərinə bağlı deyil, daha geniş mənada, Süni İntellekt metodlarının hakimlər tərəfindən çıxarılan qərarlara tətbiq edilməsinə də aiddir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu təhlil məhkəmə presedentinin alqoritmlər vasitəsilə təhlilinə aiddir və məhkəmə presedentinin hüquq mənbələri sırasındakı roluna və ya məhkəmə praktikasının presedent formasında istifadəsinə istinad etmir – bunlar, öz növbəsində, Avropa səviyyəsində təkamül tapmış prinsiplərdir.²¹

- e. **Qeyd olunanlara əlavə olaraq, normaların müəyyən edilməsi üçün üstünlük təşkil edən tendensiya əsas götürüldükdə bu, bütün məhkəmə qərarlarının eyni çıxarılmasına, qərarı çıxaran məhkəmənin iyerarxiyasının nəzərə alınmamasına, bir çox Avropa dövlətlərində hüquq normalarının vahid təfsiri üçün zəmin olan Ali məhkəmələrin qərarlarının əhəmiyyətinin itməsinə gətirib çıxara bilərmi?** Hüquqi normalarla məhkəmə praktikası arasında münasibət nədən ibarət olacaq? Nəzərə alsaq ki, məhkəmə praktikasının əsasını üstün bir tendensiya təşkil edəcək, bu, məhkəmələr tərəfindən qərar çıxarırlarkən əsas meyar olacaqmı və məhkəmələr bu şərtlərdən kənara çıxdıqda qərarlarını əsaslandırmalı və izah etməli olacaqmı?
- f. **Nəhayət, məhkəmə qərarlarının çıxarılma prosesinin reproduktiv məntiqin istifadəsinə çevrilmək riski yoxdurmu?** Baxmayaraq ki, məhkəmə praktikası (milli, Avropa və ya beynəlxalq səviyyədə) normativ çərçivənin inkişafına, istinad üçün istifadə edilən məhkəmə praktikasına (misal üçün, ali məhkəmələrin və ya Avropa məhkəmələrinin qərarlarına) yaxud sosial-iqtisadi kontekstə uyğun olaraq təkamül tapacaq, üstünlük təşkil edən bir tendensiya əsasında qurulan norma hakimlər üçün mütəq bir istinad nöqtəsinə çevriləcəkmə və nəticədə məhkəmə qərarlarının həddindən artıq standartlaşdırılması yer alacaqmı?

21 Üzv dövlətlərin ali məhkəmələrinin qəbul etdikləri qərarların məzmunu üçün məsuliyyəti ilə əlaqədar, Avropa Ədalət Mühakiməsi Məhkəməsi qeyd etmişdir ki, “Birliyin hüquq normalarının pozulması həli kifayət qədər ciddi bir məsələdir” və “qeyd edilən qərar müvafiq məsələ üzrə Məhkəmənin məhkəmə praktikası ciddi surətdə pozulmaqla qəbul edilmişse” zərər üçün kompensasiyanın kəsilməsi ilə nəticələne bilər (ECJ, Case C-224/01, Koebler, §56).

36. Fəaliyyətin şəffaflığından birbaşa olaraq fayda əldə etməli olan istifadəçilərə aid nəticələr barədə şübhələr yarana bilər: istifadəçilər bütün məhkəmə qərarlarının internetdə dərcindən doğrudanmı fayda görəcek və ya qarşılarında həddindən artıq çox sayda məhkəmə qərarı görmüş olacaqlar, nəticədə isə hüquqi biliklərin olmaması və bu qərarları təhlil etmək üçün kritik düşüncənin çatışmaması səbəbindən bu qərarlardan hər hansı fayda əldə edə bilməyəcəklər?

37. Kifayət qədər paradoksal məqam budur ki, hər kəs açıq məlumatın müəyyən mənə kəsb edən informasiya təqdim edə bilməsini sual altına qoya bilər – təbiidir ki, internetdə bir səhifəyə keçid almaqla böyük həcmdə məlumatı kənar bir qurğunun yaddaşına köçürmək olar, lakin bu qədər məlumatın əksər vətəndaşlar üçün tamamilə qaranlıq bir məqam olaraq qalacaq.

38. Açıq məlumata aid birinci şərt – onun şəffaf və informativ olması – üçüncü şəxslərə həmin məlumatı təhlil və inkişaf üçün istifadə etməyə imkan verir. Hər hansı iqtisadi modeldə dövlət sektorunda olan məlumat məhkəmə orqanlarının işinə aid olarsa və həmin məlumatı Süni İntellekt tərəfindən “oxunuş” üçün uyğun vəziyyətə, fərdi məlumatın müdafiəsinə aid şərtlərə cavab verən bir səviyyəyə gətirmək tələb olunarsa, hər hansı ödəniş aparmadan özəl sektor tərəfindən işlənəcək və sonradan məhkəməyə, peşəkarlara və vətəndaşlara satılacaq – belə mövqe isə həm sual, həm də tənqid doğurmaya bilməz.

2.3. Məhkəmə qərarlarına aid açıq məlumat qaydalarına istinadən fərdi məlumatın müdafiəsi

2.3.1. Tərəflərin və şahidlərin adları

39. Rəqəmsal dövrdə məhkəmə qərarlarının açıqlanması və tərəf və şahidlərin fundamental hüquqlarının qorunması arasında ədalətli tarazlığı təmin etmək üçün xüsusən də məlumatın sui-istifadəsi, təkrar istifadəsi və qərarlardakı məlumatın xüsusilə həssas kateqoriyalara aid olması nəzərə alınaraq, tərəf və şahidlərin ad və ünvanları dərc edilən qərarlardan çıxarılmalıdır.²² Bu kimi məlumatın qərarların dərc edilən mətnindən çıxarılması üçün avtomatlaşdırılmış proseslərdən istifadə oluna bilər.

40. Eyniləşdirmə üçün istifadəsi mümkün ola bilən digər məlumat (misaal üçün, telefon nömrələri, elektron poçt ünvanları, doğum tarixi, uşaqların adları, nadir adlar, təxəllüs və yer adları) da kənar məqsədlər üçün istifadə oluna bilər. Fərdi məlumatın müdafiəsi prinsiplərinə gəldikdə, bu kimi məlumatın mətnəndən çıxarılması tam anonimləşdirmə deyil, sadə təxəllüsləşdirmədir. Məhkəmə qərarlarında

²² ECHR, Z. v. Finland No. 22009/93, §§95 et seq. və Avropa Komissiyasının informasiya cəmiyyətində dövlət sektorundakı məlumatın istifadəsi üçün Yaşıl Hesabat (COM(1998)585) (“xüsusi tədbirlər görülməzsə, məhkəmə qərarları toplusu, hüquqi sənədləşmə mənbəyi olaraq məhkəmə praktikası barədə məlumat almaqdan ötrü deyil, hansısa konkret bir vətəndaşa aid məhkəmə qərarları haqqında məlumat əldə etmək üçün istifadə edilərsə, ayrı-ayrı vətəndaşlar barəsində məlumat mənbəyinə çevrilə bilər”).

yer alan məlumatın həcmi və müxtəlifliyi və bununla bərabər digər məlumat bazalarına qarşılıqlı istinadların get-gədə daha çox yer alması nəticədə təcrübədə hansısa bir şəxsin eyniləşdirilməsinin qarşısının alınmasını mümkünsüz edir. Belə olduqda bu məlumat anonim məlumat hesab oluna bilməz və bu səbəbdən də fərdi məlumatın müdafiəsi qaydaları da həmin məlumata şamil olunmalıdır.

41. 108-ci Konvensiyanın 6-cı maddəsinə əsasən, bəzi həssas fərdi məlumatlar xüsusi diqqət tələb edir. Bu, irqi və ya etnik mənşə, siyasi fikirlər, həmkarlar ittifaqlarında üzvlük, dini və ya digər etiqadlar, fiziki və ya əqli durum, cinsi həyat kimi məqamlara aiddir və bunlar özəl və fərdi məlumat hesab olunur.

42. Məhkəmə qərarlarında həssas məlumat kateqoriyasına aid digər müxtəlif, çox fərqli təfərrüatlar da yer ala bilər. Cinayət işlərinə baxan məhkəmələrin həssas məlumat kateqoriyasına aid məlumatdan, misal üçün, cinayət prosesi və ittihamlara dair məlumatdan istifadə etməsi ehtimalı daha yüksəkdir. Bütün bu kimi həssas məlumata diqqətlə yanaşmaq lazımdır. Bu kimi məlumatın geniş dairələrdə yayılması nəticəsində müvafiq şəxslər böyük ayrı-seçkilik, ləyaqətin alçalması və məlumatdan müvafiq şəxsin davranışını proqnozlaşdırmaq²³ üçün istifadə olunması riski ilə qarşılaşa bilərlər.

2.3.2. Peşəkarların, o cümlədən hakimlərin adları

43. Təbii ki, qərarın necə çıxarılacağı barədə məlumat işin nəticəsini proqnozlaşdırmaq üçün vəkillərin işin mühüm bir məqamını təşkil edir və onlar hesab edir ki, iş üzrə hakimi tanımaq demək olar ki, hüququ bilmək qədər vacibdir. Onlar çox çalışmışlar ki, məhkəmə kollegiyaları arasında, bu və ya digər dərəcədə empirik səviyyədə müqayisə aparsınlar və bunun nəticəsi olaraq müəyyən hakim, yaxud məhkəmə kollegiyası ilə təmasda olan müştərilərinə daha yaxşı məsləhət versinlər.

44. Vəkil məhdud sayda məhkəmələrlə işlədikdə bu metodun istifadəsi kifayət edirdi, lakin bir çox ölkələrdə vəkillər kollegiyaları tərəfindən ərazi məhdudiyətlərinin yumşaldılması və Avropa İttifaqı ərazisi boyunca hərəkət və iş azadlığı nəticəsində hər hansı ölkənin hüququ və ya ümumiyyətlə Avropa hüququ üzrə ixtisaslaşan hər bir vəkilin bütövlükdə məhkəmə işini apara biləcəyi Avropa dövlətinin məhkəmə praktikası barəsində məlumatlı olması məqsədemüvafiqdir.

45. Bunu nəzərə alaraq fərz etmək olar ki, gələcəkdə çox faydalı və bu səbəbdən də çox bahalı olan avtomatlaşdırılmış təhlil tətbiqlərinin istifadəsi ənənəvi üsuldən istifadə etməklə məhkəmə praktikası ilə məşğul olan vəkillərin təcrübəsi və ya “məntiqi yanaşması” ilə müqayisədə daha səmərəli bir çalışma üsulunu

23 “Məlumatdan müvafiq şəxsin davranışını proqnozlaşdırmaq üçün istifadə olunması” ifadəsi GDPR-in 4-cü bölməsində tərif edilmişdir. Burada fiziki şəxsə aid məlumatın həmin şəxsin davranışı, durumunu təhlil etmək və ya proqnozlaşdırmaq üçün istifadəsi nəzərdə tutulur, misal üçün, onun iş yerində çalışması, maliyyə durumu, səhhəti, üstünlük verdiyi məqamlar, gündəlik həyatdakı vərdisləri və s.

təşkil edəcək. Bu kimi tətbiqlərin istifadəsi məhkəmə praktikasının təhlili üçün belə “prediktiv” proqram təminatından istifadə edən və etməyən hüquq şirkətləri arasında rəqabət imkanları və üstünlükləri daha qabarıq nümayiş etdirəcək.

46. Real risk bundan ibarətdir ki, bu kimi rəqabət üstünlüyünü əldə etmək məqsədilə qanunla nəzərdə tutulmuş ədalətli mühakimə prinsipi pozulacaq. Dövlət və özəl sektorların sərəncamında olan məlumatdan istifadə edərək hakim barəsində məlumat əldə etmək imkanları özəl şirkətlərə və onların hüquqşünaslarına məhz onlara uyğun olan məhkəməni seçib onunla işləmək üçün daha geniş imkanlar verə bilər. Amerika Birləşmiş Ştatları və Fransada kütləvi mətbuat vasitələri sahəsində baş verən hüquqpozmalar və kütləvi mətbuat vasitələrində özəl həyat sirlərinin pozulması halları ilə bağlı bu kimi taktikadan artıq xeyli vaxtdır istifadə olunur – bu dövletlərdə iddiaçılar iddia ərizəsini təqdim etmək üçün əvvəl kompensasiya və əldən çıxmış fayda üçün ən yüksək məbləğli qərarlar çıxaran məhkəmələri seçirlər.

47. Əlavə olaraq bu məsələ üzrə müzakirələr zamanı açıq məlumat məfhumu ilə dövlət sektorunun sərəncamında olan müəyyən məlumatın dərci zərurəti arasında çəşqinliq yaranmış olur. Bunun nəticəsi olaraq bəzən belə bir fikir irəli sürülür ki, peşəkarların adları, şəffafliq və məlumatın ictimaiyyətə təqdim edilməsi nöqtəy-nəzərindən açıq məlumat tərkibində təqdim olunmalıdır.

48. Lakin məhkəmə presedenti barədə kompüterləşdirilmiş məlumatın təqdim olunması məhkəmə qərarlarının əslləri və ya təsdiq edilmiş surətlərinin nəşr edilməsindən tamamilə fərqlənən bir məqamdır. Açıq məlumatın məqsədi az xərc çəkməklə əldə edilən istismar icazəsinə əsasən, məhkəmə presedentinin avtomatlaşdırılmış emalına imkan yaratmaqdan ibarətdir. Əvvəl qeyd edildiyi kimi, bu müddəa qeyri-şəffaf və vətəndaşlar tərəfindən birbaşa başa düşülməyən müfəssəl kompüter məlumat bazası şəklində hazırlanmışdır.

49. Qeyd edilən məqsədə nail olmaq üçün hansısa bir qərarın çıxarılmasında iştirak etmiş peşəkarların adlarını açıqlamağa ehtiyac yoxdur. Qeyd etmək lazımdır ki, qanunvericilikdə, məhkəmə qərarlarında hakimlərin adlarının qeyd edilməsi üzv dövlətlər üçün ümumi vəzifədir – bu, “İnsan Hüquqları haqqında Avropa Konvensiyası”nın 6(1)-ci maddəsində qeyd edilmiş açıq məhkəmə iclası prinsipinə uyğun olaraq, hakimlərin obyektiv qərəzsizliyini təmin etməkdən (hakimlərin kimliyini müəyyən etmək mümkün olmalı, onların vəzifəyə təyin edilməsi və onlara müvafiq vəzifələrin həvalə olunması qanunayuyğun aparılmalıdır) və prosesual qaydalara riayət etməkdən (misa1 üçün, məhkəmə prosesinin açıqlığı və qərarların qəbul edilməsi üçün birgə məsuliyyət) ötrü edilir.²⁴

24 AIHM, Vernes v. France, No. 30183/06 – qərarı çıxarmış hakimlərin adlarının qeyd edilməsi ilə əlaqədar, Pretto v. Italy, No. 7984/77 – məhkəmə qərarının dərc olunması ilə əlaqədar, Kontalexis v. Greece, No. 59000/08, §38, DMD GROUP, a.s, v. Slovakia, No. 19334/03, §66, Miracle Europe KFT v. Hungary, No. 57774/13, §58 – prosesin hakim tərəfindən qərəzsiz surətdə aparılması və qərarın qanunayuyğun olaraq təsis edilmiş məhkəmə tərəfindən verilməsi ilə əlaqədar.

50. Bu səbəbdən açıq məlumat tərkibində peşəkarların adlarının²⁵ açıqlanıb-açıqlanmaması məqamının qanuniliyi məsələsinin hakimlərin adlarının məhkəmə qərarlarında qeyd edilməsinə heç bir aidiyyəti yoxdur. Əksinə, belə təsəvvür yaranır ki, əsas məsələ çox zaman ziddiyyət təşkil edən müxtəlif şərtlərin uzlaşdırılmasından ibarətdir: bir tərəfdən dövlət sektoruna aid işlərin şəffaflığının təmin olunması və bununla əlaqədar vətəndaşlara hakimləri tanımaq və onların işini qiymətləndirmək üçün imkanların təqdim olunması, digər tərəfdən isə peşəkarların fəaliyyətinin məxfiliyinin qorunması (belə ki, onlara həvalə edilmiş vəzifələr bu sahədə onlara verilən fundamental zəmanətlərə xələl gətirməməlidir). Hakimlərin və bütövlükdə məhkəmələrin qərəzsizliyini təmin etmək üçün istifadə edilən tədbirlərlə bağlı müxtəlif çətinliklər yaşanır və açıq məlumat siyasətlərinin məqsədi həmin çətinliklərin həllinə köməklik göstərməkdən ibarətdir.²⁶ Müxtəlif mənbələrdəki məlumatlardan (sosial şəbəkələr, kommersiya internet səhifələri) istifadə edərək hakimlərin hipotetik siyasi, dini və ya digər fikirlərini aşkara çıxarmaq üçün səy göstərməklə hakimlərin işinə potensial müdaxilələrin qarşısını almaq üçün hansı praktiki tədbirlərdən istifadə edilə bilər?

51. Bu problem özünü Avropa ölkələri boyunca eyni formada bürüzə vurmür və müvafiq məhkəmə sisteminin konkret xüsusiyyətlərindən (habelə, məhkəmə sistemi daxilində təyinatları idarə edən qurumun mahiyyətindən), qərarların kollegial qaydada çıxarılıb-çıxarılmamasından və məhkəmənin hansı səviyyəyə aid olmasından asılıdır. Məsələn, İsveçrədə hakimlər seçki yolu ilə vəzifəyə gəlir və məlumatın dərci hakimlərin fəaliyyətinin şəffaflığı və sosial məsuliyyət üçün vətəndaşlar və siyasi qruplar qarşısında bir zəmanət kimi çıxış edir. Məlumatla onlayn axtarış proqramlarında tanış olmaq mümkündür (və dəqiq desək, həmin məlumat açıq məlumat hesab edilməməlidir).²⁷

52. Bu problemin hansı formada özünü bürüzə verməsi məhkəmənin aidiyyətin səviyyəsindən də asılıdır. Aşağı instansiya məhkəmələri hakimlərinin çıxardığı qərarların səciyyələndirməsinin dəyəri ali məhkəmələr və ya beynəlxalq məhkəmələr tərəfindən çıxarılan qərarların səciyyələndirilməsi ilə eyni deyil. Məsələn, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi qərarlar arasında axtarışı məhkəmə kollegiyasına daxil olan hakimin adı üzrə aparmağa imkan verir, lakin konkret bir hakimə aid statistik məlumatın hesablanması yol vermür.²⁸ Digər tərəfdən, bir ölkədəki məhkəmə orqanları qərarla razı olmayan hakimin rəyinin açıqlanması təcrübəsindən istifadə

25 Bu məqamlar məhkəmə qərarını çıxarmaq səlahiyyətinə malik olan Rechtspfleger fəaliyyətinə, habelə (nisbətən az dərəcədə olsa da) məhkəmənin tərkibində istinad edilən hakim köməkçiləri, məhkəmə məmurlarına da aiddir.

26 Bax: AİHM Previt v. Italy, No. 45291/06, §§ 249 və s., bu iş üzrə qərarla hakimlərin obyektiv qərəzsizlik prinsipinə istinad edilmişdir.

27 Məsələn, İsveçrə Federal Məhkəməsinin məhkəmə praktikası ilə <https://www.bger.ch/fr/index/jurisdiction/jurisdiction-inherit-template/jurisdiction-recht.htm> ünvanında, kanton məhkəmələrinin məhkəmə praktikası (məsələn, Cenevrə Kantonu üzrə məhkəmə praktikası) ilə <http://ge.ch/justice/dans-la-jurisprudence> ünvanında tanış olmaq mümkündür.

28 Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsində qərarlar kollegial qaydada qəbul olunur. Dərc edilən məlumatda qərarla razı olmayan hakimlərin rəyi də qeyd edilir.

etmirlər (bu kimi təcrübədən beynəlxalq məhkəmələrdə istifadə olunur), məhkəmə kollegiyası tərkibində aparılan müzakirələr zamanı qərara qarşı çıxmış hakimin üzərinə şəxsi məsuliyyətin təyin edilməsi ədalətli bir hərəkət kimi qəbul oluna bilməz.

53. Bu müzakirələr Fransada professor Loik Kadye tərəfindən aparılmış tədqiqatda çox yaxşı əks etdirilmişdir. Həmin tədqiqatın nəticələri, məlumatın dərcini ümumiyyətlə qadağan etməyi tövsiyə etmədən, işlərin bəziləri üçün bu qaydanın istifadə edilməsi, digərləri üçün isə istifadəsini istisna edərək (misal üçün, ayrı-ayrı cinayət işləri ilə bağlı) məhdud xarakter daşıyır. Təklif edilmişdir ki, yalnız ali məhkəmə səviyyəsində qəbul edilmiş qərarlar üçün hakimlərin adları dərc edilsin – lakin eyni zamanda qeyd olunub ki, bu, birtərəfli yanaşmaya gətirib çıxara bilər.

54. Belə çıxır ki, məlumatı kənar daşıyıcıya köçürülə bilən məlumat bazasında peşəkarların adlarının dərc edilməsi barədə qərar verərkən işin doğurduğu maraq, işin kateqoriyası və məhkəmənin səviyyəsi kimi meyarlar nəzərə alınmalı, son qərar bu məqamlara istinadən verilməlidir. Eynilə, ola bilər ki, məhkəmə orqanları özləri və ya onların icazəsi ilə çıxış edən şəxslər məhkəmə presedentini təhlil etmək üçün qeyd edilən informasiyadan açıq məlumat kontekstindən kənar istifadə edəcəklər.

55. Hər bir halda bu kimi məlumatın dərci fərdi məlumatın müdafiəsi üçün müvafiq Avropa qaydaları, misal üçün, 108 sayılı Konvensiya və Avropa Şurasının 680/2016 sayılı Direktivi və GDPR qaydaları nəzərə alınmaqla həyata keçirilməlidir.

3. Məhkəmə qərarlarına tətbiq edilən süni intellektin (avtomatlaşdırılmış təhlil) fəaliyyət xüsusiyyətləri

Təbii mətn emalı və avtomatlaşdırılmış təhlil süni intellektin istifadəsi ilə məhkəmə qərarlarının işlənməsi üçün tətbiq olunan iki texnoloji üsulu təmsil edir.

Əksər hallarda bu üsulların istifadəsinin məqsədi məhkəmə qərarının arxasında duran hüquqi məntiqi müəyyən etmək deyil, qərarın müxtəlif parametrləri arasında qarşılıqlı əlaqələri müəyyən etməklə (misal üçün, nikahın pozulması üzrə işdə nikahın müddəti, ər ilə arvadın gəlirləri, zina, vəd edilən imtiyazların məbləği və s.) və avtomatlaşdırılmış təhlildən istifadə edərək bir və ya birdən artıq modeldən birini seçmək işində köməklik etməkdir. Bundan sonra, bu modellər məhkəmə qərarını “proqnozlaşdırmaq” və ya “qabaqcadan ehtimal etmək” üçün istifadə ediləcək.

Bu fəslin məqsədi “proqnozlaşdırıcı” ifadəsi ilə təsvir edilən, bəzən “beta” versiya (yeni hələ də işlənməkdə olan versiya) deyərək istinad olunan proqram təminatının mahiyyətini həm onun potensial, həm də məhdudiyyətlərinə istinadən aydınlaşdırmaqdan ibarətdir. Bu fəsilə məhkəmə presedentinin avtomatlaşdırılmış təhlilinin bünövrəsini təşkil edən avtomatlaşdırılmış alqoritmlərin sadə izahatı təqdim edilir.

3.1. “Proqnozlaşdırıcı ədalət mühakiməsi” proqram təminatının nəzəri funksionallığı

56. Giriş olaraq biz “proqnozlaşdırıcı” proqram təminatının vəd etdiyi funksional cəhətlərlə tanış olmalıyıq. Bu proqram təminatı məhkəmənin baxdığı işin necə həll ediləcəyinə dair ehtimalı müəyyən etməyi təklif edir. Bu ehtimallar kompüter elminin iki geniş sahəsini – təbii mətn təhlili və avtomatlaşdırılmış təhlili təmsil edən metodların istifadəsi ilə əvvəlki məhkəmə qərarlarına münasibətdə statistik modelləşdirmə aparılmaqla müəyyən edilir. Bu modelləşdirmə metodlarına, adətən, süni intellekt dəyə istinad olunur; realıqda bunlar “zəif” Süni İntellekt hesab olunur (bax: təriflər, səh.).

57. Qabaqcadan qeyd etmək lazımdır ki, Süni İntellekt ifadəsi barəsində ekspertlər arasında ümumi razılıq yoxdur və hesab edilir ki, bu məfhum bir çox fikir ayrılıqlarına gətirib çıxarır. Hazırda Süni İntellekt gündəlik dilimizin bir hissəsi olmuşdur və “Go”²⁹ oyununda ən yaxşı çempionlara qalib gəlmək, avtomobili idarə etmək, insanlarla ünsiyyət qurmaq və s. işlərdə kompüterlərin köməyindən istifadə etmək üçün tətbiq edilən müxtəlif elmi və texnoloji nailiyyətləri əhatə edir. Tədqiqatçılar müxtəlif tətbiqləri, o cümlədən, avtomatlaşdırılmış təhlilləri, onların əsasını təşkil edən texnologiyalara istinad etməklə eyniləşdirməyə üstünlük verirlər və bəzən bu yüksəkixtisaslı Süni İntellekt resurslarına “zəif” (və ya “orta”) dəyə istinad edirlər. Qeyd edilənləri son nəticə etibarilə yaradılmalı olan “güclü” Süni İntellekt tətbiqlərindən fərqləndirmək lazımdır – “güclü” Süni İntellekt tətbiqləri dedikdə dünyanı bütövlükdə, bütün mürəkkəblikləri ilə birlikdə avtomatlaşdırılmış qaydada dərk etmək imkanlarına malik olan özü öyrənən avtomat qurğu nəzərdə tutulur.

58. Bilavasitə ədalət mühakiməsinə gəldikdə, proqnozlaşdırıcı ədalət mühakiməsi sistemləri hüquq departamentləri, sığorta şirkətləri (həm onların daxili tələbləri, həm də müştərilərinin istifadəsi üçün), habelə məhkəmə işlərinin nəticəsinə dair fikir irəli sürməkdən ötrü vəkillər üçün nəzərdə tutulub. Nəzəri cəhətdən bu sistemlər qərar çıxarılmasında hakimlərə də kömək göstərə bilər.

59. Bu sistemlər istifadəçi tərəfindən təqdim edilmiş meyarlara əsasən (meyarlar mübahisənin hər bir kateqoriyası üçün ayrıca olaraq müəyyən edilir), mübahisənin hər bir nəticəsi üçün uğur ehtimalının qrafik təsvirini təqdim edir. İddia olunur ki, bu sistemlər məhkəmə tərəfindən qət ediləcək kompensasiya məbləğini hesablamaq iqtidarındadır.

3.2. Süni İntellektin praktiki istifadəsi: keçmiş dövrə aid məlumat əsasında modellər yaradan statistik qurğular

60. İlk növbədə “ehtimal” ilə “proqnoz” arasında fərqi müəyyən etmək lazımdır. Ehtimal dedikdə hansısa gələcək hadisədən əvvəl (qeyri-adi *ilhamla*, qeyri-adi

29 <https://www.nature.com/articles/nature16961>

hissiyatla və ya qeyri-adi *qabaqgörənlik* nəticəsində) nəyin baş verəcəyinin bildirilməsidir (prae, öncədən – dictare, demək). Digər tərəfdən, proqnozlaşdırma gələcək vəziyyəti təxmin etmək üçün müəyyən məlumat məcmusunun müşahidəsi (nəzərdən keçirilməsi, diqqətə alınması) deməkdir. Bu iki məfhumun istifadəsi və onların geniş yayılması ifadənin “konkret” elmdən gəlməsinə bağlıdır – orada bu ifadə riyaziyyat, statistik məlumat və oyun nəzəriyyəsindən alınmış müxtəlif məlumat elmi texnologiyalarına istinad edərək mövcud və keçmiş faktların təhlili vasitəsilə, gələcək dövrün hadisələrinin məzmununa dair hipoteza irəli sürməyə imkan verir.

61. Bundan başqa, qeyd etmək lazımdır ki, proqnozlaşdıran ədalət mühakiməsi tətbiqinin istifadəsinin arxasında duran məntiq əsas etibarilə ya generativ (adətən Bayezian metod deyərək istinad olunur), yaxud diskriminativ metodlara əsaslanır və son nəticə etibarilə bu metodlarla keçmiş dövrlərə aid misalları təhlili əsasında hazırkı və ya gələcək dövrə aid dəyişən meyarlar toplusunu (misal üçün, məhkəmə işinin nə ilə nəticələncəyini) müəyyən etməyə çalışırlar.

62. Ümumilikdə götürdükdə, antropomorf nəzəriyyəni yadda saxlamaq lazımdır ki, kompüter qurğuları əqli cəhətdən inkişaf edib və onların yaradıcıları bu mexanizmlərin daxilinə zehni qoymağı bacarıb.³⁰ Əfsuslar olsun ki, bu fikir hələ də proqnozlaşdıran ədalət mühakiməsi sahəsində aparılan bir çox təhlillərin əsasını təşkil edir və onlar hesab edir ki, bu qurğular insan əqlini, demək olar ki, təkrar etmək üçün kifayət edən imkanlara ya artıq malikdir, ya da çox yaxın gələcəkdə malik olacaqdır. Süni İntellekt sahəsində, demək olar ki, hər gün baş verən inqilabi təkmilləşmələrlə dolu bu məzmun³¹ bizim hər birimizi bu proqnoz metodlara, müəyyən miqdarda şüurlu və ya heç bir şəkildə mistika ilə yanaşmağa, bu gün tam mümkün ola bilməyənlərin sabah mütləq mümkün olacağını söyləməyə vadar edir.

63. Elmi-bədii ədəbiyyatda “güclü” Süni İntellekt mövcud deyil. Bu kimi Süni İntellekt, yəni yalnız əqlə deyil, həmçinin şüura malik olan Süni İntellekt növü uydurma olaraq qalmaqdadır. Hazırda üzərində iş aparılan avtomatlaşdırılmış təhlil metodlarına “zəif” Süni İntellekt deyərək istinad olunur və onlar mürəkkəb nümunələrdən məlumat əldə etmək, böyük həcmdə məlumatı səmərəli surətdə və bir çox hallarda kifayət qədər yüksək dəqiqliklə təhlil etmək iqtidarındadır.

64. Hər hansı instinktiv və ya xəyali mülahizələrlə mübarizə aparmaq üçün məlumatın işlənməsi və təhlili texnologiyaları aşağıda qeyd edilən üç konsepsiya əsasında başa düşülməlidir:

30 Dominique Cardon, *A quoi rêvent les algorithmes, nos vies à l'heure des big data*, La République des idées, Editions du Seuil, 2015, səhifə 58.

31 “AlphaZero : l'IA de DeepMind apprend et maîtrise le jeu d'échecs en moins de 4 heures”, Génération NT, 8 dekabr 2017-ci il tarixdə dərc edilmiş məqalə, [Onlayn], <https://www.generation-nt.com/alpha-zero-ia-deepmind-maitrise-echecs-4-heures-actualite-1948919.html> (mənbədən 14 dekabr 2017-ci il tarixdə istifadə edilmişdir).

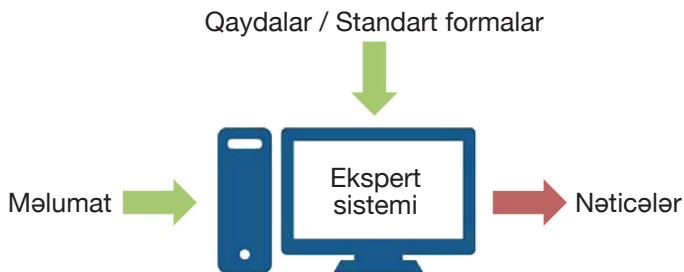
- **Süni İntellekt vahid tərkibli, təcrid edilmiş bir obyekt deyil:** bu, çox mürəkkəb kompüter işlənməsi hərəkətlərini yerinə yetirmək iqtidarında olan məlumat emalını apara bilən elm və texnikaların (riyaziyyat, statistik məlumat və kompüter elmi) vəhdətidir.
- **Süni İntellekt mexanizmləri özlüyündə əqli məhsul yaratmır, induktiv yanaşmadan istifadə etməklə çalışır:** məqsəd qabaqcadan tərif edilmiş müxtəlif amillərdən istifadə etməklə, demək olar ki, tam avtomatlaşdırılmış bir tərzdə, müşahidələr toplusunu (girişi) mümkün nəticələr toplusu (çıxışı) ilə uzlaşdırmaqdan ibarətdir. Xüsusən proqnozlaşdıran ədalət mühakiməsinin məqsədləri üçün, mexanizmlər məhkəmə qərarlarının məzmununu təşkil edən müxtəlif leksik qruplar arasında əlaqələri müəyyən edir. Bu qruplar giriş mərhələsində müəyyən olunanlarla (faktlar və dəlillər) çıxış mərhələsində müəyyən edilənlər (qərarın izah hissəsi) arasında əlaqələri eyniləşdirir və sonradan həmin əlaqələrin təsnifatlaşdırılmasını aparır.
- Model və ya mexanizmin nə dərəcədə etibarlı olması istifadə edilən məlumatın keyfiyyət səviyyəsi və seçilmiş avtomatlaşdırılmış təhlil texnologiyasından asılı olur.

65. Bu sistemlərdən, yeni ekspert sistemlərdən, əvvəl istifadə edilən üsullara diqqət yetirmək məqsədemüvafiqdir və qeyd etmək lazımdır ki, həmin üsullarla bağlı kompüter alimi tərəfindən tərtib edilmiş məlumatın emalı qaydalarından istifadə olunurdu. 1980 və 1990-cı illər ərzində ekspert sistemləri (ES) sürətlə inkişaf etmiş və xüsusən də tibb və maliyyə sahələrini əhatə etmişdir.³² Bu sistemlər mühərrikdə qabaqcadan müəyyən edilmiş kodlaşdırma qaydalarından istifadə etməklə konkret suallara cavab vermək və bunu məlum olan faktlardan istifadə edərək əsaslandırmaq imkanlarına malikdir. ES qazandığı müvəffəqiyyətlərə baxmayaraq (misal üçün, 1997-ci ildə “Deep Blue” tərəfindən Harri Kasparova qarşı keçirilmiş bir neçə şahmat partiyasından ibarət yarışma), bu sistemlərin istifadəsi mənfi nəticələnmişdir və əsas səbəb bu mexanizmlərin “sonsuz sayda müxtəlif vəziyyət və kontekstlərin”³³ təfsirini apara bilməməsi və həm fəaliyyət səviyyəsi, həm də texniki xidmət nöqtəyi-nəzərindən 200-300 kodlaşdırma qaydasından kənar səmərəli surətdə çalışmaq iqtidarında olmaması idi (Sistemin istifadə etdiyi əsaslandırma məntiqi mühəndislər üçün qavranılması mümkün olmayan bir sahəyə çevrilmişdir).

32 Misal kimi Yüksək Tezlikli Ticarəti (HFT) qeyd etmək olar. Bu, alqoritmlər əsasında çalışan proqram təminatından istifadə etməklə həyata keçirilən maliyyə əqdi növüdür. 2013-cü ildə Avropada əqdlərin 35 faizi HFT istifadə etməklə aparılırdı. ABŞ-da HFT kapital bazarında aparılan əqdlərin 70 faizini təşkil edir. Əqdlərin avtomatlaşdırılmasını nəzərə alaraq, proqram sıradan çıxarsa, mənfi nəticələrin miqyası daha da geniş olur ki, bu da özünü 2007-ci ilin maliyyə böhranında büruzə vermişdir.

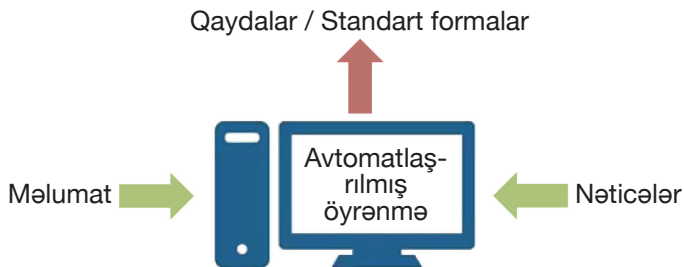
33 Hubert Dreyfus, *What Computers Still Can't Do. A Critique of Artificial Reason*, Cambridge, The MIT Press, 1992 cited by Dominique Cardon in *A quoi rêvent les algorithmes, nos vies à l'heure des Big Data*, səh. 59.

Diaqram № 2: Köhnə ekspert sistemləri hüquqi əsaslandırma məntiqi qaydalarını nəzərə almaqla tərtib edilmişdir

66. Hazırda məqsəd, köhnə ekspert sistemlərində olduğu kimi,³⁴ insan düşüncəsinin istifadə etdiyi məntiqə bənzər olaraq məntiq qaydalarını tərtib etməkdən ibarət deyil. Məqsəd məlumatda mövcud statistik modelləri aşkara çıxarmaq və onlarla konkret nəticələri tutuşdurmaqdan ötrü avtomatlaşdırılmış təhlil sistemləri üçün imkan yaratmaqdan ibarətdir.

Diaqram № 3: Təkcə avtomatlaşdırılmış təhlil prosesi nisbət nəticələrini avtomatik axtararaq modelləri hazırlayır

67. Beləliklə, bu sistemlər əsaslandırma prosesini (misal üçün, hüquqi əsaslandırma prosesini) təkrarlamır və ya onun modelini tərtib etmir. Belə ki, hazırda onlayn tərcüməçilər hər hansı abstrakt əsaslandırmadan istifadə etmirlər. Onlar leksik strukturla artıq edilmiş tərcümələr qrupu arasında ən mükəmməl uyğunluq müəyyən etmək üçün ehtimal formalaşdırır. Təbii ki, istifadəçilərin hərəkətləri uyğun mətn axtarışının təkmilləşdirilməsinə yardım edir, lakin avtomatlaşdırılmış təhlil alqoritmi tərcüməni emal edilən cümlələrin mənasını dərk etməklə aparmır.³⁵

34 Yazılı işlənmə qaydaları müxtəlif proqramlaşdırma dillərindəki, misal üçün, LİSP-dəki, konkret kodlara və ya redaktorlar tərəfindən istifadə edilən modeləşdirmə qaydalarına əsaslanı bilər. Misal üçün, bax: Radboud Winkels, "CLIME : Un projet de développement de serveurs juridiques intelligents", in Danièle Bourcier, Patricia Hasset and Christophe Roquilly (eds.), *Droit et intelligence artificielle*, 2000, Romillat, səh. 59.

35 Li Gong, "La traduction automatique statistique, comment ça marche ?", *Interstices.info*, 29 oktyabr 2013-cü il tarixdə dərc edilmişdir, [Onlayn], https://interstices.info/jcms/nn_72253/la-traduction-automatique-statistique-comment-ca-marche (mənbədən 14 dekabr 2017-ci il tarixdə istifadə edilmişdir).

68. Bu misal hüquqşünaslarla tədqiqatçıların istifadə etdikləri yanaşmalarda ki fərqləri nümayiş etdirir: hüquqşünas artıq mövcud olan qaydaların səmərəliliyini dərk etməyə çalışacaq, tədqiqatçı isə bu qaydaları yalnız təmsil etdiyi elmin dili ilə formalaşdırıla bilər ki, bəzi hallarda bu avtomatlaşdırılmış təhlil sistemi çərçivəsində minlərlə parametrin təfsiri ilə məhdudlaşır.

69. Avtomatlaşdırılmış təhlil kompüter elminin bir sahəsidir və burada kompüter proqramları təcrübədə biliklər əldə edir. Alqoritmlərin istifadəsi nəticəsində, məsələn, uşağın öyrənmə hərəkətlərinə bənzər olaraq, mexanizmlər öyrənmə prosesini həyata keçirir. Qısaca qeyd etmək olar ki, insan bu proseslərə nəzarət edə də bilər, etməyə də. Hazırda ən mükəmməl avtomatlaşdırılmış öyrənmə prosesi müfəssəl öyrənmə modelidir: həyata keçirilən tədbir nəticəsində və verilmiş şəraitdə gözlənilən nəticə əldə olunduqda virtual “təqdir” mexanizmini yığır. Avtomatlaşdırılmış öyrənmə prosesləri sinir şəbəkələri (və ya onun “dərinədən öyrənmə” kimi tanınan daha mükəmməl variantını) əhatə edir ki, bu şəbəkələr onların muxtariyyəti və onların ən müxtəlif sahələrdəki tətbiqi səbəbindən çoxlu tənqidlərə məruz qalmışdır (məsələn müstəsna olaraq piksel yerləşməsi və reytinglər əsasında olmaqla), əski Atari 2600 videooyunlarında³⁶ yüksək nəticələrin əldə edilməsi). Bu texnologiyalara aid digər tətbiqi istifadələr artıq bizim gündəlik həyatımıza təsir göstərir və ədalət mühakiməsinin peşəkar aləmində də bunlara rast gəlmək olur.³⁷

70. Lakin bu alqoritmlər konkret bir tapşırıq üzrə ixtisaslaşır və xaos vəziyyət yarandıqda və ya təxmini irəli sürmək üçün kifayət qədər məlumat verilmədikdə müxtəlif problemlərlə üzləşir (misal üçün, təbii dilin faktiki başa düşülməsi). Hüquq və ədalət mühakiməsinin də aid olduğu sosial elmlərdə etibarlı qavranma modeli olmazsa, uğursuzluq hətta qaçılmaz bir amilə çevrilir. Pyer Levinin fikrincə, faktiki olaraq, süni intellekt müxtəlif səviyyəli alətlər toplusunu təqdim edən bir məzmunudur (məntiqi qaydalar, formal sintaksis, statistik metodlar, sinir və ya sosial-bioloji simulyasiyalar və s.) və insan şüurunun riyazi modeləşdirilməsi məsələsi üçün ümumi bir həll yolunu təqdim etmək iqtidarında deyil.³⁸ Beləliklə, real proqnozlu öyrənmə reallıqda dünyanın müsbət sistematik təmsilçiliyindən ibarət olmalıdır və Süni İntellekt üzrə tədqiqatçı Ən LeKun hesab edir ki, bu bir texnoloji məsələ deyil, fundamental elmi və riyazi problemdir.³⁹

36 <https://www.nature.com/articles/nature14236>

37 “IBM Watson” tərəfindən hazırlanmış süni intellekt proqramı tibb sahəsində və “Ross” adı altında virtual hüquqşünas kimi axtarış imkanlarının təqdimində istifadə olunur – Roos, “Do more than humanly possible” [Onlayn], <http://rossintelligence.com> (mənbədən 14 dekabr 2017-ci il tarixdə istifadə edilmişdir).

38 Pierre Lévy, “Intelligence artificielle et sciences humaines”, *Pierre Levy's blog*. 8 oktyabr 2014. [Onlayn], <https://pierrelevyblog.com/2014/10/08/intelligence-artificielle-et-sciences-humaines/> (mənbədən 30 dekabr 2017-ci il tarixdə istifadə edilmişdir).

39 Yann LeCun, “Qu'est-ce que l'intelligence artificielle”, research published on the Collège de France website, [Online], https://www.college-de-france.fr/media/yann-lecun/UPL4485925235409209505_Intelligence_Artificielle_Y_LeCun.pdf (mənbədən 14 dekabr 2017-ci il tarixdə istifadə edilmişdir).

71. Qeyd edilənlərə əlavə olaraq hazırkı “big data” işlənmə sistemlərinin unikalığı bundan ibarətdir ki, bu sistemlər bizim düşünmə modelimizi təkrarlamaq üçün istifadə edilmir, səhv əlaqələrin istisna olunmasına hər hansı zəmanət vermədən, misli görünməmiş məlumat üzrə kontekstli statistik nəticələr verir.⁴⁰

72. Baxmayaraq ki, ümumilikdə qəbul edilmiş bir mövqeyə əsasən, statistik və mümkünlük modellərinin keyfiyyəti onlara verilən məlumatın miqdarı artırılmaqla yüksəldilə bilər, bəzi riyaziyyatçılar “big data” üzrə səhv nisbətlərin (yəni hər hansı səbəbli əlaqəsi olmayan amillərin sayının) artması riski barədə xəbərdarlıqlar vermişdir. Riyaziyyatçılar Kristian Sorin Kalud və Cüzeppe Lonqo qeyd etmişlər ki, “big data” səhv nisbətlərin yüksək sayı ilə səciyyələnə bilər: nisbətlərin müəyyən olunması üçün məlumat bazası nə qədər geniş olarsa, təkrarlanan misalların sayı və səhvlərin sayı bir o qədər yüksək olacaq.⁴¹ Süni İntellekt üçün qanunauyğunluq kimi görünə biləcək məqamlar (müxtəlif məlumat, konsepsiya, kontekst və ya leksik qruplar arasında təkrarlanan əlaqələr) faktiki olaraq təsadüf nəticəsində yer ala bilər. İki riyaziyyatçının dəlilləri ümumiləşdirilməsə belə, onlar bildirmişlər ki, rəqəm, meyar və ya obyektlərin müəyyən müxtəliflikləri toplularında mütəmadi olaraq təsadüfi misallar müşahidə olunur və bunları alqoritmik bir tərzdə məntiqi əlaqə aşkarlayan toplulardan ayırmaq mümkünsüz görünür.⁴²

73. Nəhayət, nə qədər mükəmməl olsa da, alqoritmlər öyrənmə mərhələsində müəyyən edilmiş münasibətlər səviyyəsinə, yəni keçmiş əsaslanır. Bu səbəbdən hesablamaların tərkibində istifadə olunan məlumatın məzmunu və keyfiyyəti əldə edilən nəticələrin və potensial analitik kənarçıxımların müəyyən edilməsi işində fundamental əhəmiyyət kəsb edir. Burada da bir çox problemlər müşahidə olunmaqdadır – hərtərəfli yanaşmada hansısa hərəkətə aid olan mümkün qədər çox məlumatın təhlili nəticəsində əldə edilən məlumat, təsirə malik ola bilən bütün məqamlar nəzərə alınmaqla aydınlaşdırılmalıdır. Daxil olan məlumatların seçildiyi daha məhdud yanaşmadan istifadə olunduqda risklər bir məlumata digərinə nisbətən üstünlük verilməsi üçün tələb olunan ticarət qərəzlərindən də irəli gələcəkdir.

40 Dominique Cardon, *op. cit.*, səh. 60.

41 Cristian Sorin Calude, Giuseppe Longo, “Le déluge des corrélations fallacieuses dans le big data”, in Bernard Stiegler (dir.) (2017), *La toile que nous voulons*, FYP editions, səh. 156.

42 Theory of “Ramsey”, Ronald L. Graham, Joel H. Spencer – “Ramsey Theory”, *Scientific American*, vol.263, No.1, July 1990, səhifə 112-117, Cristian Sorin Calude, Giuseppe Longo, “Le déluge des corrélations fallacieuses dans le big data”, *ibid.*

4. Süni İntellekt hüquqi əsaslandırmanı qabaqcadan modelləşdirə bilərmə?

Süni İntellekt köhnə ekspert sistemlərinə xas çətinlikləri aradan qaldırmağa imkan yaradır: onlar hüquqi əsaslandırmanı təkrarlamağa cəhd etmirlər və bu, özlüyündə onların qarşısında duran bir məqsəd deyil. Avtomatlaşdırılmış öyrənmə nəticəsində proqramçılar tərəfindən müəyyən edilmiş müxtəlif parametrlər və mexanizm tərəfindən aşkara çıxarılmış ayrı-ayrı parametrlər arasında təsnifatlaşdırma aparılır.

74. Roman-german hüquq sistemləri, misal üçün, Fransanın 1804-cü ildə qəbul edilmiş Mülki Məcəlləsində əksini tapmış rasionallıq idealından uzaqdır. Bir çox mənəbə mövcuddur ki, biri digərinə uyğun gəlmir və onların mənası qeyri-müəyyən qalan qaydalar toplusuna aiddir – hüquq nəzəriyyəçisi Herbert L.A. Hart bunları “hüququn açıq strukturu” adlandırmışdır.⁴³ Anqlo-sakson hüquq sistemləri, hüquqdakı yeni tələblərə dinamik qaydada uyğunlaşmaları səbəbindən, iqtisadi cəhətdən daha səmərəli hesab olunur,⁴⁴ lakin bunlar da dəyişməkdədir və hüquq sahəsində heç də deyildəndən müəyyənlik vəd etmir. Bu səbəbdən hüquq normaları bir istiqamət üzrə inkişaf etmir ki, bu da onları empirik qanunlardan (dəqiq elmlər) fərqləndirən cəhətdir – empirik qanunlarda hər yeni qayda əvvəlkiləri tamamlayır və bütövlükdə əsaslandırma toplusunu etibarsız etmir.

75. Qeyd etmək lazımdır ki, hüquq sistemlərinə xas bu ümumi mürəkkəbliyə üz-üzə gəldikdən sonra, əski İT ekspert sistemləri 200-300 məntiqi qayda sınaqdan keçirildikdən sonra öz hədlərinə çatmışdır. Hüquq normalarının istehsalat qaydalarına bölünməsi hüquqşünaslara istiqamət verən bilik və metodlar toplusunun etibarlı əksini yaratmaq üçün kifayət etməmişdir.

76. Nəticədə, hakimlərin düşünmə tərzini kompüterdə modelləşdirmək mümkünsüz olmuşdur – belə olduqda kompüter bütöv bir məhkəmə sisteminin modelini yaratmalı idi. Hüquq nəzəriyyəsində qeyd olunduğu kimi, hər şeydən öncə, hüquqi düşüncə işin sübuta yetirilmiş və aidiyyəti faktları, qeyd edildiyi kimi, mənalı qeyri-müəyyən qalan müvafiq hüquq normalarının (mətn və ya presedentlərin) təhlili, və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi tərəfindən qeyd edildiyi kimi, nisbilik şərti nəzərə alınmaqla Avropada dəyişikliklərə məruz qalan konsepsiya olan ədalət konsepsiyasının hakimlər tərəfindən subyektiv təfsirindən ibarət bir prosesdir.⁴⁵

43 Herbert L. A. Hart (1976), *Le concept de droit*, Saint-Louis university departments, Brussels.

44 <https://www.contrepoints.org/2014/08/15/177160-common-law-contre-droit-civil-lexperience-francaise-de-lancien-regime>

45 Bu məsələlərlə əlaqədar bax: Michel Troper (2001), *La théorie du droit, le droit, l'Etat*, PUF, Paris, xüsusən, səh. 69-84.

77. Ksavye Linant de Bellefonds qeyd etmişdir ki, hüququn mürəkkəbliyi onun teoloji və mübahisələrlə əlaqəli mahiyyətinə bağlıdır: iki müxtəlif arqument iki müxtəlif prioritetlərə istinadən müxtəlif qərarlara gətirib çıxara bilər.⁴⁶

78. Bunun səbəbi məşhur hüquqi sillogizmin rəsmi bir çevirmədən daha çox hüquqi əsaslandırmanın təqdimatı olmasıdır. Bu, hakimin tam düşüncəsini əks etdirmir – sonuncu qərarın qəbul olunmasına təsir göstərən müxtəlif amillərdən ibarətdir, qabaqcadan rəsmiləşdirilə bilməz və bəzən onun mülahizəsinə əsaslanır: aidiyyəti faktlar hansılardır? Bu faktlar sübuta yetirilmişdir? Onlara hansı qayda şamil olunur? Baxılan işə münasibətdə bu qaydanın mənası nədən ibarətdir? Bir neçə mənbə arasında ziddiyyət olarsa, hansı mənbəyə üstünlük verilməlidir? Məhkəmə qərarları arasında ümumi ardıcılıq heç zaman əldə edilmir, bu, daha çox hakim tərəfindən düşüncə prosesində istifadə edilən mülahizəyə bağlıdır, qərarın çıxarılmasına gətirib çıxarmış bütün mərhələlərin obyektiv surətdə və dəqiq qaydada təsvirindən daha çox konkret həll yolunun qanuniliyinin təsbit edilməsinə aiddir.

79. Lakin bu təfsir prosesi avtomatlaşdırılmış öyrənmə texnologiyalarının həyata keçirmədiyi və həyata keçirməyə səy göstərmədiyi bir prosesdir – şahidi olduğumuz kimi, hazırda onlar böyük miqdarda məlumat arasında əlaqələrin tapılması işinin, qərarın arxasında duran real səbəblərin başa düşülməsini əvəz etməli olan mühitdə məlumatın avtomatlaşdırılmış qaydada emalını həyata keçirir. Məqsəd hüquqi əsaslandırmanı rəsmiləşdirmək deyil, müəyyən edilmiş modellərin oxşar vəziyyətlərdə hakimlərin qəbul edəcəyi qərarları təxmin etməkdir.

80. Süni İntellekt tərəfindən əldə edilən nəticələr konkret bir qərarın qanuna uyğun olmasına bağlı deyil və dəlillərin qanuni olub-olmamasını ayırd etmək üçün istifadə edilməməlidir.

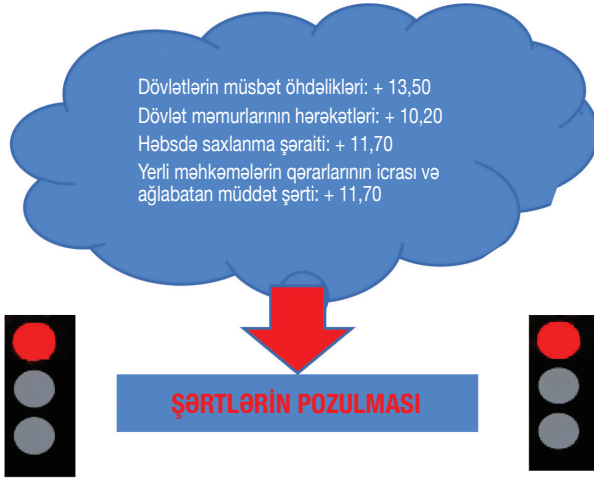
81. London Kolleç Universiteti (UCL) tərəfindən Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin qərarlarına münasibətdə aparılmış təhlil də bu mövqeyi təsdiq edir. UCL tərəfindən aparılan təhlildə güman edilmişdir ki, sadə avtomatlaşdırılmış öyrənmə modeli konkret məhkəmə işləri üzrə çıxarılan qərarları 79% dəqiqliklə təxmin edə bilər. Müvafiq işlərə münasibətdə konvensiyanın tətbiqinə aid əsaslandırma ilə müqayisədə, təhlil edilmiş qərarlara aid faktların təsviri hissəsi üzrə avtomatlaşdırılmış öyrənmə modelinin təqdim etdiyi nəticələr daha dəqiq olmuşdur.⁴⁷

46 Ksavier Linant de Bellefonds (1994), "L'utilisation des systèmes experts en droit comparé", *Revue internationale de droit comparé*, Vol. 46, No. 2, səh. 703-718.

47 Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin 584 qərarının təhlili: Nikolaos Aletras, Dimitrios Tsarapatsanis, Daniel Preoțiu-Pietro, Vasileios Lampos, "Predicting judicial decisions of the European Court of Human Rights: a Natural Language Processing perspective", published on 24 October 2016, [Online], <https://peerj.com/articles/cs-93/> (mənbədən 14 dekabr 2017-ci il tarixdə istifadə edilmişdir).

82. “İnsan Hüquqları haqqında Avropa Konvensiyası”nın şərtlərinin pozulması ilə bağlı halların təhlili (müsbət əmsal) və bu kimi şərtlərin pozulması ilə bağlı olmayan halların təhlili (mənfi əmsal) istifadə edilən iş metodlarını birmənalı qaydada təsvir etməyə imkan yaradır ki, bunları heç bir şəkildə hüquqi əsaslandırma ilə eyniləşdirmək olmur.

Diaqram № 4: UCL tərəfindən aparılmış işin təsviri – ayrı-ayrı söz və ifadələrlə “İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyası”nın müddələrinin pozulması, yaxud pozulmaması halları arasında əlaqələrin olmasından asılı olaraq qeyd edilən söz və ifadələrə verilən nəzəri əmsal

83. Müvafiq faktların seçilməsi və onların təfsiri hakim tərəfindən qərarın qəbul olunması prosesinin bir hissəsini təşkil edir. Başqa sözlə desək, UCL tərəfindən aparılan təhlil, əslində əsasən hakimın tətbiq etdiyi məntiq və əsaslandırmadan alınan leksik materiallara istinadən təxmini nəticə əldə etməyə imkan vermişdir, bu zaman iddiaçının istifadə etdiyi fakt və hallar ardıcılığı nəzərə alınmamışdır. Beləliklə, onların söz qrupları və artıq çıxarılmış qərar arasında əlaqəni müəyyən etmişdir və bunun sonucu olaraq məhdud sayda nəticə əldə etmək mümkün olmuşdur. Heç bir halda o özü təklikdə Avropa hakimlərinin düşüncəsini təkrarlaya bilməz və bundan da vacibi odur ki, heç bir halda bu yanaşma Strasburq məhkəməsi qarşısında gələcəkdə baxılan iddia ərizəsi üzrə iddiaçının dəlil və mövqeyini nəzərə ala bilməz. Hər bir halda iddia ərizəsi çox sərt qaydada araşdırılır (2017-ci il ərzində təxminən 70,356 iddia ərizəsi məhkəmə tərəfindən rədd edilmiş və baxılmadan geri qaytarılmışdır),⁴⁸ əsasən qiymətləndirmə meyarlarından istifadə olunur (şikayətin ciddiliyi və əhəmiyyəti və s.), qərarın qəbul olunması prosesi üçün kifayət qədər geniş mülahizə təqdim edilir.

5. Süni intellekt hakimlərin davranışını sonradan izah etmək üçün istifadə oluna bilirmi?

Hakimlərin hərəkətlərinin izah olunması, o cümlədən hər hansı qərəz halının izah olunması, təfsiri çərçivə və kontekstli təhlil vasitəsilə potensial surətdə təsire malik ola bilən bütün amillərin müəyyən edilməsini tələb edir. Belə bir fakt ki, statistik məlumatlara əsasən, uşaq üzərində himayəçilik ataya deyil, anaya həvalə olunur, hakimlərin qərəzli olmasını bildirmir, bu tendensiyanı araşdırmaqdan ötrü sosial elmlərin müxtəlif istiqamətlərinin tətbiqini zəruri edir.

84. Elmi nöqtəyi-nəzərdən hər hansı bir fenomenin, yaxud bu mövzuya münasibətdə bir insan hərəkətinin izahı müəyyən kontekst məlumatından istifadə etməklə bu hərəkətə gətirib çıxarmış səbəb mexanizmlərinin müəyyən edilməsinə bərabər tutulur.

85. Bunun üçün çox sxematik bir üsulla təfsir çərçivəsinin ilkin quruluşunu müəyyən etmək tələb olunur, həmin çərçivə özü isə müəyyən amil, yaxud elementlər olan mühitdə bu kimi hadisə və ya hərəkətlər üzərində təkrar-təkrar aparılan müşahidələrin nəticəsi olaraq əldə olunur. Təfsir çərçivəsi hipoteza və ya müxtəlif sosial elmlərdə qəbul edilmiş reytlərə əsasən müəyyən edilir. Bu, əlavə bir təhlil mərhələsidir ki, alqoritmlərin tərkibinə daxil edilə bilər, lakin alqoritmlər özləri bu mərhələni həyata keçirmək iqtidarında deyil.

86. Bəzi hüquq-texnologiya şirkətləri bir qədər də irəli gedərək hesab etmişlər ki, onlar hakimlərin nümayiş etdirdikləri potensial qərəzlilikləri müəyyən və bunun səbəblərini ayırd edə bilərlər. Fransada inzibati məhkəmələrin və apelyasiya

48 Mənbə: 2017-ci il üzrə CEDH Statistik Təhlilləri, yanvar, 2018-ci il.

inzibati məhkəmələrinin bəzi sədr hakimlərinin adlarına dair açıq məlumat imkan vermişdir ki, inzibati orqanların ölkənin ərəzisini tərk etmək barədə qərarlarından verilən şikayətlər üzrə rədd cavablarının nisbətini müəyyən edən təxmini göstərici müəyyən edilsin. Bəzi müşahidəçilər qəti qeyd etmişlər ki, bu, süni intellektin hakimlər üçün fərz olunan qərəzsizliyinə şübhə ilə yanaşmaq üçün əsas vermişdir.

87. Lakin məhkəmə qərarlarının alqoritmik işlənməsi əsasında belə bir təfsirə nail olmaq mümkündürmü? Hakimlərin qərarlarına münasibətdə şəxsi-qərəzliyi müəyyən etmək üçün (və burada onların şəxsi fikirləri və dövlət orqanlarının bəyanatları arasında fərq qoyulmalıdır) onların hərəkətləri, yaxud bu halda qərarları bilavasitə konkret hakimə aid olan rəy, dini etiqad və ya vərdislərə əsasən müəyyən edilməlidir. Lakin qeyd ediləni kimi, bu kimi səbəbli əlaqə alqoritmlərdən alınan ehtimal edilən nəticədən götürülə bilməz. Əksinə, müxtəlif əlaqəli amillər (o cümlədən, məhkəmə kollegiyasının tərkibinə daxil olan hakimlərin kimliyi kimi amil) sırasından sırf təsadüfi amilləri xaric etməkdən üçün, əlavə analitik işə ehtiyac var. Məsələn üçün, ailə mübahisələri üzrə işlərdə məhkəmələrin, statistik məlumat əsasında, uşaqlar üzərində himayəçilik hüququnu analara verməsi hakimlərin qadınların xeyrinə qərar verməsinə işarə etmir, müvafiq ölkəyə aid olan psixoloji, iqtisadi və hətta mədəni amilləri nümayiş etdirir, məsələn üçün, valideynlərin işə sərf etdikləri vaxt, onların gəliri, uşaqlara kollektiv qayğı imkanları, uşağın məktəbə gedib-getməməsi, valideynlərin yeni münasibətdə olub-olmaması, hətta hər hansı valideynin ümumiyyətlə uşağa qayğı göstərməkdə maraqlı olmaması.

88. Eyni ilə böyük saxlama mərkəzləri yanında yerləşən inzibati məhkəmə tərəfindən şəxsin ölkə ərəzindən çıxarılmasına dair verilən qərarlar bu kimi işlərə nadir hallarda baxan məhkəmə tərəfindən çıxarılan qərarlar ilə müqayisə edilə bilməz.

89. Əlavə olaraq, məhkəmənin harada yerləşməsindən asılı olmayaraq, mübahisələrin hansısa kateqoriyasına aid işlərlə az-az məşğul olan, digər hakimlərin təcrübəsindən istifadə edən yaxud etməyən, təkbaşına çıxış edərək bir hakim tərəfindən çıxarılan qərarların tarixçəsi xüsusi maraq doğurur və vətəndaşların məhkəmə proseslərində bərabərliyinə dair əsaslı bir sual doğura bilər. Lakin əsas diqqət avtomatlaşdırılmış öyrənmə metodları vasitəsilə təsnifatlaşdırma və ya qruplaşmaya deyil, məhkəmə sistemi daxilində kollegial çalışma üsulunun təkrar modeləşdirilməsi və ya qorunub saxlanılmasına verilməlidir.

90. Məhkəmə kollegiyası sədrinin şəxsiyyətinə istinadən inzibati məhkəmənin açıq qərarlarında həmin hakimin yalnız adı qeyd edildikdə nə kimi məlumat əldə etmək mümkündür?

91. Qeyd edilənlərə əlavə olaraq, nəzərə alsaq ki, bəzi Avropa ölkələrində, o cümlədən Fransada hakimlərin inzibati işlər üzrə birinci və ikinci instansiya məhkəmələrinin bütün qərarlarının tarixçəsi və faktlarını ətraflı bilməsi qəbul edilmişdir (Arian məlumat bazası), digər ölkələrdə isə hər bir məhkəmənin əqli cəhətdən müstəqil olması fikri qəbul olunmuşdur və hər bir işə onun konkret hallarına

istinadən baxılır, məhkəmə qərarlarına münasibətdə nümayiş etdirilən iki fərqli fəlsəfi və mədəni yanaşma arasında necə fərq qoymaq olar?

92. Bu səbəbdən məhkəmə qərarına münasibətdə dəqiq izahatın təqdim olunması üçün çoxlu sayda əlaqələrin mənalı bir nəticəyə gətirib çıxarması ümidini rəhbər tutmaqdan əvvəl hər bir hala aid konkret məlumatın və müvafiq hüquq normalarının daha müfəssəl və təfərrüatlı təhlili tələb olunur.

6. Süni İntellekt mülki, kommersiya və inzibati işlər üzrə proseslərdə necə istifadə edilə bilər?

Avtomatlaşdırılmış öyrənmə texnologiyalarının hazırkı inkişaf səviyyəsi məhkəmə qərarlarının "proqnozlaşdırılması" ilə əlaqədar etibarlı nəticələr əldə etməyə imkan vermir. Digər tərəfdən, bu kimi texnologiyaların mülki, kommersiya və inzibati işlər üzrə proseslərdəki tətbiqi, sonradan məhkəməyə müraciət etmək hüququ saxlanmaq şərti ilə, mübahisələrin onlayn qaydada məhkəməyəqədərki həlli üçün istifadə oluna bilər.

93. Gördüyümüz kimi, süni intellektin bu kimi istifadəsindən irəli gələn birinci sual onun xeyirli və ya zərərli, məqsədemüvafiq olub-olmamasına bağlı deyil – əsas sual təklif edilən alqoritmlərin nəzərdə tutulan nəticəyə çatmaq üçün kifayət edib-etməməsinə bağlıdır. Fransada Duaey və Renn apelyasiya məhkəmələrində aparılmış açıq-aydın sınaqlar göstərmişdir ki, düşünməyə vadar edən bir üsulun istifadəsi halında Süni İntellekt məhsulu strukturdakı qeyri-məqbul xətlər və tamamilə səhv təhlil nəticələrini gizlədə bilər.

94. Sınaqdan keçən proqram təminatının keyfiyyətindən asılı olmayaraq, mülki, kommersiya və inzibati işlər üzrə hakimlərin qərarlarının proqnozlaşdırılması potensial surətdə münasib bir nəticə kimi görünür, baxmayaraq ki, bəzən həm ədalət mühakiməsi sahəsindəki siyasət üzrə məsul olan şəxslər, həm də hüquq sahəsindəki özəl peşəkarlar üçün bunun səbəbləri və əsasları müxtəlif ola bilər.

95. Ölkəyə xas olan hüquqi ənənələrə baxmayaraq, hüquq sahəsindəki qeyri-müəyyənlik, yeni hansısa bir şəxsin iddiasının qəbul olunması və ya rədd edilməsi riski yeni texnoloji tətbiqlərdən istifadə edərək bu faktorların qiymətləndirilməsi işinə təkən verir.

96. Hüquqşünaslar və ya şirkətlərin hüquq departamentləri bu texnologiyadan istifadə edərək atılan addımların müvəffəqiyyət qazanmaq şanslarını empirik və sistemli qaydada qiymətləndirməklə, müştərilərinə daha yüksəkkeyfiyyətli məsləhətlər təqdim edə, əlavə olaraq uzun müddət ərzində davam edərək xeyli məbləğdə maliyyə vəsaitlərinin sərf edilməsini zəruri edəcək məhkəmə işlərindən yayınmaq üçün əqdərlərin hansı qaydada bağlanmasına dair istiqamət göstərə bilərlər. Bəzi sığorta şirkətləri artıq fəaliyyətlərinin qiymətləndirilməsini aparmaq məqsədilə müştərilərinə proqnoz sistemlərdən istifadə etməyi təklif edirlər.⁴⁹

49 Məsalə üçün, "Allianz" şirkəti müştərilərinə prediktiv proqram təminatından istifadə etməyi təklif edir.

97. Bununla bərabər, hökumət nümayəndələri buna məhkəmələrdəki yeni işlərin dövryyəsinin idarə olunması işini təkmilləşdirməyə və məhkəmə sistemine çəkilən xərclərin məbləğini azaltmağa xidmət edə biləcək bir imkan kimi baxırlar. Hesab edilir ki, bu mübahisə tərəflərini mübahisənin həlli üçün alternativ üsuldən istifadə etməyə həvəsləndirəcək (barışıq, mediasiya və ya arbitraj).⁵⁰

98. Müxtəlif məhkəmə işləri üzrə hesablama cədvəllərindən (nikahın pozulması, əmək müqaviləsinin ləğvi, vətəndaşa dəymiş zərər üçün kompensasiya) istifadə edərək bir çox məhkəmə sistemlərində məhkəmə qərarlarının ahəngdarlığının artırılmasında mövcud olan yanaşma, ehtimal və ya aktuar yanaşması vasitəsi ilə yenidən gündəmə gətirilə bilər.⁵¹ Artıq kiçik məbləğli mübahisələrlə əlaqədar kompensasiya məbləğini hesablamadan ötrü mübahisələrin həlli üçün alternativ onlayn üsullar və xidmətlər işlənilib hazırlanmışdır. Lakin bu maraqlı üsullarda da qərəzli məqamlar nəzərə çarpır və bu kimi üsulların istifadə imkanları vətəndaşları məhkəməyə müraciət etmək, çəkişməli məhkəmə baxışına iştirak etmək hüquqlarından məhrum etməməlidir.

Fransada aparılmış sınaqlar

Ədliyyə Nazirliyinin təşəbbüsü ilə Renn və Duaye apelyasiya məhkəmələri 2017-ci ilin yaz ayları ərzində müxtəlif işlər üzrə verilən apelyasiya şikayətləri ilə əlaqədar prediktiv proqram təminatını sınaqdan keçirməyə razılıq vermişdir. Faktiki olaraq, bu, Fransadakı bütün apelyasiya məhkəmələri tərəfindən mülki, sosial və kommersiya yönümlü işlər üzrə çıxarılan qərarların təhlili idi.

Baxmayaraq ki, artıq neçə ildir bu məhkəmələr məhkəmə qərarları üzrə daxili və müfəssəl məlumat bazasından istifadə etmək imkanına malik idilər (JURICA məlumat bazası), iki məhkəmə tərəfindən qət edilmiş kompensasiya məbləğlərinin kəmiyyət (innovativ) təhlili, habelə bənzər şikayət və proseslərlə bağlı müəyyən edilmiş fərqlərin coğrafi təsnifatlaşdırılması ilə əlaqədar müraciətə əsasən, bu məlumat xüsusilə ayrıca bir nəşriyyata təqdim olunmuşdur.

Bu səbəbdən proqram təminatının məqsədi vətəndaşların qanun qarşısında bərabərliyini təmin etmək əsasında, zəruri hallarda məhkəmə qərarlarındakı həddən çox fərqləri azaltmaq üçün qərarlar qəbul edən vasitəni işləyib hazırlamaqdan ibarət idi. Sınaqların yekunları iki apelyasiya məhkəməsi, Ədliyyə Nazirliyi və məhsulu hazırlamış hüquq texnologiya şirkəti arasında qızğın müzakirələrə səbəb olmuşdur və nəticə belə olmuşdur ki, hakimlərin qərarların qəbul olunması ilə əlaqədar işinə münasibətdə proqram təminatının sınaqdan keçirilən versiyasının əlavə faydası yoxdur.

Daha önəmli məqam bu idi ki, proqram təminatının çalışması ilə əlaqədar əsaslandırma işinə münasibətdə xətalər müşahidə olunmuşdur və bu, məhkəmə tərəfindən əsaslandırmanın sadəcə leksik məzmunu ilə hakimin gəldiyi qərarla istifadə edilən səbəbli əlaqələr arasında çəşnəlik səbəbindən, qeyri-münasib və ya əsassız nəticələrə gətirib çıxarmışdır.

50 Bu məsələ ilə əlaqədar bax: Senatın Hüquq komissiyası tərəfindən hazırlanmış və senator Filip Bas tərəfindən 4 aprel 2017-ci il tarixdə təqdim edilmiş 495 (2016-2017) sayılı hesabat.

51 Aktuari üsulunun istifadəsi ilə əlaqədar "Case Law Analytics" şirkətinin təklifi mübahisənin necə həll ediləcəyini proqnozlaşdırmaqdan daha çox riskin qiymətləndirilməsi üzrə xidmətə aiddir.

6.1. Məbləğlərin hesablanması üçün yeni hesablama vasitəsi

99. Müxtəlif mülki işlərlə (misal üçün, səhhətə dəymiş zərər üçün kompensasiya, kompensasiya xarakterli müavinət və işdən çıxarma müavinəti) əlaqədar məbləğlərin hesablanmasına dair qaydalar, müxtəlif struktur tədbir və istifadə istiqamətləri nəzərə alınaraq, digər məlumat işlənməsi texnologiyaları ilə bərabər istifadə edildikdə daha məhsuldar olur (ifrat təsir).⁵²

100. Burada CEPEJ qiymətləndirmə işçi qrupunun rəhbəri Jan-Pol Jan tərəfindən 2016-cı ildə Fransada açıq məlumat mövzusunda keçirilən konfrans zamanı keyfiyyət təhlili ilə bağlı irəli sürülmüş fikri qeyd etmək vacibdir: avtomatlaşdırılmış öyrənmə və ya məlumatın işlənməsi üçün istifadə edilən hər hansı digər metod vasitəsilə həyata keçirilən prosedur sənədlərin həqiqiliyi təsdiq edilmiş, kənar müdaxilələrdən qorunan nüsxələrindən istifadə etməlidir və əhəmiyyətli məqamları vacib olmayan məlumatdan ayırd etmək üçün daha zəngin funksiyalara malik olmalıdır.⁵³

101. Bu kimi vasitələrin yaradıcıları qarşısında duran digər bir risk “data-snooping”lə əlaqəlidir, yəni qabaqcadan müəyyən edilmiş təhlil diaqramlarına münasibətdə yalnız xüsusi əhəmiyyət kəsb edən və xüsusi meyarlara cavab verən məlumatın seçilib istifadəsi ilə bağlıdır. Bu, misal olaraq, avtomatlaşdırılmış öyrənmə və ya hər hansı digər metodun istifadəsi vasitəsilə, sadəcə olaraq, linqvistik ardıcılıqların ifadəsi olan qərarları istifadə edilən nümunələr sırasından xaric etməklə aparılar bilər (Misal üçün, tərəflərin mövqelərini əks etdirməyən, qərarın əsaslandırılması üçün az miqdarda dəlillərə istinad edən qərarlar).

102. Lakin biz hər hansı hesablama aparırıqsa, artıq hansısa təxmini nəticə ilə çıxış etmiş oluruqmu? Prosesin qarşısında duran hədəfi dəqiqliklə müəyyən etməsək, bu iki proses arasındakı sərhəd nisbətən dumanlı olacaq: burada məqsəd preskriptiv məlumatı təqdim etmək deyil, münasibətlərin durumuna dair məlumatı verməkdir.

103. Bu metodoloji və tətbiqi şərtlər nəzərə alınmaqla məbləğ hədləri müəyyən mübahisələr üçün istifadə edilə bilər və məhkəmə praktikasının harmonizasiyası üçün güclü bir vasitədir. Əvvəl məbləğ hədləri bu və ya digər dərəcədə məhkəmə qərarları əsasında hesablanmışdır, lakin Süni İntellekt metodları, standartdan istifadə etməklə və nəticəni daha etibarlı etməklə daha çox qərarı nəzərə almağa və daha dəqiq hədləri müəyyən etməyə imkan yaradır.

52 Performativ və ya özünüifadə təsiri sistemin daxil edilən məlumatın mənbələrinə təsir göstərməklə tədricən eyni nəticələri verəcəyi riskini təşkil edir; bu təsir, bir çox hallarda, məhkəmə işləri ilə əlaqədar çıxarılan qərarlara münasibətdə məbləğ hədlərinə münasibətdə qeyd edilir – bu hədlər, onlara əsaslanaraq çıxarılan qərarlara diqqət yetirildikdə, yalnız özləri-özlərinin təzahürünü təşkil edir.

53 J-P. Jean, “Penser les finalités de la nécessaire ouverture des bases de données de juris-prudence”, Conference of 14 October 2016 held at the Court of Cassation, <https://www.courdecassation.fr/IMG//Open%20data,%20par%20Jean-Paul%20Jean.pdf>, mənbədən 17 mart 2018-ci il tarixdə istifadə edilmişdir.

6.2. Mübahisələrin həlli üçün onlayn xidmətlər

104. Müvafiq işlərin sayı fərqli olsa da, bütün Avropa ölkələrindəki məhkəmələr mübahisələndirilən məbləği aşağı olan işlərə baxıb qərar verməli olurlar. Prosedurun informasiya texnologiyaları və / yaxud məhkəmədənkenar strukturların köməkliyi ilə sürətləndirilməsi fikri kifayət qədər geniş yayılmışdır. Birləşmiş Krallıq, Niderland və Latviyada bu kimi, bu və ya digər dərəcədə avtomatlaşdırılmış metodlardan artıq istifadə edilməkdədir.⁵⁴ Transsərhəd iddialara münasibətdə Avropa İttifaqı tərəfindən 524/2013 sayılı Təlimata əsasən, internet üzərində istifadə edilə bilən ümumi çərçivə müəyyən edilmişdir (Avropa ölkələrində irəli sürülən aşağı məbləqli iddialar).

105. Qeyd etmək lazımdır ki, mübahisələrin həlli üçün bu onlayn xidmətlərin (ODR) əhatə dairəsi tədricən genişlənməkdədir. Sadə onlayn xidmətlərdən başlayaraq, hazırda bu sahədə iddia ərizəsinin məhkəməyə verilməsinə qədər mübahisənin həlli üçün müxtəlif xidmətlər təklif edilir və indi bu kimi xidmətlər bilavasitə məhkəmədə iş üzrə prosesə daxil edilir, elektron məhkəmə xidmətləri ilə əhatə olunur.⁵⁵ Bu xidmətlər yalnız kiçik məbləqli mübahisələrə aid deyil, vergi mübahisələri, sosial təminat xidmətləri və ya nikahın pozulması üçün işlər üçün də istifadə edilir.

106. Hüquq sahəsini təmsil edən müxtəlif peşə sahibləri və özəl sektorun nümayəndələrinə xüsusi maraq kəsb edən bu xidmətləri dəstəkləyənlər üçün ODR və Süni İntellekt (və ya azından – ekspert sistemləri, fərq üçün 3 saylı bölməyə bax) birləşməsi nəticəsində ədalət mühakiməsindən istifadə imkanları daha da genişləndirilə bilər. Əsas məqsəd şikayətləri avtomatlaşdırılmış təhlil prosesindən keçirərək, bir neçə sualı cavablandıraraq nəticələrin texnoloji qurğular vasitəsilə emalı və həll yolu üçün təklifin formalaşdırılmasından ibarətdir. Kiçik məbləqli mübahisələr üzrə məhkəmədənəvvəlki və məhkəmə prosesi mərhələlərini (misal üçün, Kvebek bölgəsində kiçik məbləqli iddia ərizələri üzrə proseslərə aid mərhələləri) bir araya gətirən Cyberjustice de Montréal laboratory bu hibrid yanaşmanın bariz nümunəsidir.⁵⁶ Layihəçilərin fikrincə, bu, səmərəlilik və keyfiyyət nöqtəyindənəvvəlki açıq-aşkar üstünlüklərlə nəticələnir.

54 Bu məsələ ilə əlaqədar bax: Birləşmiş Krallıqda mübahisələrin həllinin alternativ üsulları ilə əlaqədar – <https://www.judiciary.gov.uk/wp-content/uploads/2015/02/Online-Dispute-Resolution-Final-Web-Version1.pdf>. Həmçinin bax: Niderlandda istifadə edilən PA sistemi – bu sistem, ölkə səviyyəsində və AƏM qarşısında qaldırılan işlərlə əlaqədar əvvəlki dövrlərdə verilmiş icazələrə istinadən avtomatlaşdırılmış qaydada qərarlar çıxarır: Niderland Dövlət Şurası qarşısında iki işə baxılmışdır (c-293/17 və c-294/17) (fermerlər / təbii qoruğu Niderland dövlətinə qarşı), məqsəd sistem tərəfindən fermerlərin Habitat direktivini pozub-pozmamaları barədə qərarın çıxarılma bilməsini müəyyən etmək olmuşdur. Bir qədər əvvəl, Lüksemburqda yerləşən Avropa İttifaqının Ədalət Məhkəməsi bu iki iş üzrə ilkin qərarların alınması üçün ərizəyə özünün cavabını təqdim etmişdir (ECLI:EU:C:2018:882).

55 Darin Thompson, "Creating new pathways to justice using simple artificial intelligence and online dispute resolution", Osgoode Hall Law School of York University.

56 <http://www.cyberjustice.ca/projets/odr-plateforme-daide-au-reglement-en-ligne-de-litiges/>

107. Lakin sual olunur ki, bu sistem tərəfindən təklif edilən kompensasiya hansı əsasda hesablanacaq? Hansı metoddan istifadə ediləcək? Alqoritm məlumatı ədalətli surətdə emal edəcəkmiz? Təklif çəkişmə prinsipi əsasında təlim keçmiş və statusu təsdiqlənmiş üçüncü tərəfin köməkliyi ilə müzakirə ediləcəkmi? Hakimə də müraciət etmək olar? Bəzi müəlliflər mübahisələrin həlli üçün istifadə edilən bu metodların geniş yayılmasına rəqəmsal “həll”in yeni təzahürü kimi yanaşırlar, yeni texnologiyalar sistemə qaydada problemlərin həlli üçün istifadə olunur, baxmayaraq ki, bu kimi mübahisələrin həlli həmin texnologiyaların fəaliyyət dairəsinə ümumiyyətlə aid olmaya bilər.⁵⁷ Qeyd etmək lazımdır ki, son dövrdə Avropada üzv dövlətlərə münasibətdə daha mühafizəkar tənzimləmə çərçivəsini müəyyən edən qaydalar qəbul olunmuşdur: “Məlumat təhlükəsizliyinin monitoring planı”nın 22-ci maddəsinə əsasən, bəzi istisnalarla, vətəndaşlara müstəsna olaraq avtomatlaşdırılmış proses vasitəsi ilə qəbul edilən qərara tabe olmamaq hüququ verilmişdir.⁵⁸

57 Evgeny Morozov, “Pour tout résoudre cliquez ici”, FYP editions, istinad: David Larrousserie, “Contre le ‘solutionnisme’ numérique”, Le Monde, 6 October 2014, https://www.lemonde.fr/sciences/article/2014/10/06/contre-le-solutionnisme-numerique_4501225_1650684.html

58 2016/679 sayılı Avropa İttifaqı Qaydalarının 22(1) maddəsi: “Məlumat subyektini müstəsna olaraq avtomatlaşdırılmış proses vasitəsilə qəbul edilən qərara tabe olmamaq hüququna malikdir”; istisnalar nəzərdə tutulmuşdur (misal üçün, məlumat subyektinin razılığı olarsa), lakin “məlumat subyektinin hüquq, azadlıq və qanuni maraqlarını qorumaq məqsədilə münasib tədbirlərdən istifadə edilməlidir” və bu məqsədlə nəzarətçi orqan tərəfindən lazımi addımlar atılmalıdır, o cümlədən “məlumat subyektini üçün nəzarətçi qurumdan insan müdaxiləsini tələb etmək hüququ, özünün rəyini bildirmək hüququ və qərarı mübahisələndirmək hüququ nəzərdə tutulmalıdır”. Eyni məsələ ilə əlaqədar bax: “Fərdi Məlumatın Avtomatlaşdırılmış İşlənməsi ilə əlaqədar Vətəndaşların Müdafiəsi haqqında Konvensiya”, 2018-ci ilin may ayında qəbul edilmiş əlavə və dəyişikliklərlə (qeyd edilən əlavə və dəyişikliklərin qüvvəyə minməsi şərti ilə). 9(1)(a) maddəsi ilə nəzərdə tutulmuşdur ki, “Hər bir kəs ona mühüm təsir göstərən, müstəsna olaraq məlumatın avtomatlaşdırılmış emalı əsasında qəbul edilən, ona rəyini bildirmək imkanı qoymayan qərara tabe olmamaq hüququna malikdir. Bu məhdudiyyətə baxmayaraq, 9(2) maddəsi ilə nəzərdə tutulmuşdur ki, “1(a) bəndi bu halda şamil olunmur ki, qərarın çıxarılması nəzarətçi qurumun tabe olduğu qanunvericilik əsasında qəbul olunsun və həmin qanunvericilik məlumat subyektinin hüquq, azadlıq və qanuni maraqlarının qorunmasına təminatlar verilsin”. İzahverici hesabatda qeyd edilmişdir (§75): “Vacibdir ki, barəsində avtomatlaşdırılmış qaydada qərar çıxarılan hər bir şəxs öz rəyini bildirməklə və öz dəlillərini irəli sürməklə belə bir qərarı mübahisələndirmək hüququna malik olsun. Xüsusən məlumat subyektini istifadəsindən öncə fərdi məlumatın qeyri-dəqiq olduğunu, ona aid konkret vəziyyətə şamil olunacaq ssenarinin qeyri-münasib olmasını və avtomatlaşdırılmış qərarın nəticəsinə təsir göstərə bilən digər amilləri sübuta yetirmək üçün imkana malik olmalıdır. Alqoritm işlənməsi hüququ məhdudlaşdırır, sosial təminatlardan məhrum edə və ya borcalma qabiliyyətini müstəsna olaraq proqram təminatına istinadən müəyyən edərsə, vətəndaşların “damğalanması” təsirinə gətirib çıxara bilər. Lakin avtomatlaşdırılmış qərar nəzarətçi qurumun tabe olduğu qanunvericilik əsasında qəbul edilirsə, məlumat subyektini bu hüquqdan istifadə edə bilməz, bu şərtlə ki, onun hüquq, azadlıq və qanuni maraqlarının qorunması üçün müvafiq tədbirlər təmin edilmiş olsun”. Yenidən işlənmiş 108 sayılı Konvensiyanın 9(1)(c) maddəsinə əsasən, məlumat subyektini, məlumatın işlənməsinin nəticələri ona münasibətdə təbiiq edildikdə, məlumatın işlənməsi üçün əsas olmuş dəlil və səbəblər barəsində məlumat almaq hüququna malik olur. Yenidən işlənmiş Konvensiya üzrə izahedici hesabatda deyilir (§77): “Məlumat subyektləri məlumatın işlənməsi üçün əsas olmuş fakt və dəlillər barədə məlumat, o cümlədən, bu işlənmənin nəticələri və ondan alınan qərarlar barədə məlumat almaq hüququna malikdirler, xüsusən avtomatlaşdırılmış qaydada qərarların qəbul olunması üçün alqoritmlər istifadə edildikdə, ələlxüsus da vətəndaşın profilini formalaşdırmaq məqsədilə. Misal üçün, kredit reytingi sistemində münasibətdə borcalan ona kredit verilməsi və ya verilməməsi barədə qərar çıxarılmasından ötrü istifadə edilmiş məlumatın işlənməsi üçün təbiiq edilən məntiq barəsində

108. Qeyd edilən məqamlar səbəbindən, ODR sisteminin potensial üstünlükləri, onun tam məhkəmə prosesinə (məhkəmə prosesinə qədərki hərəkətlərdən başlayaraq faktiki məhkəmə prosesi daxil olmaqla bütün mərhələlərə) inteqrasiyası səviyyəsi və, demək olar ki, icra prosesində Süni İntellekt daşdığı həlledici rol hər bir konkret hala münasibətdə ayrıca olaraq qiymətləndirilməlidir.

109. ODR məhkəmə prosesləri barədə artıq ümumi məlumatı təqdim etmək iqtidarındadır. Təbiidir ki, bu sistemin rolu məhkəmə zalından kənar barışıq, mediasiya və arbitraj xidmətlərinin təqdim edilməsinə yardım göstərməkdən ibarətdir. Hakim mübahisənin mahiyyəti üzrə qərarını verməzdən qabaq hakimin nəzarəti altında bu metodlardan məhkəmə prosesi ərzində də istifadə oluna bilər (Bəzi mübahisələr üçün bu mərhələ məcburi hesab olunur).

110. Digər tərəfdən, Süni İntellektin faktiki töhfəsi təhlil edilməlidir. Bu, sadəcə, təxmini məbləğ hədlərinin müəyyən edilməsi, yaxud həll yolunu müəyyən etmək üçün avtomatlaşdırılmış prosesin istifadəsinə bağlı olan bir sualdır? İstifadə edilən Süni İntellekt, əslində, ekspert sistemi, yaxud məntiqi qaydalar toplusudurmu? Hər bir halda şəffaflıq, bitərəflik və qanuna riayət prinsiplərinə əməl etməklə bu sistemləri birləşik qaydada istifadə etmək mümkün olmalıdır.⁵⁹

111. Nəhayət, iddiaçıların sistemdən istifadələrini təşviq etdirmək üçün hansı tədbirlərin həyata keçirilməsini də müəyyən etmək lazımdır: bilavasitə təklif edilən xidmətlərin adlarına münasibətdə bir çaşqınlıq hökm sürürmü? Məhkəmədən danışırıqsa, bu, “İnsan Hüquqları haqqında Avropa Konvensiyası”na əsasən yaradılmış bir orqan olmalıdır, sadəcə, dövlətə məxsus ədalət funksiyaları həvalə edilmiş özəl ədalət mühakiməsi təşkilatı **yox**.⁶⁰ Hakimə müraciət etmək hüququ təmin edilmişdirmi? Niderlandda özəl tibbi sığorta müqavilələri hər hansı məhkəmə prosesi başlanmadan əvvəl ODR xidmətlərindən istifadəni avtomatik olaraq nəzərdə tutur.

112. Mediasiya üzrə CEPEJ İşçi Qrupu (CEPEJ-GT-MED) 2018-ci ildə yaradılmışdır və informasiya texnologiyalarının mübahisələrin həlli üçün istifadə edilən alternativ üsullara tərkibində istifadəsinə dair ilkin fikirlərini paylaşmışdır. CDCJ tərəfindən hazırda ODR sistemləri üzrə müfəssəl iş aparılmaqdadır və bunun məqsədi, bu xidmətlərin potensialını müəyyən etmək, habelə bu kimi xidmətlərin istifadəsi nəticəsində “İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyası”nın 6, 8

bilgi almaq hüququna malikdir və bu, sadəcə olaraq, onların çıxarılan qərar barədə məlumatlandırılması ilə məhdudlaşmır. Bu elementlərin başa düşülməsi digər mühüm təminatların, misal üçün, etiraz etmək hüququ və ya səriştəli orqana şikayət etmək hüququnun istifadəsi üçün zəmanət verir”. Bu “əsas olan məntiq bəzində faydalı məlumat əldə etmək” prinsipi ODR mətnində də əksini tapmışdır (maddə 13(1)(f); maddə 14(2)(g); maddə 15(1)(h)).

59 Charlotte Pavillon, “Concerns over a digital judge”, nrc.nl, <https://www.nrc.nl/nieuws/2018/01/19/zorgen-om-populaire-digitale-rechter-a1588963>

60 Scarlett-May Ferrié, Algorithms tested against fair trial, mənbənin ünvanı: <http://lexis360.fr/09/07/2018> tarixində yüklənmişdir, § 27-38.

və 13-cü maddələrinin müddələrinin pozulmasına bərabər tutula bilən halların aşkara çıxarılmasıdır.

6.3. Mülki, kommersiya və inzibati işlər üzrə proseslər ərzində əsas təminatların təsbit olunması

Məhkəmə müdafiəsi hüququ

113. Mübahisələrin həlli üçün onlayn xidmətlərin təklif olunması 6-cı maddəyə uyğun olaraq məhkəməyə müraciət etmək hüququna təsir etməməlidir, baxmayaraq ki, bu hüquq, özü-özlüyündə qəti deyil və müəyyən məhdudiyətlərə tabe olur.⁶¹ Misaal üçün, mülki işlərdə, hər bir şəxs onun mülki hüquq və öhdəlikləri ilə bağlı olan hər hansı məsələ üzrə məhkəməyə müraciət etmək və məhkəmə müdafiəsi hüquqlarına malikdir.⁶² 2015-ci ildə Avropa Şurasının Parlamentar Assambleyası tərəfindən “Ədalət mühakiməsinin əlçatanlığı və internet” potensial və problemlər” adlı qətnamə qəbul edilmişdir və həmin qətnamədə təklif edilmişdir ki, “ODR xidmətlərindən istifadə edən tərəflər üçün Konvensiyanın 6-cı maddəsinə uyğun olaraq, ədalətli məhkəmə müdafiəsi hüququna əsasən məhkəmə qaydasında apelyasiya vermək hüququ təmin olunmalıdır”.⁶³

Məhkəmə çəkişməsi prinsipi

114. Vətəndaşlar və ilk növbədə məhkəmə işinin tərəfləri müəyyən həcmdə kəmiyyət (misaal üçün, məbləğlərin hədlərinə dair nümunələri hesablamaq üçün istifadə edilən işlərin sayı) və keyfiyyət (qərarların mənbəyi, seçilmiş nümunələrin təmsilçilik qabiliyyəti, müxtəlif meyarlar, məsələn, iqtisadi və sosial kontekst, əsasında qərarların bölüşdürülməsi) xarakterli məlumatla təmin olunmalıdır ki, məbləğ hədlərinin necə hesablanmasını, onlara şamil edilə bilən hədlərin təhlilini və bu barədə hakim qarşısında müzakirəni apara bilsinlər.

Bərabərlik prinsipi

115. Texnoloji vasitələrin istifadəsi tərəflər arasında ayrı-seçkilik yaratmamalıdır – rəqəmsal metodların istifadəsi müəyyən operatorlara münasibətdə (resurslara malik təşkilat və şirkətlər, kompüter savadına malik şəxslər) məhkəmə prosesinə müsbət təsir göstərə bilər, lakin digər tərəfdən, kompüterlərlə az tanış olan, yaxud kompüterlərdən

61 Maddə 6 §1 “1. Hər bir kəs müstəqil və bitərəf məhkəmə tərəfindən aparılan ədalətli və açıq məhkəmə baxışı hüququna malikdir və məhkəmə tərəfindən müvafiq cinayət işi ilə əlaqədar çıxarılan qərar bu şəxsə qarşı irəli sürülən ittihamların mahiyyətinə əsaslanmalıdır; məhdudiyətlər haqqında məlumat üçün bax: Deweer c. Belgique, § 49; Kart c. Turquie [GC], § 67.

62 CEDH, Golder c. Royaume-Uni, §§ 28-36.

63 Avropa Şurasının Parlamentar Assambleyasının 10 noyabr 2015-ci il tarixli 2054 (2015) sayılı Qətnaməsi, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=22245&lang=en>

istifadə sahəsində zəruri biliklərə malik olmayan vətəndaşların kateqoriyaları üçün çətinliklər törədə bilər. Vətəndaş kompüter qarşısında tək və köməksiz qalmaması, hüquqi yardımla təmin edilməsi və zəruri hallarda köməklik göstərilməsi vacibdir.

Hakimlərin qərəzsiz və müstəqil olması

116. Qeyd edilmişdir ki, yuxarıda 2.2 bəndində qeyd edilən və üstünlük təşkil edilən tendensiyadan törəyən norma məhkəmə sisteminin qərəzsiz və müstəqil olmasına dolayı surətdə təsir göstərə bilər – bu, xüsusilə məhkəmə sisteminin tam müstəqil olmadığı ölkələrə aid olan bir haldır. Bu sistemlərdə bu kimi normaların qərar qəbul edilərkən və hakimlərin təsdiqi zəruri olarkən hakimlərin dolayı təsir göstərəcəyini, yaxud icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən normadan kənara çıxanlar üzərində xüsusi nəzarət həyata keçirəcəyini istisna etmək olmaz.

Vəkildən istifadə etmək hüququ

Bu fəslin başlanğıcında biz proqnozlaşdırılan metodların vəkillərə verdiyi üstünlüklərdən və xüsusən işin müvəffəqiyyət şanslarını empirik və sisteməlik qaydada qiymətləndirməklə müştərilərə daha keyfiyyətli məsləhət vermək imkanını qeyd etmişdik. Lakin təsəvvür edə ki, hansısa bir iş üzrə tərəflərdən birinin müvəffəqiyyət qazanmaq şansları çox aşağıdır: bu, vəkilin həmin şəxsə hüquqi yardım göstərmək barədə qərarına təsir göstərə bilərmi? Peşəkar təcrübə hüquqi yardıma ehtiyacı olan şəxslərin son nəticə etibarilə ondan məhrum edilə bilməsi risklərini minimuma çatdırmalıdır.

7. Cinayət işləri üzrə proseslərə aid xüsusi məqamlar: cinayət əməllərinin qarşısının alınması, residivizm riski və təhlükə səviyyəsinin qiymətləndirilməsi

İstifadə məqsədi ayrı-seçkilik yaratmaq olmasa belə, statistik məlumatın və Süni İntellektin cinayət işləri üzrə proseslərdə istifadəsi nəticəsində Avropanın əksər məhkəmə sistemlərində 1945-ci ildən başlayaraq geniş miqyasda istifadə edilən cəzanın fərdiləşdirilməsi doktrinasını üstələyərək deterministik doktrinanın vüsət alması riski müşahidə olunmuşdur.

117. Cinayət işlərində Süni İntellekt elmi və texnologiyalarının istifadəsi konkret problemlər yarada bilər – Süni İntellekt tətbiqi hüquqpozma ilə nəticələnən əməllərdə fərz edilən təxminətmə üzrə hazırda gedən ictimai müzakirələrin əksi kimi qəbul edilə bilər. Lakin artıq 30 ildir ki, bir sıra Avropa ölkəsində bu müzakirələr hərtərəfli həll edilmişdir. Məsələn, İtaliyada Cinayət Prosesual Məcəllənin 220-ci maddəsinin 2-ci paragrafında birbaşa olaraq nəzərdə tutulmuşdur ki, müttəhimin həyat və peşə xüsusiyyətlərini, cinayət törətmək tendensiyasını, ittiham edilən şəxsin xasiyyət və şəxsiyyətini və ümumilikdə, patoloji səbəblərə varmadan onun psixoloji keyfiyyətlərinin müəyyən edilməsi üçün ekspert rəyindən istifadəni istisna edir. Məsələn, Fransada Mark Ansel tərəfindən işlənilən

hazırlanmış “yeni sosial müdafiə” konsepsiyası cinayət hüququnun təməlini təşkil etmişdir: sadəcə cəza və müəyyənləşdirici yanaşma yerinə, cinayət əməlləri üçün şəraiti aradan qaldıraraq cinayət əməlinin törədilməsinin qarşısını alan sosial reabilitasiya institutu təşkil edilmişdir. Bu yanaşmadan bir sıra digər Avropa ölkəsində də istifadə edilir və burada cinayətkarlıqla mübarizə sahəsində istifadə edilən metodların məqsədi olaraq cinayətkarların yenidən tədrisi və cəmiyyətə inteqrasiyası çıxış edir.⁶⁴

118. Qeyd edilənləri nəzərə alaraq, cinayət işlərinə münasibətdə ədalət mühakiməsi metodları fundamental reabilitasiya prinsipləri,⁶⁵ o cümlədən, fərdə aid obyektiv xassələrə (tədrisə, əmək münasibətlərinə, mütəmadi tibbi və sosial yardıma) əsasən, hakimin cəzanın fərdləşdirilməsindəki rolu nəzərə alınmaqla istifadə olunmalıdır, eyni zamanda, xüsusi təlim keçmiş peşəkarlar, misal üçün, probasiya sahəsindəki mütəxəssislər tərəfindən aparılan təhlil istisna olmaqla, hər hansı digər təhlil metodlarından istifadə olunmamalıdır. “Big data” üzrə təhlil texnikaları bu peşəkarlar tərəfindən cinayət əməlinə və ya hüquqpozmada təqsirli bilinən şəxs haqqında məlumatın mərkəzləşdirilməsi və toplanması üçün istifadə edilə, sonradan isə həmin məlumat müxtəlif qurum və təşkilatlarda saxlanıla, zərurət olduqda, bəzən çox qısa müddət ərzində, hakim tərəfindən istifadə edilə bilər (misal üçün, xüsusi icraat qaydasında qısa müddət ərzində aparılacaq məhkəmə prosesi ilə əlaqədar).

7.1. Cinayət işi üzrə məhkəmə prosesi başlanana qədər təhqiqat orqanları tərəfindən istifadə edilən metodlar

119. “Proqnozlaşdırın polis nəzarəti” deyə istinad edilən (məhkəmə prosesinə qədər və ya iddia ərizəsi məhkəməyə təqdim edilənə qədər istifadə olunan) metodların istifadəsi genişlənməkdədir və onlar barəsində cəmiyyət arasında məlumatlanma səviyyəsi də yüksəlməkdədir (Misal üçün, hava yolları şirkəti tərəfindən tərtib edilən “sərnışinlərin qara siyahısı” potensial terrorçular barəsində məlumat toplayan və təhlil edən “big data” təhlili tətbiqidir və bu siyahıdan cinayət əməllərinin törədilməsinin qarşısını almaq üçün istifadə edilə bilər, yaxud dələduzluq və ya çirkli pulların yuyulması hallarının qarşısını almaq üçün istifadə edilən alqoritmlər).

120. Ümumilikdə cinayət əməllərinin törədilməsinin qarşısını almaq və ya (misal üçün, cinayət əməlinin baş verə biləcəyi yeri və ya onu törədə biləcək şəxsləri müəyyən edərək) cinayət əməllərinin qarşısını almaq məqsədilə çoxlu sayda kompüter

64 Bax: Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi, Grand Chamber, *Vinter and Others vs. United Kingdom*, 114-118 sayılı paragraflar.

65 Digər tərəfdən, Süni İntellektin reabilitasiya və müalicə üçün istifadə halları da təşviq edilməlidir (misal üçün, təyin edilmiş müalicə üsulu və ya həbsxanada olarkən cəmiyyətə yenidən inteqrasiya tədbirləri barədə məlumatın toplanması).

66 Bax: Ales Zavrsnik, *Big Data, crime and social control*, səh. 194 və s., burada Avropa və ABŞ-da polis orqanları tərəfindən istifadə edilən müxtəlif metodların təfərrüatları sadalanmışdır.

metodlarından istifadə edilir.⁶⁰ Birinci kateqoriyaya “proqnozlaşdırın polis nəzarəti” metodları daxildir ki, bunların baş vermələrində müəyyən mütəmadi element olan cinayət əməllərinin (misaal üçün, oğurluq, küçədə asayişin pozulması, nəqliyyat vasitəsinin qaçırılması və ya nəqliyyat vasitəsindən oğurluq) qarşısını almaq üçün istifadə olunur. Bu metodların təyinatı bu kimi əməllərin harada və nə vaxt baş verə bilməsini müəyyən etmək, bu məlumatı real vaxt rejimində polis orqanlarının nəzarəti altında olan xəritəyə köçürüb lazımi əraziləri qeyd etmək qabiliyyətindən irəli gəlir. Bu prosesə “proqnozlu cinayət xəritələşdirməsi” deyər istinad olunur. Bu sahədə istifadə edilən proqram təminatının əksər hissəsi cinayət əməllərinin baş verdiyi yerlərə aid tarixi məlumata, misal üçün, polis hesabatlarına, əsaslanır, lakin bununla bərabər, müxtəlif mənbələrdən alınan müxtəlif məlumatı bir araya gətirən daha güclü yeni texnologiyalar da sınaqdan keçirilir.⁶⁷ Hesab olunur ki, bu metodlar, yüksək səmərəlilik dərəcəsinə malik və bu səbəbdən kifayət qədər cəlbədicilərlə, xəritələrdə təhlükəli ərazilər kimi qeyd olunan yerlərdə cinayət əməllərinin törədilməsinin qarşısını almaq işində uğurla istifadə olunur və cəmiyyət arasında müsbət qarşılınmışdır.⁶⁸

121. Lakin bu metodların proqnozlaşdırıcı imkanları daha az baş verən və ya terrorizm kimi müxtəlif coğrafi əraziləri əhatə edən cinayət əməllərinə münasibətdə məhdudiyətlərini büruzə verir ki, həmin metodlarda bu kimi məhdudiyətlər nəzərdən keçirilməlidir. Qeyd edilənlərə əlavə olaraq, bu metodlara xas zəif cəhətlərdən biri “qapalı dairələr” və “özünü doğruldan ehtimallar” kimi tanınan məqamlarla bağlıdır: riskli hesab edilən ərazilər daha çox polisin diqqətini cəlb edir, bu ərazilərdə polis tərəfindən daha çox cinayət hadisələri qeydə alınır, nəticədə isə burada yaşayan əhali üzərində daha geniş miqyasda polis nəzarəti həyata keçirilir.⁶⁹ Nəhayət, potensial surətdə “alqoritm zülmü” kimi tanınan, insan düşüncəsini minimuma endirən və ya ümumiyyətlə əvəz edən bir amil də polis xidmətlərinə tamamilə yad

67 Misaal üçün, İtaliyanın Trento şəhərində 2012-ci ilin noyabr və 2015-ci ilin may ayları arasında olan müddət ərzində “Elektron təhlükəsizlik – İKT-nin bilik əsaslı və prediktiv şəhər təhlükəsizliyi” layihəsinin bir hissəsi olaraq (<http://www.esecurity.trento.it/>) məlumat bazası yaradılmış və həmin məlumat bazasında polis məlum edilən cinayət əməlləri, şəhər meriyası tərəfindən təqib və vətəndaşlar tərəfindən təhlükəsizliyi real və ehtimal edilən təhlükə kimi qəbul edilən hallar, şəhər yerində fiziki və sosial asayişin pozulması barədə polis orqanlarından alınan məlumat, “SmartCity” layihəsi ilə əlaqədar olan digər məsələlər (misaal üçün, sosial-demografik kontekst, şəhər quruluşu, gecə vaxtı işıqlandırma, nəzarət kameralarının quraşdırılması və ictimai nəqliyyat) barəsində məlumat toplanmışdır. Layihə mənecələri istifadə edilən texnologiyanın etibarlı olmasını təsdiq etmişlər, qeyd edilmişdir ki, cinayət əməllərinin təxmin edilməsi işində 60-65 faizlik uğur əldə edilmişdir və istifadə edilən metodlar məhdud resurslarla cinayətkarlıqla daha yüksək səviyyədə mübarizə aparmağa imkan vermişdir. Əlavə olaraq, Birləşmiş Krallıqda oğurluq, soyğunçuluq və vətəndaşların həyatına qəsd hallarının baş verə biləcəyi yerləri təxmin etmək və proqnozlaşdırmaq üçün həyata keçirilən layihənin nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, PREDPOL adlanan proqram təminatından alınan nəticələr adətən istifadə edilən metodlardan alınan 51% göstərici ilə müqayisədə 78% halda düzgün olmuşdur.

68 Cinayət əməlinin harada baş verə bilməsinin müəyyən edilməsi bu ərazilərdə cinayət əməllərinin baş verməsinə gətirib çıxaran amilləri (ışıqlandırma, mağazaların olması və s.) daha yaxşı başa düşməyə, digər aidiyyəti tərəflərlə məsləhətləşmələr apararaq adekvat tədbirlər görməyə imkan verir.

69 “Predicting crime, LAPD style”, The Guardian, 25 iyun 2014-cü il.

deyil, baxmayaraq ki, hazırda texnoloji vasitələr insanların xidmətində olmaqla, onlar tərəfindən qərarların qəbulu prosesini daha səmərəli etmək üçün istifadə edilir.⁷⁰

122. Qeyd edilənlərə əlavə olaraq, “big data” təhlillərinin nəticələri cinayət əməlləri üzrə təqibin aparılması məqsədləri üçün daha geniş istifadə olunur. Məsələn, Birləşmiş Krallıqda istifadə edilən “Connect” proqramı vasitəsilə müxtəlif əməliyyatlar arasında əlaqələri və ya təkrarlanan əməliyyatları aşkara çıxarmaq məqsədilə Britaniya polisi maliyyə əqdlərinə aid milyardlarla məlumatı təhlil edir. “Azyaşlılara qarşı cinsi zorakılıq halları üzrə beynəlxalq məlumat bazası” (ICSE DB) “İnterpol” tərəfindən idarə olunur və şəkillərdəki mebel və ya digər əşyaların təhlili, videoyazılışda fonda olan səslərin təhlili zorakılıq hallarının qurbanları və ya bu kimi hadisələri törədən şəxslərin aşkara çıxarılmasına imkan vermişdir və cinayətçiliklə mübarizədə özünü səmərəli vasitə olaraq nümayiş etdirmişdir. “Connect” proqramından istifadə etməklə əvvəl aylarla vaxt tələb edən araşdırma işləri indi çox mürəkkəb və böyük həcmdə olan məlumat üzərində bir neçə dəqiqə ərzində aparıla bilər.

123. Qeyd edilənlərə baxmayaraq, bu doktrina bu proqnozlaşdırıcı metodların cinayətçiliklə mübarizədə istifadə etdiyi idarəçilik məntiqini sual altında qoyur – belə ki, bu metodun istifadəsi zamanı cinayət əməlinin səbəblərinin ətraflı araşdırılmasının vacibliyi azalan, diqqət burada və hazırda baş verənlərə yönəlir. Bu isə büdcə vəsaitləri azalan, polisin daha az kadrlar, avadanlıq və resurslardan istifadə etməklə eyni mühafizə və təhlükəsizlik səviyyəsini təmin etməli olduğu bir məkanda baş verir.⁷¹

7.2. Cinayət işi üzrə məhkəmə prosesində istifadə edilən metodlar

124. Avropa ölkələrində hakimlər cinayət işləri üzrə məhkəmə proseslərində prediktiv metodlardan nadir hallarda istifadə edirlər.⁷²

125. HART (Zərər Riskini Qiymətləndirmə Metodu) Kembric Universiteti ilə birlikdə işlənib hazırlanmışdır və hazırda Birləşmiş Krallıqda sınaqdan keçməkdədir. Avtomatlaşdırılmış öyrənmə əsasında qurulmuş bu texnologiya Durham polisinin 2008–2012-ci illərə aid arxivlərindən istifadə etməklə sınaqdan keçmişdir. Bu müddət ərzində çıxarılan qərarları təhlil etməklə və müəyyən şəxslərin təkrar cinayət əməli törədib-törətmədiklərini öyrənməklə bu texnologiya müvafiq şəxsin təkrar cinayət törətməsi riskini qiymətləndirir – aşağı, orta və ya yüksək – və bu zaman təxminən 30 amili, o cümlədən, törədilmiş cinayət əməlinə aid olmayan amilləri (məsələn, poçt kodu və şəxsin cinsini) də nəzərə alır.

70 “How technology is allowing police to predict where and when crime will happen”, The Independent, 7 oktyabr 2017-ci il.

71 Ales Zavrnsnik, *Big Data, crime and social control*, səh. 196.

72 Ədəbiyyatda bu metodlara, adətən, “alqoritmik ədalət mühakiməsi”, “avtomatlaşdırılmış ədalət mühakiməsi” və ya “simulyasiya edilmiş ədalət mühakiməsi” deyə istinad edirlər.

126. 2013-cü ildə ilk dəfə keçirilmiş sınaqlar zamanı şübhəli bilinən şəxsin davranışı cinayət əməli baş verdikdən sonrakı iki il ərzində müşahidə edilmişdir, HART tərəfindən verilən proqnoz aşağı risk üzrə 98% təkrar cinayət törətmək riski üzrə 88% düzgün olmuşdur. Bu sınaq mərhələsində hakimlərə münasibətdə HART yalnız məsləhətçi rolunda çıxış edir. Əlavə olaraq, polis orqanları tərəfindən HART-ın çalışması və təqdim etdiyi nəticələr mütəmadi olaraq yoxlanılacaq.

127. Bu, Avropada müəyyən edilmiş yeganə proqnozlaşdırıcı alət olsa belə, xüsusən də Amerikada aparılan tədqiqatlar əsasında əldə edilmiş nəticələrdən görüldüyü kimi, bu kimi tətbiq daha geniş miqyasda istifadə olunarsa, dövlət sektorunda qərar qəbulu prosesindəki problemləri nəzərdən keçirmək üçün imkan yaratmış olacaq.

128. Amerika Birləşmiş Ştatlarında “ProPublica” QHT tərəfindən “COMPAS” proqram təminatında (Alternativ cəza tədbirləri üçün müttəhimlər barəsində məlumatı profiləmənin korrektiv idarəetmə məqsədilə istifadə olunması proqramı) istifadə edilən, vətəndaş üçün cəza müəyyən edərkən hakimin residivizm riskini qiymətləndirmək üçün tətbiq olunan alqoritmlərin işində ayrı-seçkiliyə yol verən nöqsanlar aşkar edilmişdir.

129. Bu alqoritm özəl şirkət tərəfindən hazırlanmışdır, Amerikanın bəzi federal ştatlarında hakimlər tərəfindən istifadə edilməlidir, 137 sualdan ibarətdir və bu suallara cavablar ya müttəhim tərəfindən verilməli, ya da arxivlərdəki məlumatdan alınmalıdır. Suallar kifayət qədər müxtəlifdir və burada evdə telefon xəttinin olması, kommunal xidmətlər üçün hesabların ödənilməsindəki çətinliklər, ailə tarixi, müttəhimin keçmiş cinayət əməlləri və s. məsələlər barədə suallar yer almışdır. Alqoritm müvafiq şəxsə 1-dən (aşağı risk) 10-a (yüksək risk) qədər olan qiymət qoyur. Bu proqram məhkəmə tərəfindən qərar çıxarılmasında istifadə edilir, lakin onun istifadəsi nəticəsində alınan məlumat hakim tərəfindən qərar verilirken nəzərə alınan bir neçə digər amildən biridir.

130. Digər əhali təbəqələri ilə müqayisədə afro-amerikan əhaliyə cinayət əməli üzrə cəza verildikdən sonra gələn iki il üçün iki dəfə yüksək residivizm riski müəyyən edilmişdir – baxmayaraq ki, proqram müəllifləri buna heç də bilərəkdən çalışmamışlar.⁷⁵ Bundan fərqli olaraq, alqoritm müəyyən etmişdir ki, digər əhali təbəqələri arasında residivizm riski qat-qat aşağıdır. Əlbəttə, qeyd etmək lazımdır ki, bu kimi səhv təfsir reallıqda, sadəcə olaraq, bəzi əhali təbəqələrinin sosial və

73 2015-ci ildə aparılmış tədqiqatlar nəticəsində ABŞ-da, təxminən, altmış prediktiv metodun istifadəsi müəyyən edilmişdir.

74 Doktrin tərəfindən müşahidə edilən kritik müşahidələr əsasında digər alqoritmlər də hazırlanmışdır (bax: növbəti fəsil), onlar daha az meyar üzərində qurulub, irq, cins və digər sosial-iqtisadi statuslu xassələrindən daha çox törədilmiş cinayət əməlinə bağlıdır. Məsələn kimi ABŞ-da 30 ştatda istifadə edilən “İctimai Təhlükəsizliyin Qiymətləndirilməsi Proqramı”nı qeyd etmək olar.

75 Bu açıq-aşkar qərəzli nəticəni alqoritm modeli üzrə nisbətən yüksək “kalibrasiya” şərti ilə izah etmək olar ki, nəticədə bir çox “səhv müsbətlər”dən istifadə edilmişdir.

iqтisadi həssaslığını nümayiş etdirir, onların mahiyyət etibarilə cinayətkar təbəqə olmasına işarə kimi qəbul olunmamalıdır. Dartmut Kolleciindən olan tədqiqatçılar da nümayiş etdirmişlər ki, bu kimi alqoritmlər məhkəmələrin işi üçün əlavə fayda vermir, ona qalsa, heç bir cinayət məsuliyyəti olmayan şəxslər üçün də onların verdikləri cavablara istinadən eyni qənaət əldə oluna bilər.

131. Qeyd edilənlərə əlavə olaraq, (əqli mülkiyyət olduğunu iddia edən) özəl şirkətlər tərəfindən hazırlanmış alqoritm təhlili proseslərinə münasibətdə şəffafliqın olmaması narahatlıq üçün daha bir səbəb olmuşdur. Nəzərə alsaq ki, bu proqramlar üçün məlumat dövlət orqanlarının özlərindən alınır, onların vətəndaşlar qarşısında məsuliyyət daşımaması demokratik quruluş çərçivəsində əsas problemi təşkil edir. Müşahidələr göstərir ki, “big data” ilə çalışmalar barədə cəmiyyətə məlumat nizamı qaydada, hər hansı cədvəldən istifadə etmədən təqdim olunur, bu zaman da məlumatın kənara sızması və səhv hallarına rast gəlmək mümkündür: misal üçün, mülkiyyətçi şirkət alqoritm barədə məlumatı paylaşmaqdan imtina etdikdə “ProPublica” tərəfindən “COMPAS” alqoritmində xətlər aşkara çıxarılmışdır. Məlumat əldə etmək və alqoritm təhlil etmək məqsədilə özünün elmi işçilərini cəlb etmək üçün QHT, dövlət orqanlarına müraciət etməli olmuşdur.

7.3. Cinayət işləri üzrə “proqnozlaşdırma”ya bağlı olan problemlər

132. Əvvəlki bölmələrdə gördüyümüz kimi, Avropada cinayət hüququ sahəsində proqnozlaşdırıcı metodların inkişaf səviyyəsi ölkədən-ölkəyə çox fərqlənir. Baxmayaraq ki, “proqnozlaşdırıcı polis nəzarəti” kimi təsvir olunan metodlar sürətlə inkişaf etməkdədir və onlar barəsində məlumat artıq ictimaiyyət arasında da yayılır, bu metodun cinayət işlərində hakimlər tərəfindən istifadəsi ilə əlaqədar vəziyyət ölkələr

76 Qaradərili əhali təbəqəsinə münasibətdə daha tez-tez yüksək risk müəyyən edilmişdir, baxmayaraq ki, onlar tərəfindən cinayət məsuliyyətinə cəlb edildikdən iki il sonra təkrar cinayət əməli törədilməmişdir; digər tərəfdən, ağdərili əhali təbəqəsinə münasibətdə daha çox aşağı risk müəyyən edilmişdir, lakin onlar tərəfindən iki il ərzində daha çox cinayət əməli törədilmişdir. Qısa, alqoritm qaradərili əhali təbəqəsi üçün residivizm riskini şişirtmiş, ağdərili əhali təbəqəsi üçün isə eyni riski olduğundan aşağı göstərmişdir (“səhv müsbətlər” əsasən qaradərili təbəqəyə, “səhv mənfiilər” isə əsasən ağdərili təbəqəyə aid olmuşdur). “ProPublica” tərəfindən irəli sürülmüş iddialara cavab olaraq, “NorthPointe” (yaşanmış ziddiyyətdən sonra – “Equivalent”) cavab vermişdir ki, “düzgün müsbətlər” (yeni faktiki olaraq təkrar cinayət əməli törətmiş şəxslər) nəzərə alınarkən qara və ağdərili əhali təbəqələri eyni nisbətlərdə təmsil olunmuşlar. Residivizm hallarını aşkara çıxarmaqda alqoritm istifadə nəticələrinin dəqiqliyi və qaradərili əhaliyə qarşı qərəzin aradan qaldırılması arasında tarazliqın təmin olunması məsələsi ətrafında elmi ədəbiyyatda geniş müzakirələr aparılmışdır; misal üçün bax: Chouldechova A (2016), “A fair prediction with a disparate impact: a study on bias in recidivism prediction instruments”, <http://arxiv.org/abs/1610.07524>; və həmçinin: “Bias in criminal risks scores is mathematically inevitable, Researchers say”, <https://www.propublica.org/article/bias-in-criminal-risks-scores-is-mathematically-inevitable-researchers-say>. Bu müzakirə hər hansı kənar nəzarət olmadan, iki əks mənə kəsb edən şərt – bir tərəfdən cəmiyyətin təhlükəsizliyinin qorunması, digər tərəfdən isə vətəndaşların hüquqlarının müdafiəsi arasında seçim etmək üçün özəl şirkətin nə qədər uyğun olması məsələsini də qabardır.

boyunca eyni deyil. Prokurorluq orqanlarının sərəncamında olan metodlara gəldikdə, onların müsbət və mənfi cəhətləri barədə fikirlər artıq ifadə edilmişdir. İndi isə keçək bilavasitə cinayət işləri üzrə proseslər üçün nəzərdə tutulan metodlara.

133. İlk növbədə bu metodların səmərəli olub-olmamasına əsaslanan dəlilləri istisna etmək vacibdir. Yuxarıda qeyd edilən misaldan da görüldüyü kimi, zəruri təhlükəsizlik tədbirləri həyata keçirilmədən istifadə olunan yeni texnologiyalar həm çoxsaylı imkanlar verə, həm də real risklər yarada bilər. Hökumət nümayəndələri və məhkəmə sistemində aidiyyəti olan şəxslər xüsusilə diqqətli olmalı və bu texnologiyaların inkişafı işində fəal rol oynamalıdır; bu texnologiyaların real effektivlik və səmərəliliyini müəyyən etmək, gözlənilməz nəticələrin qarşısını almaq üçün davamlı surətdə monitorinq aparılmalıdır. Cinayət işləri üzrə proseslərdə vətəndaşların azadlıqlarına bilavasitə təsir göstərə biləcəyi nəzərə alınaraq bunun əhəmiyyəti bir qədər də artmış olur.

134. Belə qənaətə gəlmək olar ki, bu kimi metodların məhkəmə sistemində istifadəsində yarana bilən mənfi və müsbət cəhətlər diqqətlə təhlil olunmalıdır.

135. Bu metodları dəstəkləyənlər çox zaman qeyd edirlər ki, həmin metodlar neytraldır və ədalət mühakiməsi prosesini daha dəqiq və şəffaf etmək məqsədilə faktlara əsaslanan, qərəzsiz üsullara uyğun olaraq istifadə edilir. Bundan başqa, iddia olunur ki, digər müsbət cəhət həmin metodların səmərəliliyinə bağlıdır – bəzən səmərəlilik səviyyəsi insanların imkanlarını ötür keçir və büdcənin azalmasının, həttə resurs çatışmazlığının ümumi kontekstində həddən artıq faydalı alət ola bilər.

136. Alqoritmik meyarların, misal üçün, cinayət tarixçəsi və ailə vəziyyəti barəsində məlumatın istifadəsi müəyyən qrup şəxslərin keçmişdəki hərəkətlərinin özünə aid sosial status, təhsil, vərdiş, təqsirlilik səviyyəsi və cinayət əməlini törətmək üçün müxtəlif səbəbləri olan hansısa bir kəsin aqibətini müəyyən edə biləcəyinə işarə edir. Bundan başqa, onlar mübahisə edirlər ki, insan tərəfindən qəbul edilən qərarlar müxtəlif dəyər və amillərə (misal üçün, sosial amillərə) əsaslanıla bilər ki, onların avtomatlaşdırılmış qurğu tərəfindən də istifadəsinə zəmanət vermək mümkün deyil. Misal üçün, hakim cinayət əməlini törətmiş, residivizm riski olan qadını dəyərlər iyerarxiyasına istinad edərək onun bir ana və uşaqlarına himayəçilik edən şəxs olmasını nəzərə alaraq şərti məhkumetmə barədə qərar verə bilər. Alqoritm isə residivizm riskini daha dəqiq müəyyən edə bilsə də, qərar verərkən bu kimi dəyərlərdən istifadə etmək imkanında olmayacaq.

77 Viskonsin ştatının Ali Məhkəməsi tərəfindən *Wisconsin v. Loomis* işi üzrə qərarda qeyd edilən məqamlar Avropa qitəsi üçün də ilhamverici ola bilər: "Yadda saxlamaq lazımdır ki, "COMPAS" kimi alətlər dəyişməkdə və inkişaf etməkdədir. Bu gün bizim qarşımıza çıxan problemlər sabah yaranmaya bilər. Cinayət hüququ sistemi qəbul etməlidir ki, üzümüzə gələn ay və illər ərzində əlavə elmi məlumat əldə olunacaq. Fərqli və daha yaxşı metodlar işlənilib hazırlana bilər. Məlumat dəyişdikcə, bizim tərəfimizdən sübutlara əsaslanan üsulların istifadəsində də dəyişikliklər baş verəcək. Ədalət mühakiməsi sistemi tədqiqatları davam etirməli, bu metod və üsulların istifadəsini davamlı olaraq təhlil etməlidir."

78 Aleš Završnik, "Big Data, crime and social control", səh. 196.

137. Cinayət işlərinə münasibətdə insanlar tərəfindən hazırlanmış və təfsir edilən bu üsulların müvafiq ədalət mühakiməsi sistemi çərçivəsində əsassız və artıq mövcud olan qeyri-bərabərliyi bir qədər də dərinləşdirə bilən məqamları nəzərə alınarkən bir sıra potensial risklər nəzərə çarpır; bir sıra problemləli islahatlarda düzəlişlər etmək yerinə texnologiya onları qanunlaşdırə bilər. Artıq qeyd edildiyi kimi, “ProPublica” QHT⁷⁹ “COMPAS”⁸⁰ proqramlarında istifadə edilən alqoritmlərin qərəzli münasibətini aşkara çıxarmışdır. Proqramın istifadəsi nəticəsində belə qənaət əldə edilmişdir ki, cinayət işi üzrə qərar çıxarıldıqdan sonrakı iki il ərzində qaradərili əhali arasında residiv riski ağdərilil əhali ilə müqayisədə iki dəfə çoxdur. Lakin bunlar qərarların qəbul olunması prosesinə aid olan xətalara aşkara çıxarmağa, onların aradan qaldırmağa imkan vermişdir.⁸¹ Qeyd edilənlərə əlavə olaraq, özəl şirkətlər tərəfindən hazırlanan alqoritmlərə münasibətdə şəffaflığın, onların cəmiyyət qarşısında məsuliyyətinin olmaması narahatlıq doğuran məqamlardır, xüsusən də nəzərə alaraq ki, bu proseslər dövlət orqanları tərəfindən məlumatın cəmiyyətə açıqlanması işinin tərkib hissəsini təşkil edir.

138. Yuxarıda qeyd edilənləri nəzərə alaraq qeyd etmək olar ki, alqoritmlərdən cinayət işləri üzrə proseslər kontekstində istifadə edildikdə İHAK-ın 6-cı maddəsi ilə müvafiq qaydada bərabərlik və təqsirsizlik prezumpsiyasına tam zəmanət verilməlidir. Müvafiq tərəf alqoritmin elmi əsaslandırılması, onun müxtəlif tərkib hissələrinə verilən dəyər və hakim qərar çıxarmazdan qabaq alqoritmdən istifadə edəcəyini bildirdikdə həmin alqoritmin istifadəsi nəticəsində çıxarılan hər hansı səhv mülahizələrlə tanış olmaq, onları mübahisələndirmək hüququna malik olmalıdır. Qeyd edilənlərə əlavə olaraq bu kimi məlumatdan istifadə hüququ fərdi məlumatın müdafiəsi prinsipi ilə də əhatə edilmişdir. Hər bir kəsin onun bərsində müstəsna olaraq məlumatın avtomatlaşdırılmış emalı əsasında, onların rəyi lazımı qaydada nəzərə alınmadan çıxarılan hər hansı qərara tabe olmamaq hüququ var.

139. Bu məsələ ilə əlaqədar alqoritmlərlə tanış olmaq hüququna münasibətdə Avropa ölkələri və ABŞ arasında fərq mövcuddur: Amerika Birləşmiş Ştatlarında məhkəmə orqanları bu kimi hüququ tam həcmdə tanımaqdan hələ ki çəkinir və özəl maraqları (xüsusən də əqli mülkiyyətin qorunmasını) müdafiə hüququna qarşı qoyurlar, Avropada isə GDPR səbəbindən çərçivə daha sərtir və alqoritmlərdən istifadə etməklə verilmiş qərarın əsasını təşkil etmiş məntiqi məlumatla tanış olmaq hüququnu nəzərdə tutur.⁸²

79 www.propublica.org/article/technical-response-to-northpointe

80 Digər alqoritmlər diqqəti bilavasitə törədilmiş cinayət əməlinə aid olan elementlərə yönəldir.

81 Mojca M. Plesnicar and Katja Sugman Stubbs, “Subjectivity, algorithms and the courtroom”.

82 Aİ-nin 2016/679 sayılı Qaydaları, maddə 15.1(h): “Məlumat subyekti nəzarətçi qurumdan aşağıda qeyd edilən məlumatı əldə etmək hüququna malik olur: qərarın avtomatlaşdırılmış qaydada qəbul olunması, o cümlədən, 22-ci maddənin 1 və 4 sayılı paragraflarında qeyd edilən hallarda, vətəndaşın şəxsiyyəti haqqında toplanmış məlumat və azı qeyd edilən hallarda istifadə edilən məntiqi yanaşma bərədə, habelə məlumatın bu qaydada işlənməsinin məlumat subyektinə münasibətdə nəzərdə tutulan nəticələri haqqında kifayət qədər məlumat”.

140. Bu üsulların hakimlərin qərəzsiz olmalarına potensial mənfi təsiri barədə yuxarıda səsləndirilmiş fikirlərin cinayət prosesinə də aidiyyəti var: alqoritmin təxmin etdiyi nəticəyə əks qərar verən hakimün üzərinə daha böyük məsuliyyət düşmüş olur. Fərz etmək olar ki, hakimlər belə bir əlavə yükü üzərlərinə götürməkdən çəkinəcəklər, xüsusən də onların vəzifədə olma müddəti daimi olmayan vətəndaşların səsverməsi ilə müəyyən olunan sistemlərdə⁸³ və ya onlar vəzifələrində daha böyük şəxsi məsuliyyət daşıyarsa (intizam, mülki və hətta cinayət məsuliyyəti), xüsusən də intizam məsələləri ilə əlaqədar qanunvericilik əsasında onlara verilən güzəştlər lazımi səviyyədə deyil.

8. Fərdi məlumatın müdafiəsinə aid xüsusi suallar

Alqoritmlərin istifadəsi emal edilən fərdi məlumatın müdafiəsi ilə əlaqədar suallar doğurur. Risklərin qiymətləndirilməsi qaydalarına münasibətdə mühafizəkarlıq prinsipi tətbiq edilməlidir.

141. Alqoritmlərin bütün imkanlarından istifadə etmək və eyni zamanda məlumatın müdafiəsinə dair prinsipe əməl etmək üçün bu alqoritmlər vasitəsilə emal edilmiş məlumatın istifadəsinə bağlı olan potensial risklərin və onların vətəndaşlara və ümumiyyətlə cəmiyyətə təsirinin qarşısını almaq məqsədilə preventiv islahatlar tətbiq olunmalı və mühafizəkarlıq prinsipindən istifadə edilməlidir.

142. Fərdi məlumatın işlənməsi ilə əlaqədar qanunilik prinsipi və məlumatın işlənməsinin məlumat subyektlərinin hüquq və əsas azadlıqlarına mənfi təsirinin qarşısını almaq və ya belə təsiri minimum səviyyəyə endirmək öhdəliyi risklərin qabaqcadan qiymətləndirilməsini zəruri edir. Bunun nəticəsində, xüsusən məlumatın işlənməsi prosesinin hazırlanması mərhələsində (və beləliklə, prosesin strukturu vasitəsilə) və ümumilikdə müəyyən edilmiş risklərin qarşısını almaq üçün zəruri tədbirlər həyata keçirilə bilər.

143. Nəzərə asaq ki, fərdi məlumat konkret və qanuni məqsəd üçün istifadə edilməlidir, həmin məlumat qeyd edilən məqamlara zidd olan üsulla istifadə edilə bilməz, məlumat subyektinin gözlənilməz, qeyri-məqbul və ya şübhəli hesab edə biləcəyi üsulla əlavə olaraq işlənilə bilməz (loyallıq prinsipi). Fərdi məlumatın təkrar istifadəsi nəticəsində həmin məlumatdan istifadə imkanlarının genişlənməsini nəzərə alaraq bu kimi təkrar istifadə xüsusi diqqətlə həyata keçirilməlidir.

144. Məlumatın işlənməsi metodlarının alqoritmlər tərəfindən istifadə edilən strukturu lazımsız və ya az mənə kəsb edən məlumatın istifadəsini minimuma

83 Mojca M. Plesnicar and Katja Sugman Stubbs, "Subjectivity, algorithms and the courtroom".

endirməlidir, hər hansı gizli məqamlar üzündən qərəzi və məlumat subyektlərinin hüquq və əsas azadlıqlarına münasibətdə ayrı-seçkiliyi və ya mənfi təsirin qarşısını almalıdır.

145. Süni İntellekt istifadə edilərkən məlumat subyektlərinin hüquqlarının müdafiəsi məsələsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir və bizim hər birimizin fərdi məlumatımız üzərində nəzarət imkanına malik olmamız bunu nəzərdə tutur ki, aşağıda qeyd edilmiş hüquqlardan istifadə mümkün olmalıdır: məlumat subyektlərinin avtomatlaşdırılmış qaydada və rəyləri nəzərə alınmadan qəbul edilmiş, onlara mühüm təsir göstərən qərarlara tabe olmamaq hüququ, alqoritmlər vasitəsilə aparılan məlumatın işlənməsinin əsasını təşkil edən məntiq bərsində məlumat əldə etmək hüququ, hüquqi müdafiə vasitələrindən istifadə hüququ və məlumatın bu qaydada işlənməsinə etiraz etmək hüququ.

9. Ədalət mühakiməsi sahəsində istifadə edilən proqnozlaşdıran metodların imkan və məhdudyyətləri

Proqnozlaşdıran ədalət mühakiməsi ifadəsindən istifadə olunmamalıdır – bu ifadə çaşdırıcıdır və müxtəlif suallar doğurur. Bu üsullar hər hansı tərdə hüquqi əsaslandırmanı əks etdirmədən, lakin hüquqi əsaslandırmanı təsvir etməyə cəhd edən statistik metodlardan istifadə etməklə məhkəmə presedentinin təhlili metodlarına əsaslanır. Təhlil zamanı baş verən və qərəzə gərib çıxaran xətalər, onları ümumiyyətlə ləğv etmək mümkün olmazsa, müəyyən olunmalıdır. Metodun strukturunun hazırlanma prosesi və üsulun istifadəsi konkret etik çərçivədə aparılmalıdır.

146. 3-cü bölmədə biz artıq proqnozlaşdıran ədalət mühakiməsi konsepsiyasındakı qeyri-müəyyənliklərə və xətalara, kollektiv şüura necə təsir edə biləcəyinə, bizlərdə texnologiyaların, hər hansı emosiyaları bir kənara qoyaraq, bir gün qərarların çıxarılmasında daha etibarlı və güvənilə bilən alət olacağına inam yaratmalarına toxunduq. Hər şeydən öncə bu texnologiyaların imkanları obyektiv və elmi tərdə, mükəmməl fundamental tədqiqatları əsas götürərək öyrənilməlidir ki, potensial məhdudyyətləri aşkar etmək mümkün olsun. Bununla əlaqədar qeyd etmək lazımdır ki, məhkəmə qərarlarının mənasının səhv təfsiri ilə bağlı olan risklər yalnız statistik modelləşdirmədən istifadə edildikdə daha da yüksək olur. Bir tərəfdən məlumat, digər tərəfdən isə böyük həcmdə məlumatda olan və hər birinin aşkarlanması mümkün olmayan səhv əlaqələr arasındakı münasibətlərə dair dəqiq biliklərin olmaması bu riski daha da qabarıq edir.

147. Qeyd edilənlərə əlavə olaraq alqoritmlərin neytrallığı bir uydurmadır – alqoritmlərin yaradıcıları bilərəkdən və ya bilmədən özlərinə mənsub dəyər sistemlərini bu alqoritmlərə köçürürlər. Filosof Erik Sadin qeyd etmişdir ki, səmərəli və

hər hansı fərdə bağlı olmayan üz qabığı altında alqoritmik sistemlər istər-istəməz müəllif və ya sponsorlarının niyyətlərini əks etdirir, digər insanların həyatlarına real və asimmetrik təsirə gətirib çıxarır. Tədqiqatçı Orelyen Qrodidye də hesab edir ki, ən yaxşı halda özü-özlüyündə alqoritm yalnız müəllifinin bu alqoritmə qoyduğu niyyətindən istifadə etməyə imkan verir, məlumatın bütöv zənciri emalını (müəllifin niyyəti, kompüter kodlarının işlənilib hazırlanması, kompüter kodlarının tətbiqi, icra konteksti, texniki xidmət) sual altında qoyur. Bu fikirlə kriminoloq Aleş Zavrnsnik də razıdır və o qeyd etmişdir ki, alqoritmaların yaradılması və təfsiri mərhələlərini insan həyata keçirir və bu səbəbdən nə qədər səy göstərsə də, bu proses səhv, şəxsi mülahizə, dəyər, insan marağı və insan təmsilçiliyindən azad ola bilməz.

148. Bu əhəmiyyətli məhdudiyətlərə baxmayaraq, biz texnologiyaların misilsiz qüvvə və imkanlarına nəzər yetirməməliyikmi? Riyaziyyatçılar C.S. Kalu və G. Lonqo “big data” mövzusunda tədqiqatlarında qeyd etmişlər ki, onların əldə etdiyi məhdud və ya mənfəətli nəticələr məlumat elmini məhv etmir, daha geniş araşdırmalara yol açır, o cümlədən, həm yeni alqoritmik alətlərin, həm də klassik üsulların, sübutları təfərrüatlı tərzdə təhlil etməklə, daha geniş elmi metod tərkibində istifadəsi üçün yeni tədqiqatları zəruri edir. Giriş hissəsində qeyd edildiyi kimi, Süni İntellekt istifadəsi, çox güman ki, hakim və vəkillər də daxil olmaqla, hüquq sahəsində çalışan peşəkarlar və bütövlükdə cəmiyyət üçün həddindən böyük dəstək verəcək, xüsusən nəzərə alsaq ki, bir gün misilsiz tədqiqat və sənədləşmənin təhlili alətləri əksini qanunverici, tənzimləyici, məhkəmə və doktrinal çərçivələrdə tapacaq və bütün bu resurslar arasında dinamik əlaqələr qurulacaq. Lakin bu məqamlar hazırkı məqalənin əhatə dairəsindən kənarıdır və bu üsulların istifadəsində məqsəd mübahisənin həllinə dair proqnoza vermək deyil, müəyyən edilmiş vaxt kəsirində və məkanda məhkəmə praktikasını təhlil etməkdir.

149. 6 sayılı bölmədə qeyd edildiyi kimi, seçilmiş və işlənmiş məlumat nümunələrinin təmsilçilik xassələrinin nəzərə alınması şərti ilə, lazımi dəyişikliklərlə Süni İntellekt müxtəlif mübahisələr üzrə qət edilən kompensasiya məbləğlərinə dair daha dəqiq hədləri müəyyən etməyə imkan vermişdir (maliyyə dəstəyi, kompensasiya xarakterli imtiyazlar, sağlamlığa vurulan ziyan üçün kompensasiya, işdən çıxma müavinəti və s.). Bu məbləğ hədləri artıq mövcud olan orta rəqəmlər deyil, ümumi razılıq əsasında müəyyən edilməklə, qərarların qəbul edilməsi prosesi üçün artıq böyük dəstək verir və qanunvericilik aktlarını əvəz etmədən necə hərəkət etmək üçün istiqaməti göstərir. Qeyd olunduğu kimi, risk budur ki, reallığın statistik təmsilçiliyi olmadan və ya hər hansı bir şeyi təxmin etmək üçün imkana malik olmadan proqnozlaşdırıcı ədalət mühakiməsi tətbiqlərinin istifadəsi nəticələri standart kimi qəbul ediləcək, hüquq sistemi çərçivəsində yoxlanılmayacaq və onunla ziddiyyət təşkil edəcək.

150. Nəhayət, konkret şəxsin istəyinə əsasən proqnozlaşdırıcı sistemlərdən imtina etmək kimi bir təklifi nəzərdən keçirək. İstifadəçilərin qarşısına hansısa bir mümkün ssenari (mümkün ssenarilər toplusu) qoymaq əvəzinə fikir belə olacaq ki, istifadəçilər sistemin gəldiyi nəticələrə əsas olmuş qarşılıqlı əlaqələri təhlil edə və daha uyğun sözlər qrupunu seçməklə, yaxud səhv münasibətləri istisna etməklə özlərinə uyğun olmayan nəticələri rədd etmək imkanında olacaqlar. UCL misalına qayıtsaq, bu zaman sistemdə saxlanılmış müxtəlif ifadələrin qrafik təsvirindən (və müvafiq əmsallardan) istifadə olunacaq və məqsəd pozuntu halının baş verib-verməməsini müəyyən etmək və digər ifadə, yaxud leksik qrupların seçilməsini təklif etməklə fərqli istiqamətlərə icazə vermək olacaq.

151. Bu təklif nə qədər sadə və cəlbedici olsa da, fərz olunur ki, peşəkarlar (həkimlər, vəkillər, universitetlər) metodun səmərəliliyini kollektiv surətdə yoxlamalı olacaqlar və pərakəndə şəkildə çalışan bir neçə elm adamı istisna olmaqla, onlar özəl operatorlara təkbəşinə hərəkət edərək proqram təminatı, təhlil, yaxud hesablamalar üçün qapalı və ya naməlum modellər hazırlamaq imkanı verməyəcəklər.

152. Bəzi hüquq texnologiya şirkətləri tərəfindən verilən və yerinə yetirilməyən böyük vədlər texnologiyaların daşdığı geniş potensialın üstündən xətt çəkməməlidir, tətbiqlər real şəraitə uyğun edilməli, elmi və akademik mühitdə işlənib hazırlanmalıdır, bu işdə hüquq sahəsini təmsil edən bütün peşəkarlar, o cümlədən hakim, məhkəmə nümayəndələri, vəkillər, notariuslar, məhkəmə icraçıları və bu sahəni təmsil edən ekspertlər iştirak etməlidir. Tətbiqlər reallığa uyğun edilərsə, elmi və akademik mühitdə işlənib hazırlanarsa, bu işdə hüquq sahəsini təmsil edən bütün peşəkarlar, o cümlədən hakim, məhkəmə nümayəndələri, vəkillər, notariuslar, məhkəmə icraçıları və bu sahəni təmsil edən ekspertlər iştirak edərsə, bu kimi tədbirlər vasitəsilə bu yeni metodların tam potensialından bəhrələnmək mümkün olacaq.

153. Bu dinamik kontekstdə vacibdir ki, birincisi, qərarlar tələsik qəbul olunmasın, bu metodların məhkəmə sistemində istifadəsi ilə əlaqədar olan risklər və praktiki imkanlar lazımi qədər müzakirə olunsun və ilk növbədə onlar sınaqdan keçirilsin. Kiberetik qaydaların həm dövlət sektoru, həm də özəl sektor üçün müəyyən olunması, tətbiq edilməsi və təminat alması üçün əsas tərəf məhkəmə sistemidir və alqoritmlərin tətbiqinin tam şəffaflığı və ədalətli olmasında ısrarlı olmaq nəticə etibarilə məhkəmələrin fəaliyyətinə töhfə vermiş olacaq.

10.1. Dövlət səviyyəsində islahatların tətbiqinə qədər bu üsullar barəsində müzakirələrin aparılması, sınaqların keçirilməsi və davamlı nəzarətin icrası

154. Proqnozlaşdırıcı ədalət mühakiməsi üsullarının istifadəsi ilə əlaqədar olan məsələlər o qədər çox və müxtəlifdir ki, dövlətin onlara qarşı münasibəti tarazlı qaydada qurulmalıdır.

10. Bu üsulların inkişafına dair dövlət siyasətinin icrasına qədər cəmiyyət arasında dərin müzakirələrə ehtiyac var. Kiberetika fundamental hüquqlara hörmətlə yanaşmaqla bərabər süni intellekt alqoritmlərinin inkişafı üçün çərçivə yaradacaq

Bu üsulların məhkəmələrdə qərar qəbulu prosesinə daxil edilməsi qarşısında duran çətinliklər müvafiq hədəf qrupları üçün konsepsiyaların sadələşdirilməsini zəruri edir. Qərəzli yanaşmanın və ayrı-seçkiliyin artıq Süni İntellekt metodları hazırlanarkən istisna etmək məqsədilə Süni İntellektin sürətli inkişafını təmin etmək üçün etik çərçivə müəyyən edilməlidir.

155. Birincisi, bu məsələlər barəsində cəmiyyət arasında müzakirələr aparılmalıdır, bu müzakirələrə həm onların müəllifləri, həm də hüquq peşəsinin nümayəndələri qatılmalıdır. Məhkəmə şuraları, hakimlərin peşəkar birlikləri və vəkillər kollegiyaları, heç şübhəsiz ki, bu müzakirələrə fayda verə, imkanları və daha ziddiyyətli məqamları aşkara çıxarmağa köməklik göstərə bilər. Buna əlavə olaraq hüquq sahəsində təlim və hüquq fakültələri bu məsələlərlə əlaqədar hüquq sahəsinin nümayəndələri arasında məlumatlanmada əsas rol oynaya bilər ki, onlar hazırkı təkmilləşmələri daha yaxşı başa düşsün və praktiki cəhətdən töfvə versin.

156. Təklif edilən tətbiqlərin potensialını və zəif tərəflərini başa düşmək, onları daha irəli inkişaf etdirmək və bizim tələblərə uyğunlaşdırmaq məqsədilə bu tətbiqlər üzərində əlavə tədqiqatların aparılması vacibdir. Özəl sektor tərəfindən təklif edilən (və ya daha yaxşı olar ki, müstəqil və ixtisaslaşmış dövlət qurumları tərəfindən təklif edilən) metodların tərkib hissələri və xassələrini yoxlamaq hüququ eyni əhəmiyyətə malikdir və ədalət mühakiməsinin özünün məqsədinə xidmət etməsini təmin edir. Müvafiq metodların daha geniş tətbiqi və rəsmi prosedurlara salınmasına qədər sınaq nəticələri təfərrüatları ilə təhlil olunmalıdır. Həmçinin bu metodların hüquq sahəsindəki peşəkarların işinə təsirinin mütəmadi olaraq qiymətləndirilməsi vacibdir.

10.2. Etik çərçivənin yaradılması

157. İlk növbədə qeyd etmək lazımdır ki, mahiyyət etibarilə transsərhəd xarakter daşıyan rəqəmsal kontekst daxilində üçün qanunverici və ya tənzimləyici çərçivənin qəbulu çox mürekkəb bir işdir. Digər tərəfdən, açıq məlumatın mahiyyəti və keyfiyyətinə verilən böyük diqqət, çox güman, qeyri-dəqiq qarşılıqlı istinadları minimuma endirəcək və avtomatlaşdırılmış emalın nəticələrinin münasibliyini artıracaq. Peşəkarların adlarına gəldikdə, sui-istifadə halları ilə bağlı riskləri nəzərə alaraq, strukturlu xam material bazalarında bu kimi məlumatın açıqlanmasının qadağan edilməsi məqsədmüvafiq bir ehtiyat tədbiri kimi qəbul oluna bilər. Söhbət artıq işlənmiş məlumatın (misal üçün, məhkəmə kollegiyasının tərkibi barəsində məlumatın) istifadə hüququnu məhdudlaşdırmaqdan getmir, açıqlanan xam məlumat üzrə filtrləmənin aparılmasından gedir. Qıssası, xüsusi səy göstərilmədən kənar məqsədlər üçün istifadə istəyinə uyğun olaraq məlumatdan istifadə ilə məlumat bazalarından istifadə arasında fərq qoyulmalıdır.

158. Tədqiqatçılar Buttarelli və Marr qeyd etmişlər ki, “big data” üzərində sərt nəzarət olmalı və müdafiə həyata keçirilməlidir. Digər tədqiqatçılar (Paskuale və Morozov) təklif edilən tədbirlərin heç bir halda həyatı bütün mürekkəbliyi ilə əks etdirə bilməyəcəyini nəzərə alıb, “big data”nın istifadəsi üçün şəffaf prosedurların əhəmiyyətini, habelə ümumiyyətlə məhkəmə sistemi daxilində Süni İntellekt-nin vacibliyini vurğulamışlar.

159. Bu sahəyə aidiyyəti olan şəxslərin fəaliyyətini tənzimləmək və yuxarıda qeyd edildiyi kimi, istifadə edilən metodların şəffaflığını, ədalətliyini və neytral olmasını təşviq etmək üçün kibernetika qaydalarının işlənilib hazırlanması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Müstəqil ekspertlər tərəfindən aparılan monitorinq qərar qəbulu prosesində hakimlərə yardım etməli olan süni intellekt üsullarının istifadəsində hər hansı qərəzli münasibətin yer almamasını təmin etməlidir. Müəyyən operatorlara özləri üçün əlverişsiz olan qərarlara daha az əhəmiyyəti verməyə imkan verən (Google Axtarış Proqramının Reklam modeli əsasında) pullu istinad sistemlərinin tətbiq edilməsini əvvəlcədən bilmək yersiz deyil. Bu qaydalar vətəndaşların məhkəmə sistemində etimadının artmasında əsas rol oynayacaq.

160. Bununla əlaqədar qeyd etmək lazımdır ki, ən mükəmməl sistemlərin keyfiyyəti xüsusi sertifikatın, yaxud nişanın təqdim olunması yolu ilə tanına bilər. Xüsusən məlumatın işlənməsi prosesinə münasibətdə və həm hüquq sahəsinin nümayəndələri, həm də sadə vətəndaşlar qarşısında onlar tam şəffaflığı və ədaləti təmin etməlidir, yuxarıda qeyd edilən müəyyən səhvlərin misal üçün “COMPAS” alqoritmi ilə bağlı səhvlər qarşısını almağa köməklik göstərməlidir. Ədliyyə sahəsinin nümayəndələri bu prosesdə fəal iştirak etməlidir, bu tətbiqlərin məhkəmə sistemlərinə münasibətdə törədə biləcəkləri risk və təsirlərin müəyyən olunması işinə qatılmalıdır.

161. Hazırda Süni İntellekt hazırlanması işinə qatılan bütün ekspertlər, o cümlədən, tədqiqatçılar, mühəndislər və kompüter mütəxəssisləri kifayət qədər nadir və təkraredilməz bilik və təcrübəyə malikdir. Onların işinə get-gedə inkişaf edib daha da möhkəmlənən insan zehni də kömək edə bilər. Bəzi innovativ kompüter mütəxəssislərinin təcrübəsi göstərir ki, “sistemi qırmaq” niyyətinin arxasında, tədqiqatçıların rəyinə əsasən, əslində lazımı qədər səlahiyyətlərə malik olmayan texniki mütəxəssislərin məsuliyyətinin kontekstləşdirilməsindən asılı olmayan pragmatik yanaşma durur. Əlbəttə ki, tibdə Hippokrat andının özünün sərhədləri var, lakin həmin and öhdəlikləri ayinləşdirir və etik çərçivə yaradır.

162. Nəhayət, kibernetika qaydalarının işlənməsi və hazırlanması üçün bütün aidiyyəti tərəflərin, alqoritm müəlliflərindən və hüquq texnologiya şirkətlərindən başlayaraq həmin alqoritmlərin istifadəçilərinə qədər geniş miqyaslı təlimlə təmin olunması zəruridir. Müxtəlif elmləri əhatə edən təlim tədbirləri Süni İntellektin insanlar üçün müsbət dəyişikliklər istiqamətini müəyyən etməyi təmin edə bilər.

II Əlavə

Avropanın məhkəmə sistemlərində Süni İntellektin istifadəsi hansı növlərdir?

Xartianın bu Əlavəsində Avropa ölkələrinin məhkəmə sistemlərində Süni İntellekt istifadəsi halları nəzərdən keçirilir və Etik Xartiyası ilə müəyyən edilmiş prinsip və dəyərlər əsasında bu kimi tətbiqlərin müxtəlif nisbətlərlə istifadəsi təşviq olunur.

Avtomatlaşdırılmış öyrənmə metodlarının istifadəsi məhkəmə praktikası üzrə axtarış tətbiqlərində istifadə olunarkən hüquq sahəsində çalışan bütün peşəkarlar üçün fəaliyyətlərini səmərəli etmək üçün imkan olacaq. Əlavə tətbiqlər də nəzərdən keçirilməlidir (məbləğlər üzrə hədlər, mübahisələrin alternativ həlli üsulları üzrə dəstək və s.), lakin bu (xüsusən məlumat mənbəyinin keyfiyyəti və müvafiq mübahisə üzrə bütün məlumatın işlənməməsi) zaman kifayət qədər diqqətli olmaq lazımdır. Digər tətbiqlər (“proqnozlaşdırıcı ədalət mühakiməsi”) əlavə tədqiqat və təkmilləşdirmək tələb edir və yalnız bunlar həyata keçirildikdən sonra real fəaliyyətdə geniş miqyasla istifadə oluna bilər (bu tətbiqlərin faktiki zərurətə cavab verməsini təmin etmək məqsədilə bu iş hüquq sahəsini təmsil edən peşəkarlarla birlikdə həyata keçirilməlidir).

Cinayət işləri üzrə bu, çox həssas bir məsələdir, lakin diqqətdən kənar qalmamalıdır. Bu üsulların bir sıra fundamental hüquqlara uyğun gəlib-gəlməməsi ilə əlaqədar, məhkəmə qarşısına çıxarılan hər hansı şəxslə əlaqədar residivizm riskini hesablamadan ötrü alqoritmlərin istifadəsi məsələsinə yüksək ehtiyatla yanaşmaq lazımdır. Digər tərəfdən, cinayətkarlıqla mübarizədə qlobal rəqəmsal məlumatın işlənməsi məlum tendensiyalar nəzərə alınmaqla, bu texnologiyalardan istifadə edilməklə əlavə olaraq öyrənilməlidir (ifrat təsir, məlumatın keyfiyyəti və s.). Eyni ilə mövcud olan xidmətlə fərdin şəxsiyyəti arasında əlaqələrin müəyyən olunması məqsədilə alqoritmlərin istifadəsi bu kimi tədbirlərin səmərəliliyini təmin edən amil ola bilər.

Təşviq edilməli olan istifadə növləri

- ▶ **Məhkəmə presedentinin genişləndirilməsi:** əvvəlki illər ərzində avtomatlaşdırılmış öyrənmə üsulları sadə mətnlərin işlənməsi sahəsində istifadə edilmişdir (bura sadə mətnlərin qavranması üzrə ilkin səylər də daxil idi) və hazırda əsas sözlər və ya bütövlükdə mətn üzrə aparılan axtarış tətbiqlərini dəstəkləmək üçün yeni axtarış seçimlərini axtarmaqda vacib bir müsbət cəhət ola bilər. Bu alətlər müxtəlif mənbələr arasında əlaqələr yaradır (misal üçün, konstitusiya və konvensiyalar, qanunlar, məhkəmə presedenti və hüquqi nəzəriyyə). Məlumatın vizuallaşdırılması texnologiyaları axtarış nəticələrinin əks etdirilməsi üçün istifadə oluna bilər.
- ▶ **Qanunvericiliyin istifadəsi:** insanların müdaxiləsini əvəz etmədən, “chat-bots” tətbiqləri təbii mətndən istifadə etməklə müxtəlif mövcud mənbələrdən istifadəni təmin edə bilər. Sənədlərin standart formaları da onlayn yaradıla bilər (məhkəmə iddia ərizəsi, icarə müqavilələri və s.).
- ▶ **Yeni strateji alətlərin yaradılması:** məlumat elminin və süni intellekt texnologiyalarının məhkəmələrin işində istifadəsi, misal üçün, kəmiyyət və keyfiyyət təhlillərini aparmaqla və proqnozları hazırlamaqla ədalət mühakiməsi sisteminin işinin səmərəliliyinin artırılmasına xidmət edə bilər (məsələn, gələcək kadr və büdcə resurslarına münasibətdə). Bunların əsasında əsas fəaliyyət göstəriciləri tərtib edilə bilər. Təvsiyə olunur ki, hüquq sahəsini təmsil edən peşəkarlar, əsasən də hakimlər bu üsulların tətbiqi işində iştirak etsinlər, o cümlədən, bu üsulların istifadəsində təşəbbüsü əllərinə alsınlar və bu üsulların istifadəsi nəticəsində əldə olunan məlumatı müvafiq məhkəmə, yaxud ədalət mühakiməsi sisteminin xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla təhlil etsinlər (misal üçün, ədalət mühakiməsinin əlçatanlığını təmin etmək zərurəti).

Əhəmiyyətli metodoloji tədbirlər tələb edən potensial istifadə istiqamətləri

- ▶ **Mülki mübahisələrin bəzi kateqoriyaları üzrə ödəniş hədlərinin müəyyən olunması:** bütün aidiyyəti (qərardan birbaşa, yaxud dolayısı ilə irəli gələn) səbəb amilləri müəyyən edilməzsə, bütün məhkəmə qərarlarının təhlili statistik cəhətdən bir məna kəsb etməyəcək. Bir coğrafi ərazidə qət edilmiş kompensasiya məbləğinin digər ərazidə qət edilmiş kompensasiya məbləğindən çox olmasını bilmək hakimlərin davranışı ilə deyil, həmin ərazilərə xas xüsusiyyətlərlə izah oluna bilər. Buna görə də avtomatlaşdırılmış öyrənmə qərarların müəyyənləşdirilməsində faydalı ola bilər (yuxarıda bax:

Məhkəmə presedentinin təkmilləşdirilməsi), ancaq məlumatların avtomatlaşdırılmış işlənməsi təkliddə mənalı məlumat verə bilməz. Emal ediləcək qərarların müvafiq nümunəsinin (məsələn, sorğular vasitəsilə) tərtib edilməsi vacib şərtidir.

- ▶ **Mülki mübahisələrdə mübahisələrin həlli üçün alternativ üsulların istifadəsinin dəstəklənməsi:** bəzi Avropa dövlətlərində sığorta şirkətləri “proqnozlaşdırıcı ədalət mühakiməsi”nin tətbiqindən mübahisə üzrə müvəffəqiyyət qazanmaq imkanlarını qiymətləndirmək və müvəffəqiyyət şansı az olduqda, iddiaçını mübahisənin həlli üçün alternativ üsullardan istifadəyə dəvət etmək üçün istifadə edirlər. Qeyd edilənlərə əlavə olaraq, xaricdə istifadə edilən bəzi sistemlər, hesablama qaydalarına görə, kompensasiya məbləğini hər hansı şəffaflıq təmin etmədən təklif edir. Lakin bu sistemlər qərəzsiz və etibarlı hesab oluna bilməz (bax: avtomatlaşdırılmış öyrənmə texnologiyaları barədə bölmə). Vətəndaş barəsində qərar müəyyən məhdud amillər üzərində çıxarılır. Digər hallarda, müvafiq şəxsin özü tərəfindən təqdim edilmiş məlumatın ilkin araşdırılması aparıldıqdan sonra məhkəmənin internet səhifəsinə daxil olarkən və ya hüquqi məlumatın onlayn axtarışını apararkən məhkəmə işi üzrə tərəfə virtual agent (chatbot) tətbiqindən istifadə edərək, mübahisənin alternativ üsulla həlli təklif oluna bilər. Virtual agent, müvafiq olduqda, müvafiq şəxsə mediator və ya vəkil xidmətlərindən istifadəni tövsiyə edə bilər. Bütün bu kimi hallarda təlim keçmiş üçüncü tərəfin xidmətlərindən istifadənin mümkün olması (yalnız müxtəlif mediasiya üsullarından deyil, yuxarıda qeyd edilən hesablama qaydalarına əsasən ödəniş hədlərindən istifadə edən mediator, vəkil) qeyd edilən mərhələ üçün ən məqbul çıxış yolu kimi qəbul oluna bilər.
- ▶ **Mübahisələrin onlayn rejimdə həlli:** məhkəmə işi üzrə tərəflər mübahisələrin həlli üçün onlayn platformaya daxil olarkən onlara mübahisənin bütövlükdə avtomatlaşdırılmış qaydada, yaxud mediator və ya arbitrlərin iştirakı ilə həll edilməsi barədə dəqiq və aydın məlumat verilməlidir. Əlavə olaraq, tərəflərə verilən məlumat doğru olmalıdır və məhkəmənin prosesdə iştirakı barəsində təəssürat yaratmamalıdır (Bu məqamla əlaqədar bu kimi tətbiqlə bağlı “onlayn məhkəmə” ifadəsindən istifadə olunur, lakin texniki olaraq həmin tətbiqin məqsədi mübahisənin alternativ həlli xidmətlərini təqdim etməkdən ibarətdir). Hansı üsulun istifadəsi barəsində qərar vermək üçün bunlar iki əsas amildir və son nəticə etibarilə müvafiq şəxs verilən məsləhəti qəbul etməmək və İHAK-ın 6-cı maddəsinə müvafiq surətdə real məhkəməyə müraciət etmək barəsində qərar qəbul edə bilər. Qeyd edilənlərə əlavə olaraq, ələlxusus da işin tərəfi mübahisənin həlli üçün tam avtomatlaşdırılmış üsulun istifadəsinə

qərar verdikdə İHAK-ın 6 və 13-cü maddələrinin tələblərini nəzərə alaraq, dövlət məhkəmələri mübahisələrin həlli məqsədilə onlayn xidmətlərini və onların nəticələrinin təhlilini aparmalıdır.

- **Cinayət əməllərinin harada törədilməsini müəyyən etmək üçün cinayət işi üzrə istintaq zamanı alqoritmlərin istifadəsi:** bu tətbiqdən yalnız polis orqanları deyil, istintaqın aparılması zamanı prokurorluq orqanları da istifadə edə bilər. Amerika Birləşmiş Ştatlarında istifadə edilən sistemlər polis patrullarına cinayətlərin harada törədilməsi barədə real rejimdə məlumat təqdim etmək üçün istifadə olunmuşdur. Lakin bu kimi kəmiyyət yanaşması güclü “ifrat təsir” törədə bilər (Müəyyən ərazi üçün cinayət əməlini aşkara çıxarmaq şansı daha yüksək ola bilər və belə olduqda, bu, sistemin təsirini gücləndirmiş olur). Coğrafi məlumatlandırma sistemləri (GIS) və böyük həcmdə məlumatdan birlikdə istifadə edilərək cinayət işləri üzrə aparılan təhlillər prokurorlar tərəfindən daha böyük fayda ilə istifadə oluna bilər və təbii ki, avtomatlaşdırılmış təhlil buna öz böyük töhfəsini vermiş olacaq. Çirkli pulların yuyulması ilə mübarizə aparan bölmələr şübhəli maliyyə əməliyyatlarının müəyyən edilməsi üçün artıq proqnozlaşdırıcı sistemlərdən istifadə edirlər lakin kəmiyyət (maliyyə) məlumatı halında, qurğular daha etibarlı nəticələr verməyə qadirdir. İslahat hazırlayanlar üçün müvafiq hesabatları hazırlamaq məqsədilə tədqiqatçılar bu məlumatdan istifadə üçün daha geniş imkanlara malik olmalıdırlar.

Əlavə elmi araşdırmalar aparıldıqdan sonra tətbiq edilə bilən istifadə növləri

- **Hakimin fəaliyyətinə qiymət verilməsi:** hakimin fəaliyyətinin müəyyənləşdirilməsi hər hansı potensial qərəzli hərəkətlərdən daha çox onun qərarlarına təsir edən hər hansı kənar amillər barədə məlumat toplamağa imkan verəcək. Şəxsiyyətindən asılı olmadan hakim kasıb əhalinin yaşadığı bir ərazidə fəaliyyət göstərən məhkəmənin işinin nəticələrinin digər ərazidə yerləşən məhkəmənin işinin nəticələri ilə eyni olmamasının səbəbi hesab edilə bilməz. Məhkəmə qərarı kollegial qaydada verildikdə və hakim xüsusi rəyini ifadə etmək imkanından məhrum edildikdə kollegiyanın tərkibinə daxil olan hər bir hakimin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsinə ehtiyac qalmır. Digər tərəfdən, hakimlərə yeni vasitələr sayəsində, lakin qərarlar qəbul etməsində məlumat vermək və xüsusi istifadə məqsədilə daha detallı kəmiyyət və keyfiyyət qiymətləndirməsini təklif etmək təşviq edilə bilər.

- **Məhkəmə qərarlarının proqnozlaşdırılması:** özlüyündə leksik qrupların statistik işlənməsi müəyyən sözlər toplusunun istifadə tezliyi barədə məlumat verir, lakin qərar çıxarılması üçün əsl səbəbləri aşkara çıxarmır və hüquqi təhlili həyata keçirmir (bax: London Kolleksi Universiteti tərəfindən AİHM qərarları üzərində aparılmış, qanunvericiliyin təhlili ilə müqayisədə faktlara aid daha yaxşı nəticələr vermiş araşdırmalar). Riyazi modellər üzərində qurulan, hakimlərin istifadə etdiyi müxtəlif əsaslandırma istiqamətlərini əks etdirməli olan hibrid sistemlər artıq səmərəli deyildir – burada da işlənən məlumat toplusunda qərəzliklə məhdudluğu özünü büruzə verir və qanunvericilikdə dəyişiklik olarsa, yaxud məhkəmə praktikası dəyişərsə, bütün işə yenidən başlamaq lazımdır.

Ehtiyatla nəzərdən keçirilməli olan istifadə növləri

- **Vətəndaşlar barəsində məlumatın toplanması ilə əlaqədar cinayət işlərində alqoritmlərin istifadəsi:** digər ölkələrdə aparılan sınaqlar (Amerika Birləşmiş Ştatlarında “COMPAS” və Böyük Britaniyada “HART”) QHT-lər tərəfindən tənqid edilmişdir (ABŞ-da “ProPublica”, Böyük Britaniyada “Big Brother Watch” tərəfindən aparılmış araşdırmalara müraciət edə bilərsiniz). İstifadə edilən metodologiyanın məhdudiyyətləri səbəbindən bu tam statistik yanaşma səhv nəticələrə gətirib çıxarmışdır: bəzi afro-amerikalıların daha çox cinayət əməlləri törətməsi barəsində məlumat bütövlükdə afro-amerikan əhali təbəqəsini yüksək risk faktorlu vətəndaşlar sırasına daxil etmişdir. Beləliklə, az təhlükəli cinayət əməllərinə münasibətdə belə bu sistemlər afro-amerikalılara mənfi göstərici vermiş, nəticədə onlara qarşı çıxarılan qərarların sayı artmışdır. Ayrı-seçkilik törədən bu müəyyənləşdirici yanaşma cinayət işləri üzrə cəzalar üçün Avropada istifadə edilən yüksək səviyyəli standartların biri ilə əvəz olunmalıdır və vətəndaşa reabilitasiya və cəmiyyətə yenidən inteqrasiya imkanı verilməlidir. Əgər alqoritmik sistemlər probasiya xidmətləri üçün məlumatın toplanması işində köməklik edə bilərsə və növbəti mərhələlərdə məlumatın insanlar tərəfindən işlənməsi üçün müvafiq məlumatın toplanması işini daha sürətli edərsə, təbii ki, irəliləyişə nail olmaq mümkün olacaq (Əsasən də xüsusi icraat qaydasında aparılan işlərə münasibətdə). Hər hansı digər istifadə zamanı qərəzli münasibət yer ala bilər ki, bu da müəyyən ölkədaxili və beynəlxalq fundamental prinsiplərlə ziddiyyət təşkil edəcək.
- **Kəmiyyətə əsaslanan norma:** məsələ yalnız qanuni hesab edilən ödəniş hədləri cədvəllərini hazırlamaqda deyil – hər bir hakim digər işlər üzrə qəbul

edilmiş qərarın mətni ilə təmin olunmalıdır ki, özünün gələcək qərarını bu məhkəmə presedentlərinə istinadən qəbul edə bilsin. Bu yanaşma rədd edilməlidir, çünki bu qədər sayda məhkəmə qərarları qanunvericilik aktlarını əvəz etmək və ya onların istifadəsini dəstəkləmək üçün uyğun olmaya bilər. Yuxarıda qeyd edilən səbəblərdən (*Ödəniş hədləri cədvəllərinin hazırlanması işinə dəstək*) kəmiyyətə əsaslanan yanaşma münasib çalışma metodu kimi qəbul edilmir. CEPEJ tərəfindən aparılmış tədqiqat məhkəmə presedentlərinin kristallaşdırılmasının törədə biləcəyi təhlükələri və bunun hakimlərin müstəqilliyi və qərəzsizliyinə potensial mənfi təsirini vurğulamışdır.

III Əlavə

İstifadə edilən ifadələrin mənası

Bu əlavədə Etik Xartiyası və tədqiqat sənədində istifadə edilmiş söz və ifadələrin tərifləri verilmişdir. Bütün istifadə edilmiş söz və ifadələr üçün qısa tərif verilməsinə üstünlük verilmişdir. Bütün sənədlər aşağıda verilən təriflər nəzərə alınmaqla oxunmalı və təfsir edilməlidir.

A

ALQORİTM ilkin verilən məlumatdan istifadə edərək, nəticə əldə etməyə imkan verən rəsmi qaydaların (məntiqi əməliyyat və göstərişlərin) müəyyən ardıcılığı. Bu ardıcılıq avtomatlaşdırılmış icra prosesinin bir hissəsi ola və avtomatlaşdırılmış öyrənmə üsulu vasitəsilə hazırlanmış modellərə əsasən qurula bilər.

ANONİMLƏŞDİRMƏ fiziki və ya hüquqi şəxsin eyniləşdirilməsini tamamilə və bir dəfəlik qeyri-mümkün edən məlumatın işlənmə prosesi. Bu səbəbdən anonimləşdirmə zamanı fərz olunur ki, müvafiq məlumatla onun aid olduğu şəxs arasında artıq heç bir əlaqə qalmayıb. Bundan sonra eyniləşdirmə tamamilə qeyri-mümkün olur.⁸⁴ Məlumatın müdafiəsi ilə əlaqədar prinsiplərin müəyyən edilmiş və ya müəyyən edilə bilən şəxsə aid olmasını nəzərə alaraq qeyd etmək olar ki, həmin prinsiplər anonimləşdirilmiş məlumata aid deyil.

SÜNİ İNTELLEKT məqsədi qurğudan istifadə edərək, insanlara xas düşüncə xassələrini təkrarlamaq olan elmi metod, nəzəriyyə və üsul topluları. Hazırkı mərhələdə Süni İntellekt metodları qurğular vasitəsilə insanların həyata keçirdiyi mürəkkəb tapşırıqları icra etmək üçün istifadə olunur. Lakin “süni intellekt” ifadəsi bəzi eks-

84 İşçi Qrup, Madde 29, Anonimləşdirmə Üsulları barəsində 05/2014 sayılı hesabat. Həmçinin bax: Avropa Parlamenti və Şurasının 27 aprel 2016-cı il tarixli (EU) 2016/679 sayılı Qaydalarının 26 sayılı bəndi.

pertlər tərəfindən tənqidə məruz qalır – onlar hesab edirlər ki, “güclü” (tamamilə muxtar bir mühitdə xüsusi ixtisaslara aid olan və müxtəlif səpkili problemlərin kontekstləşdirilməsi qadir olan texnologiyalar), “zəif” və ya “orta” Süni İntellekt (təlim sahələrində yüksək fəaliyyət göstəriciləri) arasında fərq qoyulmalıdır. Bəzi ekspertlər hesab edir ki, bəşəriyyəti ümumiyyətlə bir model halına salmaq üçün “güclü” Süni İntellekt ümumi tədqiqatlarda əhəmiyyətli irəliləyiş tələb edəcək, sadəcə olaraq mövcud sistemlərin fəaliyyətində xırda dəyişikliklər kifayət etməyəcək.

Bu sənəddə istinad edilən metodlar avtomatlaşdırılmış öyrənmə metodundan, yəni “zəif” Süni İntellekt, istifadə etməklə hazırlanmışdır.

B

BIG DATA (metadeta, irihəcmlı məlumat topluları) “big data” ifadəsi müxtəlif mənbələrdən alınmış iri həcmdə məlumata istinad edir (mısal üçün, açıq məlumat, özəl məlumat, kommırsıya şərtləri ilə istifadə üçün ödənişli əldə edilən məlumat). Məhkəmələrin fəaliyyətinə aid məlumatla əlaqədar “big data” statistik məlumat, məhkəmə qərarları topluları, məhkəmələrin işi üçün istifadə edilən proqram təbıqlərindən məlumat (istifadə məlumatları) və s. ibarət ola bilər.

C

CHATBOT (məlumat mübadiləsi agenti) məlumat mübadiləsi agenti digər istifadəçi ilə söhbət aparılmasını təmin edir (mısal üçün, xəstə insanlara kömək etməli olan xüsusi robotlar,⁸⁵ və ya müştəri xidməti bölmələrində istifadə edilən avtomatlaşdırılmış məsləhət xidmətləri texnologiyaları).

D

MƏLUMAT avtomatlaşdırılmış qaydada işlənmə üçün informasiya. Alqoritmlərin qanun mühitində və ya digər məkanda ən müxtəlif reallıqlara tətbiq oluna bilməsi nəzərdə tutulanda hər hansı reallığın “məlumat” formasında “rəqəmsallaşdırılması” fərz edilir. Lakin fizika elmindən bəllidir ki, fiziki proseslər adekvat sürətdə “məlumat” formasına çevrilir (və alqoritmlərin giriş, yaxud çıxış döviyyələrinə inteqrasiya oluna) bilməz. Fizikada bu, artıq müşahidə olunursa, bunun sosial münasibətlər üçün də eyni nəticə törətməyəcəyini ehtimal etmək üçün əsas yoxdur. Bu səbəbdən “məlumat” məfhumuna münasibətdə ehtiyatlı olmaq lazımdır – “məlumat” məfhumu hər zaman fərz edir ki, təsvir etmək istədiyimiz reallıq təbii sürətdə alqoritmlər vasitəsilə işlənilə bilən bir formadadır.

85 CNIL Report December 2017: How can humans keep the upper hand? The ethical matters raised by algorithms and artificial intelligence.

MƏLUMAT BAZASI məlumat, misal üçün, informasiya əldə etmək üçün kompüter vasitəsilə işlənilə bilən rəqəm, tarix və ya sözlərin saxlanma yeri, misal üçün, məlumat kitabçasının tərtib edilməsi üçün rəqəm və adların toplanması və təsnifatlaşdırılması.

MƏLUMAT MAYNINQI məlumat mayninqi böyük həcmdə məlumatı təhlil etmək və model, əlaqə və istiqamətləri müəyyən etməyə imkan verir.

MƏLUMAT ELMI riyaziyyat, statistika, ehtimallar, məlumatın işlənməsi və vizuallaşdırılması kimi qrupları əhatə edən, müxtəlif məlumat toplularından (şəkil, səs, mətn, genom məlumatı, sosial şəbəkələr arasında məlumat, fiziki ölçülmələr və s.) müəyyən nəticələr əldə etməyə imkan verən elm sahəsi.

Süni intellektdən alınmış metod və üsullar da bu kateqoriyaya aiddir.

MÜFƏSSƏL ÖYRƏNMƏ *Bax: Avtomatlaşdırılmış öyrənmə və neyronlar.*

E

EKSPERT SİSTEMİ süni intellektə yetişmək üsullarından biri. Ekspert sistemi müəyyən bir sahədə ekspertə xas şüurlu düşünmə mexanizmlərini təkrarlamaq iqtidarında olan tətbiqdır. Daha dəqiq desək, bu, fakt və qaydalara əsaslanaraq suallara cavab vermək iqtidarında olan proqram təminatıdır. Bu proqram təminatı üç hissədən ibarətdir:

- ▶ Faktlar bazası;
- ▶ Qaydalar bazası;
- ▶ Çıxış tətbiqi.

Çıxış tətbiqi müəyyən bilik sahəsinə aid olmaqla verilən suala cavab tapılana qədər yeni faktlar çıxarmaq üçün fakt və qaydalardan istifadə etmək iqtidarındadır.

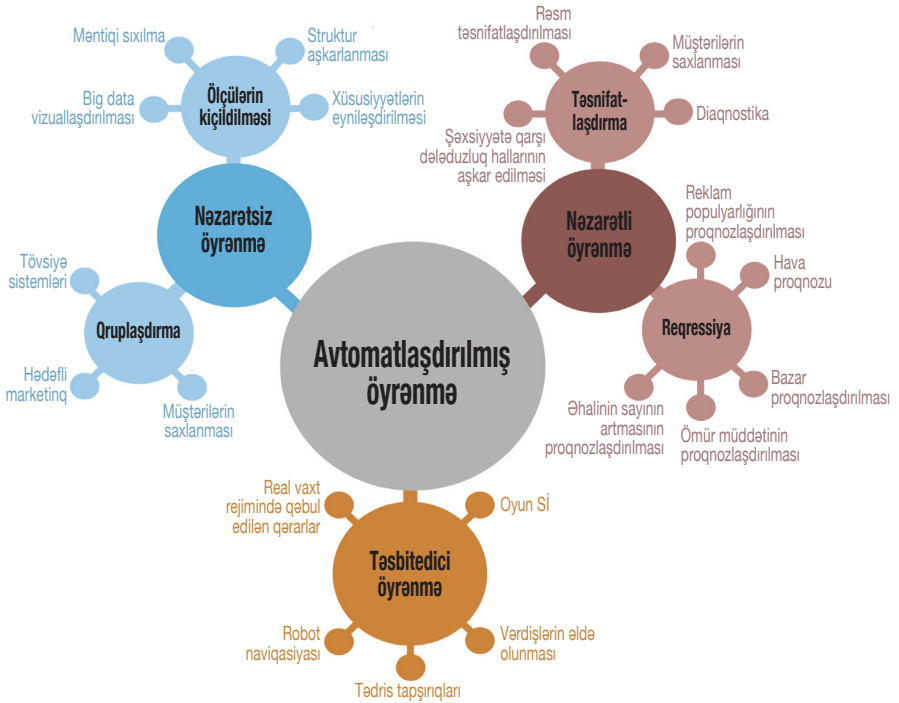
Mövcud olan ekspert sistemlərinin əksər hissəsi formal məntiqi mexanizmlərə (Aristotel məntiqinə) və deduktiv əsaslandırma metodlarına əsaslanır.

L

Hüquq texnologiya şirkətləri innovativ hüquqi xidmətlər təqdim etmək məqsədilə hüquq sahəsində texnologiyalardan istifadə edən şirkətlər. Bu şirkətlər hüquq sahəsində yeni layihələri həyata keçirən startaplardır. Bu istiqamətdə biznes sektorlarından törəyən digər ifadələr də yaranmışdır, misal üçün, maliyyə xidmətləri təklif edən startaplara münasibətdə Fintechs və tibb sahəsində Medtechs.

AVTOMATLAŞDIRILMIŞ ÖYRƏNMƏ nəticəsində qabaqcadan məlum olmayan çox sayda dəyişən amillər əsasında məlumatdan riyazi model əldə etmək mümkün olur. Parametrlər tədricən öyrənmə mərhələsi ərzində formalaşır və əlaqələrin müəyyən olunması və təsnifatlaşdırılması üçün təlim məlumatından istifadə edilir. Tamamlanmalı işlərin mahiyyətindən (qruplaşmasından) asılı olaraq, müəlliflər müxtəlif öyrənmə metodlarını seçə bilər. Adətən, bu metodlar üç kateqoriyaya bölünür: (insanlar tərəfindən aparılan) nəzarət altında öyrənmə, nəzarətsiz öyrənmə və təsbitədiçi öyrənmə. Bu üç kateqoriyaya müxtəlif metodlar daxil olur, misal üçün, neyron şəbəkələr, dərin öyrənmə və s.

Aşağıda verilmiş diaqramda avtomatlaşdırılmış öyrənmənin müxtəlif kateqoriyaları qeyd edilmişdir:

META MƏLUMAT digər məlumatı tərif etmək, təsvir etmək və ya kontekstə salmağa imkan verən məlumat. Əksər kompüter istifadələrində meta ifadəsi “istinad tərifi, yaxud təsviri” deməkdir.

Meta məlumat ümumi informasiyanın sintezini aparır, konkret məlumatın axtarışı və istifadəsinə şərait yaradır. Məsələn kimi müəllif, yaranma tarixi, dəyişiklik tarixi və fayl ölçüsünü qeyd etmək olar. Meta məlumat və ona aid proses məlumatın filtrlənməsi, konkret sənədi tapmağa kömək edir.

N

NEYRONLAR NEYRON ŞƏBƏKƏSİ neyron şəbəkələri dedikdə bünövrəsini heyvan beynini təşkil edən bioloji neyron şəbəkələrindən götürülmüş kompüter sistemləri başa düşülür. [1] Bu sistemlər, bir qayda olaraq, hər hansı konkret qaydalara əsasən proqramlaşdırılmadan nümunələri nəzərdən keçirməklə verilən tapşırıqları yerinə yetirməyi “öyrənir”. Məsələn üçün, təsvirin tanınması halında onlar “pişik” və ya “qeyri-pişik” kimi təsnifatlaşdırılmış şəkil nümunələrini təhlil etməklə və digər təsvirlərdə pişiklərin eyniləşdirilməsinin nəticəsi əsasında təsviri müəyyən etməyi öyrənə bilərlər. Bunu onlar pişiklər barəsində qabaqcadan məlumata malik olmadan edirlər, yəni bilmirlər ki, onların xəzi, quyruğu, bığları və pişiyə bənzər üzvləri olur. Bunun əvəzində onlar emal etdikləri öyrənmə materialından aldıkları eyniləşdirmə xassələrini avtomatik olaraq formalaşdırırlar.

ANN bir-birinə bağlı struktur vahidlərindən və ya süni neyron adlandırılan qruplardan ibarət olur və bu, bioloji beyindəki neyronların modelinə yaxın bir struktura bənzəyir. Hər bir bağlantı bioloji beyindəki əlaqəyə oxşar surətdə, siqnalı bir süni neyronun digərinə ötürə bilər. Siqnalı qəbul edən süni neyron onu emal edə və bundan sonra siqnalı özünə birləşmiş digər süni neyronlara ötürə bilər.

İlkin mərhələdə ANN yanaşmasının məqsədi problemləri insan beyninin düşüncəsinə oxşar tərzdə həll etməkdən ibarət idi. Lakin vaxt keçdikcə diqqət konkret tapşırıqların icrasına yönələrək, biologiya elmindən kənara çıxdı. Süni neyron şəbəkələri müxtəlif işlər üçün istifadə olunub, məsələn üçün, kompüter vizuallaşdırılması, nitqin tanınması, avtomatlaşdırılmış tərcümə, sosial şəbəkələrin filtrlənməsi, oyun tətbiqləri və videooyunlar, tibbi diaqnostika.

O

AÇIQ MƏLUMAT ümumi istifadə üçün nəzərdə tutulan strukturlaşdırılmış məlumat bazalarının yaradılmasına işarə edir. Bu məlumat konkret icazənin şərtlərindən asılı olaraq (məsələn üçün, məlumatın müəyyən məqsədlər üçün istifadəsinin təşviq edilməsi və ya istifadəsinin qadağan olunması) böyük xərc çəkilmədən təkrar-təkrar istifadə oluna bilər.

Açıq məlumat internet səhifələrindən yerləşdirilən və ictimaiyyət üçün açıq olan məlumatla səhv salınmamalıdır. Bu halda bütün məlumat bazasını kənar qurğunun yaddaşına köçürmək mümkün olmur (Misal üçün, məhkəmə qərarlarının məlumat bazası). Açıq məlumat müəyyən inzibati, yaxud məhkəmə qərarlarının məcburi qaydada dərcini və ya müəyyən qanun və ya qaydalarla müəyyən edilmiş tədbirləri əvəz etmir.

Nəhayət, bəzən məlumat (konkret desək, açıq məlumat) və onun müxtəlif məqsədlər üçün (axtarış tətbiqləri, sənədlərin hazırlanmasına dəstək, qərarlardakı tendensiyaların təhlili, məhkəmə qərarlarının proqnozlaşdırılması və s.) işlənmə metodları (avtomatlaşdırılmış öyrənmə, məlumat elmi) arasında çəşqinliq yaranır.

AÇIQ MƏLUMAT PROQRAM TƏMİNATI mənbə kodu hər kəsə bəlli olan proqram təminatı. Bu səbəbdən proqram təminatı sərbəst qaydada istifadə edilə, dəyişdirilə və paylaşıla bilər.

P

FƏRDİ MƏLUMAT birbaşa və ya dolayısı ilə hər hansı eyniləşdirilmiş və ya eyniləşdirilməsi mümkün olan şəxs (“müvafiq şəxs”) barəsində hər hansı məlumat.

Bura genetik məlumatla əlaqədar olan həssas məlumatlar, şəxsi unikal qaydada eyniləşdirən biometrik məlumat, hüquqpozmalara, cinayət məsuliyyətinə və cinayət işləri üzrə çıxarılmış qərarlara, müvafiq təhlükəsizlik tədbirlərinə aid məlumat, habelə etnik, irqi mənşə, siyasi fikirlər, həmkarlar ittifaqlarındakı üzvlük, dini və ya digər etiqad, səhhət və ya cinsi həyat barəsində hər hansı məlumat daxil olur.

PROQNOZLAŞDIRICI ƏDALƏT MÜHAKİMƏSİ müəyyən mübahisələr üzrə çıxarılacaq qərarı təxmin etmək məqsədilə süni intellekt texnologiyaları vasitəsilə böyük sayda məhkəmə qərarlarının təhlili (misal üçün, işdən çıxma müavinətləri və ya aliment ödənişləri).

Hüquq texnologiya şirkətləri tərəfindən istifadə edilən “proqnozlaşdırıcı” ifadəsi gələcək nəticələrə əsasən induktiv təhlil yolu ilə təxmin etməyə yönəlmiş elm sahələrindən gəlmişdir (əsasən, statistikadan). Məhkəmə qərarları onlarda verilmiş məlumat (qanunvericiliklə müəyyən edilmiş meyarlar, işin faktları və əsaslandırma) və işin nəticəsi (rəsmi qərar hissəsi, misal üçün, kompensasiya məbləği) arasında əlaqələrin müəyyən edilməsi məqsədilə işlənir.

Münasib hesab edilən əlaqələr modellər yaratmağa imkan verir ki, həmin modellər yeni məlumatla (yeni faktlar və ya parametrlər kimi təsvir olunan dəqiq göstəricilər, misal üçün, müqavilə münasibətlərinin müddəti) istifadə edildikdə müəlliflərin

fikrinə əsasən qərar barəsində proqnoz vermək üçün əsas yaradır (misal üçün, kompensasiya məbləğinin hədləri).

Bəzi müəlliflər bu yanaşmanın həm forma, həm də mahiyyətini tənqid etmişlər. Onlar bildirmişlər ki, ümumilikdə müəyyən sosial hadisələrin riyazi modelləşdirilməsi digər rəqəmsal təhlilə daha asan məruz qala bilən hərəkətlərlə müqayisə edilə bilməz (məhkəmə qərarının çıxarılması üçün faktiki olaraq əsas olmuş amillərin müəyyən edilməsi, misal olaraq, Go oyununu oynamaq və ya təsviri tanımaqla müqayisədə daha mürəkkəb bir işdir): bu səbəbdən səhv əlaqələrin istifadəsi riski daha böyükdür. Əlavə olaraq hüquq nəzəriyyəsində hüquqi əsaslandırma məntiqi görünürsə, iki əks qərar qanuni sayıla bilər. Bunun nəticəsi olaraq proqnozlaşdırma, hər hansı mütləq qüvvə kəsb etmədən, sırf məlumat üçün istifadə edilə bilər.

ŞƏXS BARƏSİNDƏ MƏLUMATIN TOPLANMASI fiziki şəxs barəsində, o cümlədən, onun barəsində qərar vermək, yaxud onun şəxsi hərəkət, mövqe və ya maraqlarını proqnozlaşdırmaq və ya təhlil etmək üçün məlumatın avtomatlaşdırılmış qaydada işlənməsi deməkdir.

FƏRDİ MƏLUMATIN İŞLƏNMƏSİ 108 sayılı (əlavə və dəyişikliklərlə) Konvensiyanın 2-ci maddəsinə əsasən, “məlumatın işlənməsi” dedikdə fərdi məlumatla əlaqədar aparılan bir və bir neçə hərəkət nəzərdə tutulur, o cümlədən, məlumatın toplanması, saxlanması, qorunması, dəyişdirilməsi, çıxarılması, açıqlanması, istifadəyə verilməsi, silinməsi, məhv edilməsi, məlumat üzərində məntiqi və / yaxud cəbr əməliyyatlarının aparılması.

TƏXƏLLÜSLƏŞDİRMƏ GDPR-in 4-cü maddəsinə əsasən, bu, fərdi məlumatın belə tərzdə işlənməsini bildirir ki, onun nəticəsi olaraq məlumatı, əlavə məlumatdan istifadə etmədən, müəyyən bir şəxsə aid etmək mümkün olmasın, bu şərtlə ki, həmin əlavə məlumat tamamilə ayrı saxlanılsın, texniki və təşkilati tədbirlərdən istifadə etməklə təmin edilsin ki, şəxsi məlumat müəyyən edilmiş və ya müəyyən edilməsi mümkün olan fiziki şəxsə aid edilmiş olmasın.⁸⁶

86 Avropa Parlamenti və Şurasının 27 aprel 2016-cı il tarixli (EU) 2016/679 sayılı Qaydalarının 4 sayılı bəndi.

IV Əlavə

Xartianın prinsiplərinin sizin işlənmə metodlarınıza daxil edilməsinə dair yoxlama siyahısı

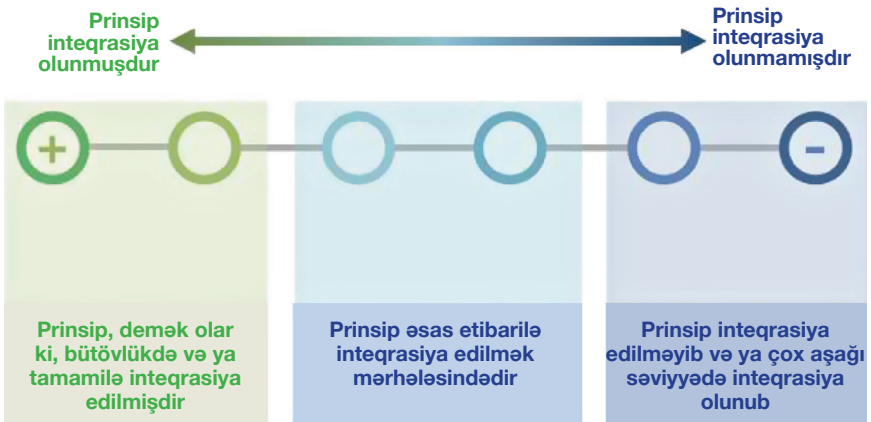
İstifadə etdiyiniz işlənmə metodlarının Xartianın şərtlərinə nə qədər uyğun olmasının müəyyən etməkdən ötrü qeyd edilmiş hər bir prinsip üçün özünüqiymətləndirmə şkalası hazırlanmışdır.

Hər bir prinsip üçün istifadə etdiyiniz işlənmə metoduna aid olan xananı işarələyin.

Ən solda olan xana tam inteqrasiyanı bildirir, ən sağda olan xana inteqrasiyanın ümumiyyətlə baş verməməsinə işarə edir.

Qiymətləndirmə vərəqinin aşağı hissəsində ("Cəmi" sözü isə işarələnmiş sətirdə) qeyd edilmiş xanaların sayını toplayın. Ən yüksək nəticəsi olan sütun sizin metodların Xartianın şərtlərinə nə qədər uyğun olduğunu bildirir.

Bu qiymətləndirmə sırf məlumat üçün nəzərdə tutulmuşdur və hər hansı təsbit xarakteri daşımır.

Məlumatın işlənməsi üçün istifadə edilən metodlara dair yoxlama siyahısı

Fundamental hüquqlar prinsipi:

Süni İntellekt alət və xidmətlərinin struktur və tətbiqi fundamental hüquqlara, o cümlədən, fərdi məlumatın müdafiəsi hüququna uyğun gəlməsini təmin edin.

Məlumatın işlənməsi üçün istifadə edilən metodlara dair yoxlama siyahısı

Ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi prinsipi:

Vətəndaşlar və ya vətəndaş qrupları arasında hər hansı ayrı-seçkiliyin yaranması və ya dərinləşməsinin qarşısı xüsusilə alınmalıdır.

Məlumatın işlənməsi üçün istifadə edilən metodlara dair yoxlama siyahısı

Keyfiyyət və təhlükəsizlik prinsipi:

Məhkəmə qərarları və məlumatının işlənməsinə münasibətdə rəsmi mənbələrdən və maddi məlumatdan istifadə olunmalıdır, modellər təhlükəsiz texnoloji mühitdə işlənilib hazırlanmalıdır.

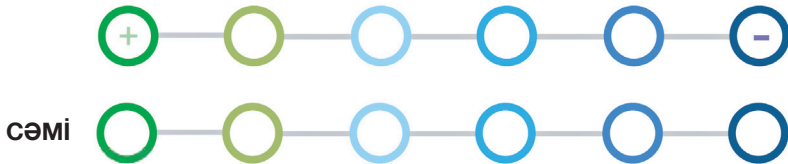
Məlumatın işlənməsi üçün istifadə edilən metodlara dair yoxlama siyahısı

Şəffaflıq, qərəzsizlik və ədalətlik prinsipi:

Məlumatın işlənməsi metodları barəsində məlumat əlçatan, anlaşılıq olmalı, kənar şəxslər tərəfindən yoxlanmasına icazə verilməlidir.

Məlumatın işlənməsi üçün istifadə edilən metodlara dair yoxlama siyahısı

“İstifadəçi nəzarəti altında” prinsipi: preskriptiv yanaşma tətbiq edilməlidir və təmin olunmalıdır ki, istifadəçilər məlumatlıdır və seçimlərinə nəzarət etmək imkanına malikdirlər.

Xartiyaya uyğundur

Uyğunluq üçün əlavə tədbirlər görülməlidir

Xartiyaya uyğun deyil

